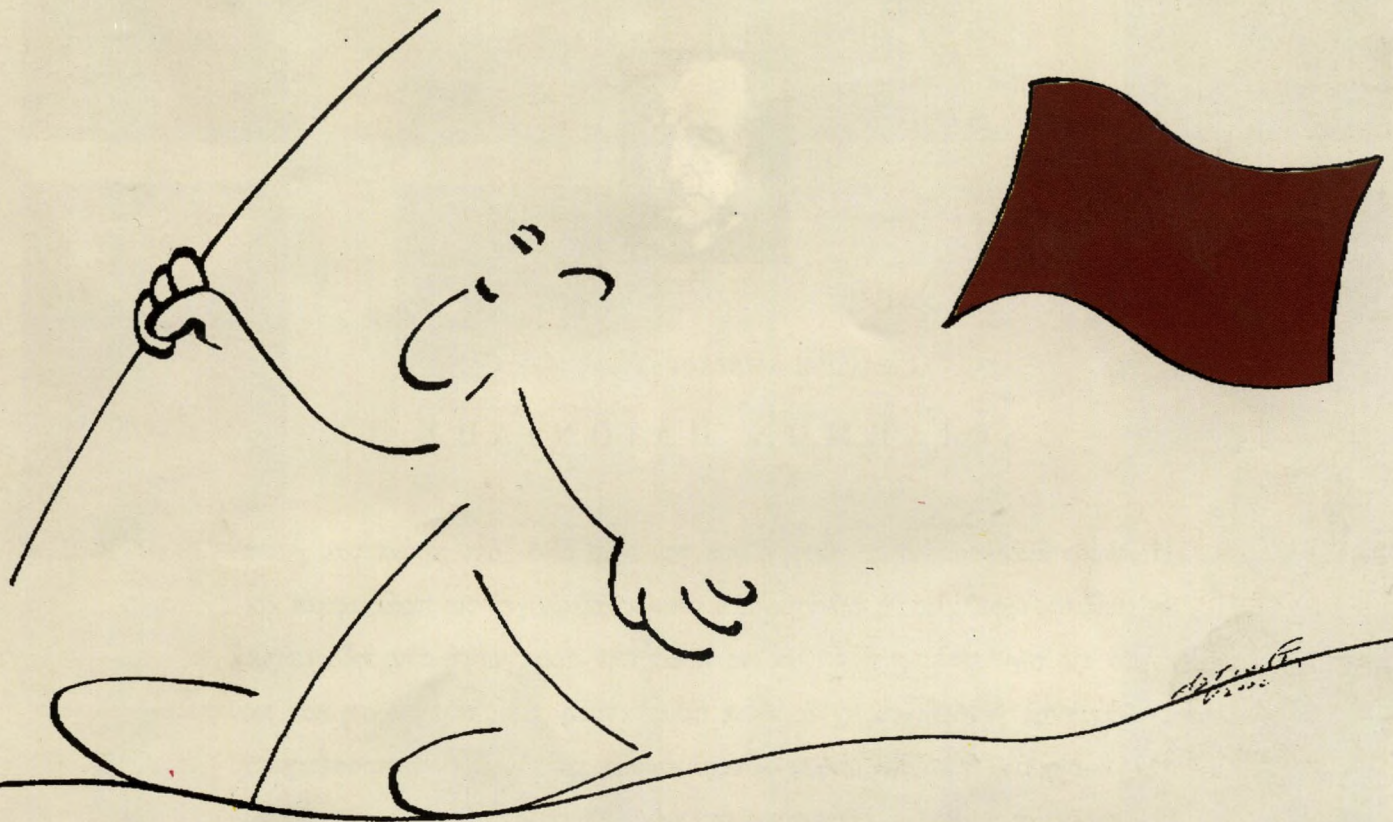

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Σταύρος Λιβαδάς, Παλαιστίνη: έμμογή στά άδιέξοδα • Νίκος Γρύπας, Ό Στέφανος πού ήταν εδέλικτος • Άγγελος Έλεφάντης, Δήμος Μαυρομάτης: in memoriam • Άσάφ Όρν, Η προσωπική μαρτυρία ενός Ίσραηλινού άρνητή στράτευσης • Τάσος Κωστόπουλος, Η άφγανική Άριστερά τού 1973, μέ τά μάτια τής άμερικανικής πρεσβείας τής Καμπούλ • Βασίλης Ζουναλής, Άριστερά καί μαρξισμός • Γιώργος Φουρτούνης, Για τήν έπικαιρότητα μäs «παρωχημένης» έπιστημολογίας • Άγγελος Έλεφάντης, Τά βουνά, στά ίχνη μäs τραγικής ζωής • Θανάσης Καλαφάτης, Η πρόσληψη τής ιστορίας άπό τήν μεσοπολεμική Άριστερά • Μαρίνα Κόντη, Η γάλα, τά ψάρια καί τό ψάρωμα • Μαριάννα Τόλια, «Δυνάμεις τού Αιγαίου», έθνικ, παράδοση καί μουσική ψυχή • Άγγελος Έλεφάντης, «Μολυβένιοι στρατιώτες» τής Σβετλάνα Άλεξίεβιτς

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ
Μηνιαία Έπιθεώρηση
Μάρτιος 2002
τεύχος 98 • € 4

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΔΙΑ ΓΥΜΝΟΥ ΟΦΘΑΛΜΟΥ

Σταῦρος Λιβαδάς, Παλαιστίνη: ἐμμονή στά ἀδιέξοδα; ...5
Ἄγγελος Ἐλεφάντης, Περί ψυχαγωγίας7
Νίκος Γρύπας, Ὁ Στέφανος πού ἦταν εὐέλκτος8
Μαριάννα Τόλια, ὦ, πόσο μ' ἀρέσουν οἱ σελίδες καί τά ἐνθετα παιδείας τῶν ἐφημερίδων!10
Ἄγγελος Ἐλεφάντης, Δήμος Μαυρομαμάτης: in memoriam12

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Ἑλλάδα

Ἐτήσια (12 τεύχη): € 32
Ἑξαμηνιαία (6 τεύχη): € 16
Φοιτητική (12 τεύχη): € 24
Ὄργανισμοί, τράπεζες κλπ.: € 60

Εὐρώπη

Ἐτήσια (12 τεύχη): € 40

Ἄλλες χώρες

Ἐτήσια (12 τεύχη): € 50

Τραπεζικός Λογαριασμός:

Ἄγγελος Ἐλεφάντης
Ἐθνική Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος
ἴποκ. 132 ἀριθ. λογαριασμοῦ
401740-48 (παρακαλοῦμε νά
ἀναγράφεται τό ὄνομα τοῦ
καταθέτη)

ἢ
μέ ταχυδρομική ἐπιταγή
στή διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ

Ἀσάφ Ὀρόν, Ἡ προσωπική μαρτυρία ἐνός Ἰσραηλινοῦ ἀρνητῆ στράτευσης13
Τάσος Κωστόπουλος, Ἡ ἀφγανική Ἀριστερά τοῦ 1973, μέ τά μάτια τῆς ἀμερικανικῆς πρεσβείας τῆς Καμπούλ16
Βασίλης Ζουναλής, Ἀριστερά καί μαρξισμός23
Γιῶργος Φουρτούνης, Γιά τήν ἐπικαιρότητα μᾶς «παρωχημένης» ἐπιστημολογίας28
Μαρίνα Κόντη, Ἡ γυάλα, τά ψάρια καί τό ψάρωμα34
Ἄγγελος Ἐλεφάντης, Τά βουνά, στά ἴχνη μᾶς τραγικῆς ζωῆς36
Θανάσης Καλαφάτης, Ἡ πρόσληψη τῆς ἱστορίας ἀπό τήν μεσοπολεμική Ἀριστερά39
Μαριάννα Τόλια, «Δυνάμεις τοῦ Αἰγαίου», ἔθνικ καί παράδοση, ταξινομήσεις καί μουσική ψυχή42
Νίκος Γρύπας, Ὁ θεῖος Ὁσκαρ ἀγαπᾷ τόν Τζόν Νάσ, ὄχι τόν Μοχάμετ Ἄλι46

ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΝΩΡΙΖΩ

Ἄγγελος Ἐλεφάντης, «Μολυβένιοι στρατιῶτες» τῆς Σβετλάνα Ἀλεξίεβιτς48
Βιβλία, ἀπό τίς τελευταῖες ἐκδόσεις50

Σκίτσο ἐξωφύλλου: Χρῖστος Πικριδάς

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ

Ἄγγελος Ἐλεφάντης
Ζωναρά 10, Ἀθήνα 11472
τηλ. 6470079 & fax: 6470696
e-mail: poliths@otenet.gr
Ἐκτύπωση: Ἀφοί Χρυσοχοῦ
Στυμφαλίας 8,
Περιστέρι, τηλ. 5719937

Παλαιστίνη: ἔμμογή στά ἀδιέξοδα;

Τή στιγμή πού γράφονται αὐτές οἱ γραμμές δέν εἶναι γνωστό ἂν καί μέ ποιὰ ἀποτελέσματα «θά κλείσει» ὁ πρόσφατος κύκλος φρίκης καί αἵματος στήν Παλαιστίνη καί τό Ἰσραήλ μέ τήν ἐπικείμενη «εἰρηνευτική» ἔλευση τοῦ ἀμερικανοῦ ὑπουργοῦ ἐξωτερικῶν στήν περιοχή.

Ὁ κ. Πάουελ φτάνει κυριολεκτικά τήν ὕστατη στιγμή γιά νά ἐπιβάλλει κατάπαυση τοῦ πυρός, τήν ἀποχώρηση τῶν Ἰσραηλινῶν ἀπό τά παλαιστινιακά ἐδάφη καί «κάποια εἰρήνη», ὥστε ν' ἀποτρέψει τά ταχέως ἐξελισσόμενα χειρότερα. Τήν περαιτέρω ἐπέκταση τῶν ἐχθροπραξιῶν πρὸς τό Λίβανο, τήν ἐμπλοκή τῆς Συρίας στόν πόλεμο, τήν ἀποσταθεροποίηση τῶν δυτικόφιλων καθεστώτων τῆς Αἰγύπτου, τῆς Σαουδαραβίας καί τῆς Ἰορδανίας ἀπό τοὺς ἐγγύριους φονταμενταλιστές, τήν ἀξανόμενη διεθνή ἀβεβαιότητα περί τήν ὀμαλή ροή καί τόν ἔλεγχο τῶν τιμῶν τοῦ ἀραβικοῦ πετρελαίου, καί κυρίως, τή σοβαρή διακύβευση τῆς σχεδιαζόμενης νέας «ἀντιτρομοκρατικῆς» ἐπιχείρησης τῶν Η.Π.Α. κατά τοῦ Σαντάμ Χουσεΐν, πού προϋποθέτει εὐρύτερη ἀραβική συναίνεση καί στήριξη καί ἡ ὁποία τώρα κινδυνεύει. Ὁ κίνδυνος ἐπέκτασης τῆς σύρραξης καί μιά γενικευμένη κρίση μέ παγκόσμιες ἐπιπτώσεις βρίσκονται ἐπί θύραις...

Ὅλα αὐτά τά πολύ σοβαρά ζητήματα «παίζονται» περί τό παλαιστινιακό σήμερα. Εἶναι οἱ ἀναπόφευκτες καί ἀνεξέλεγκτες παρενέργειες τῆς ἐπιχείρησης Σαρόν στά παλαιστινιακά ἐδάφη, τῆς ἀπάντησης πού ἐπέλεξαν νά δώσουν οἱ Ἰσραηλινοί στίς ἀλλεπάλληλες ἐπιθέσεις αὐτοκτονίας Παλαιστινίων ἐναντίων ἀμάχων, ἢ ἀλλιῶς ὅ,τι προέκυψε ὅταν ἡ βαρβαρότητα καί ἡ κρατική τρομοκρατία ἐπιστρατεύθηκαν ἀπό τό Ἰσραήλ ὡς λύση ἀπέναντι στήν ἀπόλυτη ἀπελπισία καί τήν ἀτομική τρομοκρατία, πού χαρακτηρίζουν τή νέα ἰντιφάντα.

Ὅλα αὐτά διακυβεύονται σήμερα. Εἶναι οἱ ἀδήριτες συνέπειες τῆς κυριαρχίας τῶν δυνάμεων τοῦ αἵματος καί τοῦ μίσους στίς δύο πλευρές, ὅταν ὑποχώρησαν οἱ δυνάμεις τῆς σωφροσύνης καί τῆς εἰρήνης μπροστά στό φόβο ν' ἀναλάβουν τίς εὐθύνες μιᾶς συμφωνίας-συμβιβασμοῦ, στό πρόσφατο παρελθόν.

Δυστυχῶς ὁ Σαρόν δέν εἶναι ὁ μόνος σ' αὐτή τή γιγαντιαία ἐπιχείρηση στρατιωτικοπολιτικῆς κατίσχυσῆς του σ' ὅλη τήν περιοχή. Ἡ γενικευμένη ἀνασφάλεια καί ὁ φόβος πού δημιούργησαν οἱ ἀνεξέλεγκτες παλαιστινιακές ἐπιθέσεις αὐτοκτονίας ὀδηγοῦν τέσσερις στοὺς πέντε Ἰσραηλινούς καί σύσσωμη τήν κυβέρνηση τοῦ Ἰσραήλ σέ συσπείρωση περί τό Σαρόν — τήν ἴδια ὥρα πού δύο στοὺς τρεῖς κατοίκους τοῦ Ἰσραήλ ἐπιθυμοῦν τήν ἀποχώρηση τῶν Ἰσραηλινῶν στρατευμάτων καί τῶν ἐποίκων ἀπό τά παλαιστινιακά ἐδάφη! Δυστυχῶς οἱ προφανεῖς στόχοι τοῦ Σαρόν νά συντρίψει τήν παλαιστινιακή ἀντίσταση, νά ἀποδυναμώσει τήν Παλαιστινιακή Ἀρχή καί νά ἐξουδετερώσει πολιτικά τόν Ἀραφάτ, ὥστε νά στερήσει τοὺς Παλαιστίνιους ἀπό τή νόμιμη ἡγεσία τους καί ἕναν ἀξιόπιστο διαπραγματευτή πέτυχαν νά ἐμφανιστοῦν ἀπέναντι στή διεθνή κοινή γνώμη ὡς νόμιμη αὐτοάμυνα καί «ἀντιτρομοκρατική» ἐπιχείρηση. Καί μόνο ὅταν τό μέγεθος τῆς ἀλαζονίας καί τῆς βαρβαρότητας τοῦ Σαρόν (μέ τήν ἐπιδίωξη τοῦ προσωπικοῦ ἐξουτελισμοῦ, ἀκόμη καί τῆς ἐξώθησης τοῦ Ἀραφάτ σέ αὐτοκτονία, μέ τήν περιφρόνηση

πού ἐπέδειξε στους ἐπίσημους ἐκπροσώπους τῆς Ε.Ε. - διαμεσολαβητές) ξεπέρασε τά ὄρια ἀνοχῶν τῆς Δύσης καί φάνηκε πῶς δυναμιτίζει τίς εὐθραυστες ἰσορροπίες καί τά μακροχρόνια σχέδια τῶν Η.Π.Α. στήν περιοχή, μόνο τότε κινήθηκε ὁ Μπούς καί ἐπιχείρησε νά βάλει φρένο σ' αὐτήν τήν ἐπαπειλούμενη ἀπώλεια κάθε ἐλέγχου στίς ἐξελίξεις...

Δυστυχῶς καί ὁ Ἀραφάτ δείχνει νά ἔναι δέσμιος ἐνός ἐπικίνδυνου φαύλου κύκλου, ὅταν δίχως νά τίς καλύπτει καί πολιτικά, δέν διαχωρίζει ὅμως τή θέση του ἀπό τίς δυνάμεις καί τίς μεθόδους ἐκεῖνες πού ἐπιχειροῦν νά συρρικνώσουν καί νά μετατρέψουν τήν παλαιστινιακή ὑπόθεση σέ σώρευση «μαρτύρων» καί πράξεις τυφλῆς τρομοκρατίας.

Ὁφείλεται αὐτή ἡ στάση σέ πολιτική ἀδυναμία τοῦ Ἀραφάτ νά ἐλέγξει τήν κατάσταση μεταξὺ τῶν Παλαιστίνιων; Ἡ μήπως ὑποκρύπτει καί μία κρυφή ἐλπίδα πῶς μπρός στή γενική ἀδυναμία νά ἐλεγχθεῖ τό διαρκῶς ἐντεινόμενο ὄργιο βίας καί φρίκης, πού ἐπιστρατεύεται ἀπό τόν Σαρόν γιά νά κάμψει τό σθένος καί τήν ἀντοχή πού ἐπιδεικνύει ὁ παλαιστινιακός λαός, θά «ξανακληθεῖ» ἀπό τή διεθνή κοινότητα ὡς ὁ μόνος ἀξιοπίστος Παλαιστίνιος διαπραγματευτής;

Σέ κάθε περίπτωση ὅμως μέ τί ἐχέγγυα μπορεῖ νά πετύχει σήμερα αὐτό τό, στά ὄρια τῆς ἀπελπισίας κινούμενο, πολιτικοδιπλωματικό παιχνίδι; Ποιά εἶναι τά νέα στοιχεῖα πού θά δώσουν στόν Ἀραφάτ τήν πρόσθετη δύναμη καί τό κύρος, ὥστε σέ ἀντίθεση μέ τήν πρό διετίας ἀποτυχία του, νά ἐπιβάλλει τώρα τούς ὅρους του σ' αὐτή τή νέα — ἄς ἐλπίσουμε πῶς θά ὑπάρξει — φάση διεθνοῦς ἀναζήτησης τῆς εἰρήνης;

Ὡστόσο ἀκόμη καί τώρα, τήν ὕστατη ὥρα, ὡς μόνη δυνατή καί δίκαιη λύση προβάλλει ἡ δημιουργία ἐνός ἀνεξάρτητου παλαιστινιακοῦ κράτους, μέ ἐγγυημένη τήν κρατική ὑπόσταση καί τήν οἰκονομική βιωσιμότητά του, ἀλλά καί ἡ εἰλικρινῆς ἀναγνώριση τοῦ κράτους τοῦ Ἰσραήλ ἀπό τούς Παλαιστίνιους καί τόν ὑπόλοιπο ἀραβικό κόσμο.

Οἱ Ἰσραηλινοί καί οἱ Παλαιστίνιοι εἶναι καταδικασμένοι νά συμφιλιωθοῦν μέ τήν ἰδέα πῶς ὀφείλουν νά συνυπάρξουν χωριστά στήν ἴδια περιοχή, μέ τή δημιουργία δύο κρατῶν: «Ἡ μόνη λύση εἶναι τό διαζύγιο· ἕνα διαζύγιο, μετά τό ὅποιο οἱ δύο πλευρές παραμένουν στό ἴδιο σπίτι, ἀλλά προσπαθοῦν νά τό ξαναχτίσουν ἔτσι ὥστε νά μπορέσουν νά ζήσουν σ' αὐτό δύο οἰκογένειες. Αὐτός ὁ διαχωρισμός θά εἶναι, βεβαίως, δύσκολος. Δέν θά σημάνει τήν ἀπαρχή ἐνός καλύτερου κόσμου, ἀλλά μᾶλλον τό ξύπνημα ἀπό τήν ἀναισθησία μετά ἀπό ἐγχείρηση ἀκρωτηριασμοῦ. Τό ἐπόμενο βῆμα θά εἶναι οἱ διεθνεῖς προσπάθειες γιά τή δημιουργία οἰκονομικῆς ὑποδομῆς, ἡ ὁποία θά ἐπιτρέψει στίς δύο πλευρές νά ξεπεράσουν αὐτό τόν διαχωρισμό. Εἶναι κάτι δύσκολο ἀλλά ὄχι ἀδύνατον» ἀναφέρει ὁ Ἄμος Ὡζ (Αὐγή 2/4/02), ἀκούραστος ὑπερασπιστής τῆς φιλίας καί τῆς συνεννόησης τῶν δύο λαῶν.

Μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὡς ἐφικτή μιά τέτοια λύση σήμερα, ὅταν τό αἷμα πού ρεεῖ δείχνει νά τυφλώνει τά μάτια καί τό μίσος νά ἐλέγχει τά μυαλά;

Πολύ δύσκολο ἀλλά ὄχι ἀνέφικτο. Χρειάζεται μιά ἐπίμονη καί συντονισμένη προσπάθεια ὄλων ὅσοι (καί πληθαίνουν εὐτυχῶς αὐτοί) μέσα καί ἔξω ἀπό τήν Παλαιστίνη καί τό Ἰσραήλ πιστεύουν πῶς παρά τίς ἀντίξοες συνθήκες δέν ὑπάρχει καμιᾶ ἄλλη διέξοδος.

Σταῦρος Λιβαδάς

Περί ψυχαγωγίας

«**Ν**ά ύψώσει τή φωνή [έννοεῖ κάποιος σημαίνων ιεράρχης ἢ ἀρχηγός τῆς ὁποιασδήποτε θρησκείας] γιά ὅσους Παλαιστίνιους τούς ἔκαψαν μέ βόμβες φωσφόρου (ὁ θάνατος στά ναζιστικά κρεματόρια ἦταν ἀναψυχή σέ σύγκριση μέ αὐτή τή φρίκη, ὑπάρχει πάντα τό βιβλίό ενός Δυτικοῦ, τοῦ Ρόμπερ Φίσκ πού τεκμηριώνει γεγονότα) ἢ γιά τίς χιλιάδες πού σφαγιαστήκαν, καταδικάστηκαν νά ζήσουν πρόσφυγες καί τρωγλοδύτες, τούς ἄρπαξαν βάνουσα τή γῆ τους».

Ἄπό ἄρθρο τοῦ Χρήστου Γιανναρά στήν *Καθημερινή*, 17 Μαρτίου 2001.

Δέν εἶναι ἀναγκαστικά ἀντισημίτης ὅποιος καταγγέλλει τίς ἀγριότητες τῆς σημερινῆς ἰσραηλινῆς κυβέρνησης εἰς βάρος τῶν Παλαιστίνιων, ὅποιος ὑπερασπίζεται τούς Παλαιστίνιους πού παλεύουν νά διατηρήσουν τήν πατρίδα τους καί ν' ἀποκτήσουν ἀνεξάρτητο κράτος, δέν εἶναι ἀντισημίτης ὅποιος καταγγέλλει τίς βαρβαρότητες τοῦ ἰσραηλικοῦ στρατοῦ στά κατεχόμενα, ὅποιος στηλιτεύει τόν Σαρὸν ὡς ἐγκληματία πολέμου πού λυπάται, ἐπιπλέον, γιατί δέν σκότωσε τόν Ἄραφάτ πρὶν εἴκοσι χρόνια.

Ὅποιος ὅμως θεωρεῖ ὅτι ὁ θάνατος στά ναζιστικά κρεματόρια ἦταν ἀναψυχή σέ σχέση μ' αὐτά πού πράττουν οἱ Ἰσραηλινοί σήμερα εἶναι ἢ δέν εἶναι ἀντισημίτης;

Τοῦ κ. Χρήστου Γιανναρά, τοῦ θεολόγου καθηγητῆ φιλοσοφίας στό Πάντειο Πανεπιστήμιο, τέτοια σκέψη δέν τοῦ πέρασε ἀπ' τό μυαλό. Καί κανεῖς νά μήν τόν κατηγορήσει γιά ἀντισημιτισμό. Ἄπλῶς, ἡ ἀναλογική σκέψη καί ἡ σύγκριση ἐντελῶς ἀνόμοιων πραγμάτων τόν ὀδήγησε «νά ξεχάσει» ὅτι στά ναζιστικά στρατόπεδα ἐξολόθρευσης χάθηκαν ἔξι ἑκατομμύρια Ἑβραῖοι. Ψυχαγωγούμενοι. Ὁ κ. Χρήστος Γιανναράς δέ γνοιάστηκε γιά τήν ἀκραία μοναδικότητα τοῦ Ὀλοκαυτώματος, οὔτε γιά κάποιες στοιχειωδῶς καλές σχέσεις μέ τή λογική καί τήν ἱστορία.

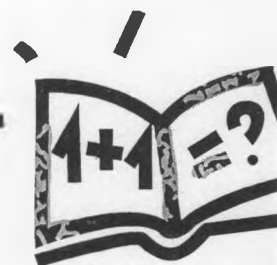
Ἄγγελος Ἐλεφάντης

Ὁ Στέφανος πού ἦταν εὐέλικτος

Τί γράφουν τά βιβλία πού διαβάζουν τά παιδιά στό σχολεῖο; Πράγματα πολλά καί διάφορα, ἀνάλογα μέ τό μάθημα κι ἓνα κοινό συνδετικό νῆμα: αὐτό τοῦ ἐπιστημονικά καί κοινωνικά συντηρητικοῦ τους προσανατολισμοῦ, ἀνεξαρτήτως ὑποθεμάτων, μαθημάτων καί κατατιμήσεων ὕλης. Ἀναμενόμενο ἄλλωστε. Ὅπως κάθε καλός θεσμός ἐκκοινωνισμοῦ, ἔτσι καί τό σχολεῖο τή δουλειά του κάνει ἐνσωματώνει νέα μέλη, τά παιδιά τῆς κοινωνίας, ἐντός τῆς διαμορφωμένης πρὶν ἀπὸ αὐτά κοινωνικῆς πραγματικότητας, τούς μεταγίγει τά ἀξιακά της συστήματα κι ἐπιδιώκει νά τά καταστήσει λειτουργικά μέσα στό δεδομένο της πολιτικό, κοινωνικό καί οἰκονομικό πλαίσιο. Οἱ Ἀφγανοὶ πιτσιρικάδες διδάσκονταν τὴν ἀλφαβῆτα στοὺς μεντρεσέδες τό '80 «α παιδάκια ὅπως αἶμα, τζ παιδάκια ὅπως τζιχάντ», γιατί τούς προετοίμαζαν γιὰ πόλεμο. Ἐμεῖς πάλι, Ἕλληνες καί δυτικοί, διδασκόμαστε ἄλλα πράγματα. Μαθαίνουμε πὺς πρῶτα ἀπ' ὅλα εἴμαστε μέλη ἑνός «καλοῦ» ἔθνους, Ἕλληνες, Γάλλοι, Ἀλβανοί, καί μετὰ ὅ,τιδήποτε ἄλλο, ἐργαζόμενες, γυναῖκες καί τέτοια. Πὺς ἡ κοινωνία μας εἶναι ἡ καλύτερη πού ὑπῆρξε καί μπορεῖ νά γίνει ἐπειδὴ ἀναγνωρίζει τάχα τὴν ἰσότητα τῶν ἀνθρώπων καί ἐπειδὴ ὅλα σέ αὐτὴν ὀφείλονται στὴν ἀτομικὴ ἀξία κι ἐργασία: εἶσαι ξύπνιος καί δουλεύεις, πᾶς μπροστά, ὑποτίθεται, δέν εἶσαι καί δέ δουλεύεις, χάνεσαι. Ἐμεῖς προετοιμαζόμαστε κυρίως γιὰ ἐργασιακά ἐξαρτήματα. Καί τά ὑπόλοιπα στό σχολεῖο παραμένουν περισσότερο σκόρπιες γνώσεις παρά βάση μόρφωσης, ἱκανῆς νά στηρίξει τὴ συγκρότηση, ἀργότερα, ἀνεξάρτητης σκέψης· ἐνῶ οἱ ὅποιες λεγόμενες ἀνανεώσεις τοῦ περιεχομένου τῆς παιδείας στὴ δευτεροβάθμια ἐκπαίδευση ἐπιχειροῦνται ἀπὸ Παιδαγωγικά Ἰνστιτοῦτα, ὑπουργεῖα, συμβούλια, διαβούλια κατὰ καιροὺς δέν ἀφοροῦν παρά αὐτές τίς δεύτερες, ὅχι τὸν ἀμετάβλητο κοινωνικό καί ἐπιστημονικό σχολικό συντηρητισμό. Ἐνίοτε μάλιστα τοῦτος ὁ συντηρητισμὸς τείνει καί νά ἐνισχυθεῖ, ἀνάλογα μέ τίς τάσεις καί τίς ἀνάγκες τῆς ἐποχῆς.

Παράδειγμα· ἐντοπισμένο καί δημοσιευμένο ἀπὸ συντάκτη τοῦ Ποντικιοῦ στό φύλλο τῆς 27.03. Βιβλίο τοῦ μαθήματος τοῦ Σχολικοῦ Ἐπαγγελματικοῦ Προσανατολισμοῦ τῆς Τρίτης Γυμνασίου, μέ τίτλο Ἐτοιμάζομαι γιὰ τὴ ζωὴ, ἡ ἐκδοσὴ ἀπὸ τό Παιδαγωγικὸ Ἰνστιτοῦτο καί τό μάθημα ὑποχρεωτικό. Κάτω ἀπὸ μιὰ γενικὴ ἐπικεφαλίδα Ἐξελίξεις τῆς ἐποχῆς μας πού ἐπηρεάζουν τὴν ἀγορὰ ἐργασίας, τά 15χρονα παιδιά ὅλης τῆς χώρας μαθαίνουν στὰ σχολεῖα τους σήμερα ὅτι:

«Σήμερα, στο κατώφλι του 21ου αιώνα αλλάζει ριζικά ο εργασιακός χώρος με τις νέες τεχνολογίες παραγωγής και επικοινωνίας, αλλά και λόγω της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας και του διεθνούς ανταγωνισμού... Ζούμε σε μια νέα εποχή, που πολλά πράγματα είναι ρευστά και όχι απαραίτητα σταθερά και μόνιμα. Από τον εργαζόμενο ζητείται:

- να αλλάζει συχνά επαγγελματικές δραστηριότητες
- να έχει δεξιότητες, όπως ευελιξία, προσαρμοστικότητα, δυνατότητα συνεργασίας και επικοινωνίας
- να είναι σε θέση να μορφώνεται σ' όλη τη διάρκεια της ζωής του ώστε να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της ίδιας ή διαφορετικής δουλειάς που θα επιλέξει».

Κι ακολουθοῦν, γιά νά ἐμπεδώσουν τά πιτσιρίκια τό δίδαγμα, τρεῖς ιστορίες, ανάμεσά τους αὐτή ἑνός λαμπροῦ νέου, τοῦ λεγόμενου Στέφανου. Ἀλλάζει, λέει, ὁ Στέφανος ὡς τά 30 του τρεῖς δουλειές ἀγόγγυστα, ἀπό μαρκόνι μέχρι οἰκοδόμος, ξεπερνώντας χάρη στήν εὐελιξία του τίς ὅποιες ἀντιξοότητες τῆς ἐποχῆς μας καί σήμερα ἐτοιμάζεται μαζί μέ ἄλλους νά κάνει τεχνική ἐταιρεία στόν Πύργο. Τό σχετικό κείμενο ἀφήνει βέβαια καί σκοτεινά σημεῖα. Ὁ συντάκτης του, γιά παράδειγμα παραλείπει νά ἐξηγήσει τό «θαῦμα» πῶς ὁ Στέφανος, ἐπειδή εἶχε βοηθήσει λίγο τόν οἰκοδόμο πατέρα του ὡς παιδί ξύπνησε ἕνα πρωί, μετά τήν πρώτη του ἀπόλυση ἀπό τά καράβια, σαῖνι τῆς μαστορικῆς, ἰκανό νά ἐπισκευάζει καί νά ἀναπαλαιώνει σεισμόπληκτα νεοκλασικά ἐν μιᾷ νυκτί, ὅπως ἐπίσης καί τό τί ἀπέγινε μέ τήν ἐργασία τῆς συζύγου του, ὅταν ὁ Στέφανος ἀναγκάστηκε νά ἀλλάξει οἰκογενειακῶς πόλη γιά ν' ἀναζητήσει δουλειά στόν Πύργο – ἐξίσου εὐέλικτη ἦταν φαίνεται κι ἡ κυρία Στεφάνου.

Ἡ βασική τοποθέτηση τοῦ ζητήματος «Ἐξελίξεις τῆς ἐποχῆς» κι ἡ ιστορία τοῦ Στέφανου δέν συνιστοῦν θέσεις οὐδέτερες, ἄχρωμες κι ἄοσμες, ὅπως οἱ συντάκτες τοῦ σχολικοῦ πονήματος ἐπιδιώκουν νά φανεῖ. Εἶναι θέσεις, συμπεράσματα, διδάγματα, ἀπαιτήσεις τοῦ σύγχρονου νεοφιλελευθερισμοῦ γιά τό τί δεῖ γενέσθαι μέ τήν ἐργασία. Ἀπό τά ἀμερικανικά Ἴνστιτούτα καί think tanks ἡ νεοφιλελεύθερη ἐπιχειρηματολογία διαχέεται στίς στήλες τῶν ἔγκριτων ἐφημερίδων ἀνά τόν κόσμον, τώρα καί στά βιβλία τοῦ ἑλληνικοῦ Παιδαγωγικοῦ Ἴνστιτούτου.

Μπροστά στά μαζικά κύματα ἀπολύσεων πού σαρώνουν ἐκ νέου τήν τελευταία τριετία καπιταλιστικές μητροπόλεις καί πρώτη περιφέρεια, ὁ πρώην εργαζόμενος καί νῦν ἄνεργος ὀφείλει νά μετατραπεῖ σέ λαγωνικό ζωῆς, χωρίς τόπο, ρίζες κι ἀπαιτήσεις, λαγωνικό ἰκανό γιά ὅλα. Ἴσως κάποιιοι τό κα-

τορθώσουν πολλοί, οἱ περισσότεροι ἴσως, ὄχι. Καθώς μεγάλα τμήματα τῶν κοινωνιῶν περιθωριοποιῶνται κι ὁ ὑπέρφων ιδεολογικός πόλεμος ἐπιτείνεται, ἡ νεοφιλελεύθερη ιδεολογία περνᾷ ἡγεμονικά ἀπό τίς πόρτες τῆς ἐκπαίδευσης.

Μπορῶ νά φανταστῶ τή συνέχεια τῆς ἱστορίας τοῦ Στέφανου. Ἰδρῦει αἰσίως τήν ἐταιρεία στόν Πύργο ἀλλά λίγο μετά τοῦ τήν παίρνουν οἱ τράπεζες, ἐκεῖνος, πάντα εὐέλικτος, μετακομίζει στήν Κρήτη ὅπου μέ ἕνα φίλο νοικιάζουν σέ μιά παραλία καρέκλες καί ξαπλώστρες στούς τουρίστες, ἡ γυναίκα του δέ μπορεῖ, ὁμῶς, ἄλλη εὐελιξία, τσακώνονται, χωρίζουν, παίρνουν διαζύγιο, ὁ Στέφανος λόγω ἐργασιακῶν ἀναποδιῶν δέν ἔχει λεφτά γιά διατροφή, ἡ μαμά ξεσκίζεται στή δουλειά καί δέ μπορεῖ νά πολυπροσέξει τά παιδιά, ἐκεῖνα ἀλητεύουν, μπλέκουν μέ ναρκωτικά καί... Καί τό Παιδαγωγικό Ἰνστιτοῦτο στό προσεχές βιβλίο του γιά τή δευτεροβάθμια ἐκπαίδευση τό «2005 τό ὁποῖο ἀσχολεῖται μέ τά κοινωνικά προβλήματα καί τούς κινδύνους γιά τήν νεολαία» χρησιμοποιεῖ τό κεφάλαιο περί ναρκωτικῶν ὡς παράδειγμα τήν ἱστορία τῶν παιδιῶν τοῦ Στέφανου πού ἔπασαν θύματα τῆς «διάλυσης τῆς οἰκογένειας» καί τῆς «ἀποσύνθεσης τῶν θεσμῶν», παραλείποντας φυσικά νά ἀναφερθεῖ σέ ὅ,τι τό ἐργασιακό, τό ρεαλιστικό, τό πραγματικό τῆς ζωῆς.

Πῶς εἶπαμε τόν τίτλο τοῦ βιβλίου μέ τήν ἱστορία τοῦ Στέφανου; Προετοιμάζομαι γιά τή ζωή; Χά!

Νίκος Γρύπας

ὦ, πόσο μ' ἀρέσουν οἱ σελίδες
καί τά ἔνθετα παιδείας τῶν ἔφημερίδων!

Τά ἔγραψε τίς προάλλες κι ὁ Μπάμπης Νοῦτσος στίς «Συναντήσεις» τῆς Κυριακάτικης Αὐγῆς. Γιά τά ἔνθετα τῶν μεγάλων ἔφημερίδων περί πανελλαδικῶν ἐξετάσεων, τά φυλλάδια τοῦ «καλοῦ ὑποψηφίου» ὁ λόγος. Ξεκίνησαν πρὶν χρόνια ὡς μιά δυό σελίδες ἀνά ἐβδομάδα, ἐμφανιζόμενες στά καθημερινά φύλλα μέ τήν εἰσοδο τῆς ἀνοιξης γιά νά μετατραποῦν φέτος σέ ὄλο-

κληρα δωδεκασέλιδα, μονίμως παρόντα σέ ὀρισμένα φύλλα ἀπό τήν ἀρχή ἤδη τοῦ χειμῶνα.

- Μέ τά ἀναγκαῖα λάϊφ στάιλ προσωπάκια τους ἤ τούς ἀστέρες πολιτικῆς καί θεάματος νά δηλώνουν πόσο εὐκόλα ἤ δύσκολα ὑπῆρξαν γιά τούς ἴδιους τά ἐξεταστικά καί τί καλά πού ὀρισμένοι τους τά κατάφεραν δίχως τίς πολυπόθητες σπουδές.

- Μέ τίς «ἀποκαλυπτικές» ψυχολογικές δοκιμασίες πολλαπλῶν ἀπαντήσεων ἐσεῖς τί τύπος ὑποψήφιου εἴσθε κατά τό ἐσεῖς τί τύπος γυναικάς ἤ ἀνδρα εἴσθε τῶν μοδάτων ἀντρικῶν καί γυναικείων περιοδικῶν.

- Μέ τίς ἐνυπόγραφες γνῶμες μαθητῶν γιά τό ἐκπαιδευτικό ἤ ἐξεταστικό σύστημα, τά ἴδια πάντα ἀναμασήματα, «τό σχολεῖο καί ἡ κοινωνία πού μᾶς ἐπιβαρύνουν, δέν θά ἔπρεπε νά ἀσχολούμαστε τόσο πολύ μέ τά μαθήματα, ὁ ἔφηβος χρειάζεται κι ἄλλα πράγματα» καί λοιπά. "Ὁχι ὅτι ἔχουν ἄδικο τά παιδιά, ἀλλά τόση εὐπιστία ἀπέναντι στό ἐπίσημο σχολικό παραμῦθι περί δυνατοῦ ἰδανικοῦ σχολεῖοι κι ὄχι μηχανισμοῦ προσαρμογῆς σέ μιά κοινωνία διόλου ἰδανική καί πάντα ἐκμεταλλευτική τοῦ ἀνθρώπινου μόχθου, ὅπου καί ὁ ἐνήλικας ἐργαζόμενος εἶναι πολλαπλά ἐπιβαρυμένος ἤ χρειάζεται καί ἐκεῖνος ἄλλα πράγματα, ἀπό τά σημερινά 16χρονα προβληματίζει ἐν τέλει.

- Μέ τό νικητήριο φροντιστηριακό πνεῦμα, ἰσχυρότερο ἀπό κάθε ἄλλη φορά, νά ἐπισφραγίζει τήν κυριαρχία τῆς τυποποιημένης σκέψης, τά κουτάκια καί τή συμβατική ἀντιμετώπιση τῶν πραγμάτων σέ βάρος κάθε γνήσιας γνωστικῆς, νοητικῆς ἤ ἀναλυτικῆς διαδικασίας καί, φυσικά, τήν γκρίζα φροντιστηριακή διαφήμιση σέ ὅλο τῆς τό μεγαλεῖο καί...

Καί ξέχασα τίποτα; "Α ναι!

- Καί μέ τίς «συνήθεις» φωτογραφίες, πού συνοδεύουν θέματα παιδείας ἤ ἐξετάσεων σέ ὅλα σχεδόν τά ἡμερήσια φύλλα: φωτογραφίες ἀπλές ἤ ξεγυριστές, κορίτσια, ἔφηβες, κατά προτίμηση ὠραῖες, κι ἂν μᾶς βρεθεῖ καμιά μέ φανελάκι καί μεγάλα βυζιά τόσο τό καλύτερο.

᾽Ω, πόσο μ' ἀρέσουν οἱ σελίδες καί τά ἔνθετα παιδείας τῶν ἐφημερίδων!

Μαριάννα Τόλια

Δῆμος Μαυρομμάτης: in memoriam

Πολλοί ἀπό σᾶς, φίλοι κι ἀναγνώστες τοῦ *Πολίτη* ἐδῶ καί εἰκοσιπέντε χρόνια, ξέρετε ὅτι τό περιοδικό πού κρατᾶτε στά χέρια σας εἶναι δημιούργημα, κυρίως, τοῦ Δῆμου Μαυρομμάτη, πού πέθανε τήν περασμένη ἐβδομάδα. Τόν εἶχε βασανίσει ἡ ἐπάρετος τά δύο τελευταῖα χρόνια· τώρα ἀναπαύεται στό χωριό του, τόν Αἰ-Λιά, κοντά στό Μεσολόγγι.

Ὁ Δῆμος Μαυρομμάτης προδικτατορικά ἦταν ἀπό τά σημαίνοντα στελέχη τῆς Νεολαίας Λαμπράκη, ἀπό ἐκείνους πού ἔδωσαν πνοή στό ἱστορικό ἐκεῖνο κίνημα. Ἡ δικτατορία τόν βρῆκε μαχόμενο στό Ἡράκλειο τῆς Κρήτης· ἀπό ἐκεῖ ἐξορία στή Λέρο, μ' ἓνα βαρῦ τραῦμα στό κεφάλι ἀπό χτύπημα, σέ διαδήλωση νομίζω. Ὅταν ἀπολύθηκε – ἦταν ἀκόμη δικτατορία – δούλεψε στίς ἐκδόσεις Παπαζήση, ὕστερα, μαζί μέ τόν Ἀντώνη Καρκαγιάννη καί τόν Γιάννη Κρητσιμανή, ἴδρυσαν τόν ἐκδοτικό Ὀλκός. Ἐκεῖνα τά χρόνια καί τά πρῶτα χρόνια τῆς μεταπολίτευσης, τά ἐκδοτικά ἦταν μικρές ἀγορές, συζητήσεων, ἰδεῶν, ἀμφισβητήσεων, ἀναζητήσεων, χῶρος συνάντησης τῶν ἀριστερῶν κι ὄχι μόνο. Κάποτε θά πρέπει νά γραφεῖ ἡ ἱστορία αὐτῶν τῶν μικρῶν ἀγορῶν. Οἱ μελετητές, λοιπόν, θά βροῦν ἐκεῖ ἓναν ἀκάματο ἀγορητή: τόν Δῆμο Μαυρομμάτη, μέ κύριο θέμα τήν ποιότητα, τό παρελθόν, τό παρόν καί τό μέλλον τῆς Ἀριστερᾶς. Δέν ἀναπαύοταν οὔτε μέ τά θέσφατα τοῦ δόγματος, οὔτε μέ τήν ἀνανέωση πού ἐν πολλοῖς, ὅπως πίστευε, δέν ἦταν παρά ἀνανέωση τῶν ξεπερασμένων δογμάτων. Σ' αὐτή τή δίνη γεννήθηκε καί ἡ ἰδέα τοῦ περιοδικοῦ ὁ *Πολίτης* στήν ὁποία ἐπιστρατεύθηκαν πολλοί κι ἀξιόλογοι, μέ ἐμπνευστή ὅμως τόν Δῆμο πού σήκωσε τό βάρος, πληρώνοντας βαρῦ τίμημα, ἀκόμα καί ὑλικά. Ὡσπου, ὅταν ὁ Ὀλκός διαλύθηκε ἄλλοι σήκωσαν τό βάρος τοῦ περιοδικοῦ, μαζί καί ἐγώ. Εἴχαμε συνεργαστεῖ στενά τότε κι ὄχι μόνο στό περιοδικό. Κρατάω τό πάθος τοῦ Δῆμου γιά τά δημόσια καί τά πνευματικά καί τήν ἀπέραντη ἀνιδιοτέλειά του, κρατάω αὐτό πού, κυρίως, μᾶς λείπει σήμερα. Ἴσως ὁ *Πολίτης* ἦ κάποιος *Πολίτης*, νά ἔβλεπε τό φῶς καί χωρίς τόν Δῆμο Μαυρομμάτη. Πάντως ὑπῆρξε κυρίως χάρις σ' αὐτόν. Τοῦ τό ὀφείλουμε ὅλοι, ὀφείλουμε νά τόν θυμόμαστε ὅλοι.

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΕΝΟΣ ΙΣΡΑΗΛΙΝΟΥ ΑΡΝΗΤΗ ΣΤΡΑΤΕΥΣΗΣ

του Άσάφ Όρον

Τήν ώρα πού ό ισραηλινός στρατός γίνεται και πάλι άπροκάλυπτα δύναμη κατοχής για τή γή και τόν λαό τών Παλαιστινίων, στους κόλπους του εκδηλώνεται, και για πρώτη φορά στήν πενήντάχρονη ιστορία τής άραβοϊσραηλινής πολεμικής διαμάχης, κίνημα άντιρρησιών συνείδησης. Ισραηλινοί φαντάροι, έφεδροι, άνώτεροι άξιωματικοί άρχισαν τούς τελευταίους μήνες νά ύπογράφουν Έπιστολή Μαχητών με τήν όποία διακηρύσσουν ότι άρνούνται στό έξής νά ύπηρετούν στα Κατεχόμενα. Ό άριθμός τών άρνητών δέν ξεπερνά τις μερικές εκατοντάδες, όμως ή πολιτική σημασία τής κίνησής τους είναι αξιοσημείωτη. Ό άρχιλοχίας Άσάφ Όρον ήταν ό όγδοος Ισραηλινός πού υπέγραψε τήν Έπιστολή Μαχητών και ό πρώτος πού συνόδευσε τήν άρνησή του αυτή με κείμενο έξηγώντας τούς λόγους πού τόν ώθησαν σ' αυτήν. Είναι τό κείμενο πού ακολουθεί και οι διαδοχικές μεταφράσεις από έβραϊκά σε άγγλικά και από κει σε έλληνικά όφείλονται στους Άμι Κρόνφελντ και Νίκο Δουκάκη.

Σ τις 5 Φλεβάρη του 1985, σηκώθηκα, άφρησα τό σπίτι μου, άποχαιρέτησα τούς γονείς μου, επιβιβάστηκα στό παλιό λεωφορείο για τή στρατιωτική βάση νεοσύλλεκτων και έγινα στρατιώτης.

Σήμερα, δεκαεπτά χρόνια μετά, βρίσκομαι σε μία μετωπική σύγκρουση με τό στρατό, ενώ τό μεγαλύτερο μέρος όσων παρακολουθούν τή σύγκρουση με άποδοκιμάζει και με λοιδορεί. Οι δεξιοί με θεωρούν προδότη πού άποφεύγει έντεχνα τόν ιερό πόλεμο και καραδοκεί στή γωνία. Τό πολιτικό κέντρο με έπιτιμά και με κατηγορεί ότι ύπονομεύω τή δημοκρατία και πολιτικοποιώ τό στρατό. Και ή κατεστημένη, συντηρητική, «μετριοπαθής» άριστερά, πού μόλις χτές ζητούσε τήν ψήφο μου, σήμερα μου γυρνά τήν πλάτη. "Όλοι κάνουν λόγο για τή νομιμότητα και κανείς σχεδόν δέν θέτει τή στοιχειώδη έρώτηση: γιατί ένας συνηθισμένος άνθρωπος με δουλειά και παιδιά σηκώνεται ένα πρωί στή μέση τής ζωής του και άποφασίζει ότι δέν θά τηρήσει πλέον τούς κανόνες; Και πώς γίνεται αυτός νά μίν βρίσκεται μόνος, αλλά νά υπάσχουν πενήντα... συγγώμη, εκατό... και πάλι συγγώμη, αυτή τή στιγμή ένα πλήθος διακοσίων άκόμη συνηθισμένων ανθρώπων πού κάνουν τό ίδιο πράγμα;

Η γενιά τών γονιών μας άναστενάζει. Και πάλι τούς ντροπιάσαμε. Άλλά μήπως δέν είναι όλο τό φταίξιμο δικό σας; Μέ τί μās μεγαλώσατε; Οικουμενική ήθική και οικουμενική δικαιοσύνη από τή μιά: «ειρήνη, έλευ-

θερία και ισότητα για όλους». «Οι Άραβες θέλουν νά μās πετάξουν στή θάλασσα, όλοι τους είναι πανούργοι και πρωτόγονοι, δέ μπορείς νά τούς έμπιστευτείς» από τήν άλλη. Στο ένα χέρι τά τραγούδια του Τζόν Λέννον, του Πήτ Σήγκερ, του Μπόμπ Ντύλαν, τών Πίνκ Φλόυντ τραγούδια ειρήνης και αγάπης ενάντια στον μιλιταρισμό και τόν πόλεμο. Και στό άλλο λαϊκά ισραηλινικά τραγούδια για τόν άγαπημένο πού καθάλαει τό τάνκ μετά τό ήλιοβασιλέμα στον άγρό, «τό τάνκ είναι δικό σου κι έσύ δικός μας». Μεγάλωσα με δύο συστήματα αξιών. Τό ένα ήταν ό κώδικας τής ήθικης και τό άλλο ό κώδικας τής φυλής – και άφελώς πίστευα κάποτε ότι αυτά τά δύο μπορούν νά συνυπάρξουν.

Έτσι πίστευα πριν γίνω άνυπότακτος. Δέν ήμουν τότε ένθερμος στρατιώτης, αλλά ένιωθα σά νά άποδυόμουν μία ιερή άποστολή κουράγιου και θυσίας προς όφελος τής κοινωνίας. Όταν, όμως, αντί τής ιερής άποστολής, ένας 19χρονος πιάνει τόν έαυτό του νά προβαίνει στήν άνίερη πράξη τής καταστρατήγησης τής ανθρωπίνης άξιοπρέπειας και έλευθερίας, δέν τολμά νά ρωτήσει, ούτε καν νά αναρωτηθεί, αν αυτό είναι σωστό. Άπλως λειτουργεί όπως κάθε άλλος και προσπαθεί νά τό δεχτεί. Έτσι κι άλλιώς έχει αρκετά προβλήματα ήδη και, μά τό Θεό, τό τέλος φαίνεται μακριά.

Συνήθιζες, θυμάμαι σ' αυτό, γρήγορα, όρισμένοι μάθαιναν άκόμη και νά τούς άρέσει. Που άλλου μπορούσες νά πās περιπολία, νά περπατήσεις δηλαδή στους

δρόμους σάν βασιλιάς, νά παρενοχλήσεις και νά γελοιοποιήσεις τούς πεζούς γιά τό κέφι σου, νά κάνεις σκανδαλιές μέ τά φιλαράκια σου και ταυτόχρονα νά αισθάνεσαι πώς είσαι ένας μεγάλος ήρωας πού υπερασπίζεται τήν πατρίδα; Τά Άνδραγαθήματα τής Γάζας έχουν γίνει ήρωϊκοί μύθοι, μιά πηγή υπερηφάνειας γιά τήν ταξιαρχία Γκιβάτι.

Γιά πολύ καιρό όλα αυτά δέ μπορούσα νά τά συσχετίσω μέ τά περί «ήρωϊσμοῦ». Όταν, όμως, βρέθηκα σάν λοχίας σέ θέση ευθύνης, κάτι έσπασε μέσα μου και χωρίς νά τό καταλάβω μετατράπηκα σέ τέλειο όργανο κατοχής. Τακτοποιούσα λογαριασμούς μέ «τυχάρπαστους» πού δέν έδειχναν αρκετό σεβασμό. Έσκιζα τά προσωπικά έγγραφα ανθρώπων τής ηλικίας του πατέρα μου. Χτύπαγα, παρενοχλούσα, είχα γίνει τό κακό παράδειγμα – όλα αυτά στήν πόλη τής Καλκίλιας, τό πολύ πέντε χιλιόμετρα από τό σπίτι τής γιαγιάς και του παππού μου. Και όχι, δέν αποτελούσα «παρέκκλιση». Ήμουν ακριβώς ό κανόνας..

Όταν ολοκλήρωσα τήν υποχρεωτική μου θητεία απολύθηκα και τότε ξεκίνησε ή πρώτη Ίντιφάντα – πόσες ακόμη μάς περιμένουν; Ό Όφέρ, ένας σύντροφος από τό στρατό πού παρέμεινε σ' αυτόν, έγινε ήρωας, ό ήρωας τής δεύτερης δίκης τής Γκιβάτι. Αυτός διέταξε μιά ομάδα ή όποια έσυρε έναν κρατούμενο Παλαιστίνιο σέ ένα σκοτεινό πορτοκαλεώνα και τόν ξυλοκόπησε μέχρι θανάτου. Όπως αποφάνθηκαν οι ένοχοι μετά, ό Όφέρ ήταν επικεφαλής τής όλης επίχειρησης. Πέρασε δύο μήνες στή φυλακή και υποοιβάστηκε βαθμολογικά. Νομίζω αυτή ήταν ή βαρύτερη ποινή πού επιβλήθηκε σέ Ίσραηλινό στρατιώτη κατά τήν πρώτη Ίντιφάντα, στή διάρκεια τής όποιας σκοτώθηκαν περίπου χίλιοι Παλαιστίνιοι. Ό στρατηγός του Όφερ κατέθεσε πώς υπήρχε έντολή από τά υψηλότερα κλιμάκια νά χρησιμοποιηθοῦν ξυλοδαρμοί ως μέθοδος τιμωρίας, εμπλεκόμενος έτσι κι ό ίδιος. Ό Έφί Ίτάμ, ό ταξιαρχος, από τήν άλλη, πού πολλές φορές τόν είδαν νά ξυλοκοπάει Άραβες, άρνήθηκε ότι έδωσε τέτοια έντολή και δέν κατηγορήθηκε. Σήμερα, ό άνθρωπος αυτός μάς κάνει εθνική ήθική διαπαιδαγώγηση, χάρη στή νέα του ζωή στήν πολιτική.

Και σταδιακά γινόμεν ολόένα και περισσότερο πολιτης. Έφτασε στά χέρια μου ένα αντίτυπο του *The Yellow Wind*, βιβλίο γιά τή ζωή στά Κατεχόμενα, γραμμένο από τόν Ίσραηλινό νομπελίστα συγγραφέα Ντέηβιντ Γκρόσμαν πού μόλις είχε κυκλοφορήσει. Τό διάβασα και αϊφνιδιαστικά κάτι γύρισε μέσα μου. Κατάλαβα τελικά τί είχα κάνει στή Γάζα, τί ήμουν στή Γάζα.

Άρχιζα νά καταλαβαίνω πώς μ' είχαν ξεγελάσει, ότι μ' είχαν κάνει νά πιστέψω πώς υπήρχε κάποιος πάνω από μένα, εκεί ψηλά, πού φρόντιζε γιά τά πράγματα. Κάποιος πού γνώριζε περισσότερα πάνω από μένα, τό ανθρώπακι. Κι ότι ακόμη και αν όρισμένοι πολιτικοί μάς απογοήτευαν, τό «στρατιωτικό κλιμάκιο» θρυσκόταν πάντοτε σέ επαγρύπνηση, μέρα-νύχτα, κρατώντας

μας ασφαλείς, κάθε τους απόφαση αποτέλεσμα ήερής αναγκαιότητας. Ναι, μάς είχαν ξεγελάσει τούς στρατιώτες τής Ίντιφάντα, ακριβώς όπως είχαν ξεγελάσει τή γενιά πού έγινε πολτός στόν Πόλεμο τής Φθοράς και στόν Πόλεμο του Γιόμ Κιπούρ, ακριβώς όπως είχαν ξεγελάσει τή γενιά πού πνίγηκε στή λιβανέζικη λάσπη κατά τήν κατοχή του Λιβάνου. Η δέ γενιά των γονιών μας παραμένει σιωπηλή.

Άκόμη χειρότερα συνειδητοποίησα ότι είχα μεγαλώσει μέ δύο αντικρουόμενα συστήματα αξιών. Νομίζω πώς οι περισσότεροι άνθρωποι ανακαλύπτουν έν τέλει, σέ ακόμη μικρότερη ηλικία από μένα, ότι πρέπει νά διαλέξουν μεταξύ δύο συστημάτων αξιών: ένα θεωρητικό, άπαιτητικό, πού δέν έχει καθόλου «πλάκα» και πού είναι πολύ δύσκολο νά γίνει σεβαστό. Και ένα άλλο, πού κραυγάζει από όλες τές κατευθύνσεις και καθορίζει ποιός είναι από πάνω και ποιός από κάτω, ποιός είναι βασιλιάς και ποιός παρίας, ποιός είναι δικός μας και ποιός έχθρός μας. Έναντια στόν στοιχειώδη κοινό νοῦ, διάλεξα τό πρώτο. Έπειδή στή χώρα έτούτη, ή ανάλυση και ό συσχετισμός κόστους και ωφέλειας μεταξύ των δύο αυτών συστημάτων είναι τόσο μονομερής, δέ μπορώ νά κατηγορήσω όσους επέλεξαν τό δεύτερο.

Έπέλεξα λοιπόν τόν πρώτο δρόμο και βρέθηκα έθελοντής σέ ένα μικρό, γεμάτο καπνό, γραφείο στήν Άνατολική Ίερουσαλήμ νά σκαλίζω αρχεία γιά θανάτους, βία, γραφειοκρατική διαφθορά ή απλώς καθημερινές παρενοχλήσεις. Ένωθα έτσι νά εξιλιώνομαι ως ένα βαθμό γιά τές ενέργειες των ήμερών μου στήν ταξιαρχία του Γκιβάτι. Όμως ή αίσθηση μου ήταν ότι προσπαθούσα μ' ένα κουταλάκι του τσαγιού νά αδειάσω τόν ώκεανό.

Και τότε έντελως άπρόσμενα κλήθηκα γιά πρώτη φορά νά υπηρετήσω στά Κατεχόμενα. Έπικοινωνήσα μέ τό συνεργάτη μου σέ κατάσταση ύστερίας κι αυτός μέ ήρέμησε: «Θά μένουμε σέ ένα μεθοριακό φυλάκιο και θά επιτηρούμε τόν Ίορδάνη. Δέν προβλέπεται επαφή μέ τόν ντόπιο πληθυσμό». Και πράγματι έτσι έγινε. Όμως όρισμένοι φίλοι μου φρουρούσαν τήν γέφυρα Ντάμια. Ήταν τές μέρες πού πλησίαζε ό Πόλεμος του Κόλπου και ένας μεγάλος αριθμός Παλαιστίνιων προσφύγων μετακινούνταν από τό Κουβέιτ στά Κατεχόμενα – από τό καυτό τηγάνι στή φωτιά. Οι έφεδροι στρατιώτες, δεξιοί οι περισσότεροι, συγκεντρώνονταν όταν έβλεπαν γυναίκες κληρωτές στο τέρμιναλ νά άνοίγουν μέ χαρά πιπίλες και παλτά μωρών γιά νά βεβαιωθοῦν ότι δέν περιείχαν εκρηκτικά. Κι εγώ πλησίαζα κοντά τους σάν άκουγα αυτές τές ιστορίες κι έλπιζα γιατί, σέ τελευταία ανάλυση, οι έφεδροι, άνεξάρτητα από τές πολιτικές θέσεις τους, ήταν άνθρωποι.

Οι έλπίδες αυτές, όμως, εξανεμίστηκαν τρία χρόνια μετά, όταν πέρασα τρεις βδομάδες μέ μιά ομάδα άναγνώρισης στά δημευμένα έρείπια μιās βίλας στά περίχωρα των Άμπασάν. Εκεί άρχισε νά μου είναι καθαρό πώς ό ίδιος άνθρωπιστής έφεδρος στρατιώτης μπο-

ροῦσε νά γίνει ἐπίσης ἕνας ἄσχημος, οἰκτρός τσαμπουκαλῆς πού ὀπισθοδρομεῖ στίς πρώτες μέρες του ὡς νεοσύλλεκτος. Ἦδη ἀπ' τό λεωφορεῖο γιά τή Λωρίδα τῆς Γάζας οἱ στρατιῶτες ἀνταγωνίζονταν τίνος οἱ «ἥρωϊκές» ἱστορίες δολοφονικῶν ξυλοκοπημάτων Παλαιστίνων κατά τήν Ἰντιφάντα ἦταν οἱ καλύτερες. Πῆγα σέ περιπολία μέ αὐτούς τούς τύπους μιά φορά, δέν ἄντεξα περισσότερο. Μίλησα στόν υπεύθυνο καί ζήτησα ἀποκλειστικά ἀρμοδιότητες φρουροῦ, πράγμα πού τοῦ ἦταν εὐχάριστο, ἀφοῦ οἱ περισσότεροι στρατιῶτες δέν καταφέρνουν νά ἀντέξουν νά μείνουν στή βάση περισσότερο ἀπό λίγες ὧρες.

Ἔτσι ξεκίνησε ἡ ρουτίνα τῆς ἀηδίας καί τῆς ντροπῆς καί κράτησε τρεῖς περιόδους ὑπηρεσίας στά Κατεχόμενα: 1993, 1995, 1997, ἡ γκριζα χλωμή ρουτίνα τοῦ ἀρνητῆ. Γιά ἀρκετές βδομάδες μετατρεπόμεν σέ κρυφό «κρατούμενο συνείδησης», φρουρώντας ἕνα φυλάκιο ἢ κάποιον ξεχασμένο κι ἀπ' τό Θεό πομπό στήν κορυφή ἑνὸς βουνοῦ. Ντρεπόμεν νά ἐξολογοηθῶ στούς περισσότερους φίλους μου γιατί εἶχα ἐπιλέξει νά ὑπηρετῶ ἔτσι. Δέν ἄντεχα νά τούς ἀκούω νά μοῦ λέν πῶς ἡ περιπτωσή μου ἦταν «ἀνούσια καί βαρετή».

Ντρεπόμεν ἐπίσης ἀπέναντι σέ μένα γιατί εἶχα ἐπιλέξει τόν εὐκολο δρόμο. Ντρεπόμεν γενικά. Ἔσωξα, ὄντως, «τή δική μου ψυχή». Δέν ἔκανα ἀπ' εὐθείας κάτι κακό, ἔδινα, ὅμως, τή δυνατότητα σέ ἄλλους νά κάνουν ὅσο ἤμουν φρουρός. Γιατί δέν ἔγινε «ὀλοκληρωτικά ἀρνητής»; Δέν ξέρω. Ἦταν ἕν μέρος ἡ πίεση γιά συμβιβασμό, ἦταν καί ἡ πολιτική διαδικασία πού μᾶς ἔδινε μιά σπιθαμή ἐλπίδας ὅτι ὅλη αὐτή ἡ ἱστορία μέ τήν κατοχή θά τέλειωνε σύντομα. Πάνω ἀπ' ὅλα ἦταν κι ἡ περιέργειά μου νά δῶ τί πραγματικά συνέβαινε στά Κατεχόμενα.

Ἀκριβῶς ἐπειδή γνώρισα τόσο καλά, ἀπό πρῶτο χέρι καί χρόνια ἐμπειριῶν τί συνέβαινε ἐκεῖ, διέκρινα μέσα ἀπό τήν ὁμίχλη τοῦ πολέμου καί τό παραπέτασμα τοῦ ψεύδους τί πραγματικά γινόταν ἀπό τίς πρώτες μέρες τῆς Ἰντιφάντα. Γιά χρόνια, ὁ στρατός καί ἡ ἡγεσία του εἶχαν καλλιεργήσει τήν ἄποψη ὅτι ἤμασταν ὑπερβολικά καλοί στήν πρώτη Ἰντιφάντα, ἐνῶ ἂν εἶχαμε σκοτώσει μερικές δεκάδες Παλαιστίνιους ἀπό τίς πρώτες μέρες, ὅλα θά ἦταν ἀλλιῶς. Τώρα ὁ στρατός εἶχε πάρει ἄδεια νά ἐκτελέσει τά πράγματα μέ τόν δικό του τρόπο. Ἐβλεπα ὅτι ὁ Ἐχούνητ Μπάρακ ἔδινε στόν στρατό πλήρη ἐλευθερία κινήσεων καί πῶς ὁ Σαούλ Μοφάτ τό ἐκμεταλλεῖτο αὐτό πλήρως γιά νά μεγιστοποιήσει τό λουτρό αἵματος.

Ἀλλά τότε κι ἐγώ εἶχα πιά δύο μικρά παιδιά, ἀγόρια καί γνῶριζα ἐμπειρικά ὅτι κανεῖς, κανεῖς σέ ὀλοκληρο τόν κόσμο, δέ θά μποροῦσε νά διασφαλίσει ὅτι οἱ γιοί μου δέν θά ἔπρεπε νά πᾶνε στά Κατεχόμενα μόλις ἔκλειναν τά 18. Κανεῖς ἐκτός ἀπό μένα. Καί κανεῖς, ἐκτός ἀπό μένα, δέν θά ἔπρεπε νά τούς κοιτάξῃ στά μάτια ὅταν θά μεγάλωναν καί νά τούς πεῖ πού ἦταν ὁ μπαμπάς ὅταν γίνονταν ὅλα αὐτά. Ἦταν ξε-

κάθαρο γιά μένα. Αὐτή τή φορά δέν θά πῆγαινα στό στρατό.

Ἀρχικά, ἡ ἀπόφαση ἦταν σιωπηρή. Ντρεπόμεν ἀκόμη, κάπως σάν «εἶμαι ἀπλῶς λίγο περιέργος, δέν μπορῶ νά πάω κι οὔτε μπορῶ νά συζητῶ πολὺ γι' αὐτό». Ἀλλά καθῶς περνοῦσε ὁ καιρός, καθῶς τά ὕψη τῆς τρέλας καί τοῦ μίσους συνέχιζαν νά ἀνεβαίνουν κι οἱ στρατηγοί μετέτρεπαν τίς Ἀμυντικές Δυνάμεις τοῦ Ἰσραήλ σέ τρομοκρατική ὀργάνωση, ἡ σιωπηρή ἀπόφαση μετατρεπόταν σέ κραυγή: «Ἄν δέν μπορεῖτε νά δεῖτε αὐτό τό ἐγκλημα πού μᾶς ὀδηγεῖ στό χεῖλος τοῦ ἀφανισμοῦ, τότε κάτι δέν πάει καθόλου καλά μ' ἐσᾶς!»

Καί τότε ἀνακάλυψα πῶς δέν ἤμουν μόνος· σάν νά ἀνακαλύπτεις ζωὴ σέ ἄλλο πλανήτη.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι καταλαβαίνω γιατί εἶναι ὅλοι ἐξαγριωμένοι μαζί μας. Καταστρέψαμε τήν τάξη τῶν πραγμάτων. Τό ἅγιο σάτους κβό ὀρίζει ὅτι ἡ Δεξιά ἔχει τά ἀποκλειστικά δικαιώματα τῆς τιμῆς τοῦ αἵματος καί τῆς ἀπαίτησης γιά ἄλλο, περισσότερο αἷμα. Ὁ ρόλος τῆς Ἀριστερᾶς, ἀπό τήν ἄλλη, εἶναι νά κλαψουρίζει καθισμένη στήν καρέκλα της, περιμένοντας τό Μεσσία νά ἔρθει καί μέ ἕνα ἀπλό νεῦμα τοῦ μαγικοῦ τοῦ χεριοῦ νά ἐξαφανίσει τή Δεξιά, μαζί μέ τούς ἐπιοικους, τούς Ἀραβες καί τή Μέση Ἀνατολή ὀλόκληρη! Ὅποτε γιατί κάνετε τόση φασαρία, ποιό εἶναι τό πρόβλημά σας; Κακά παιδιά!

Δέν μπορεῖτε νά διακρίνετε τί εἶναι αὐτό πού κάνουμε, γιατί θγαίνουμε ἔξω ἀπό τό κοπάδι; Δέν βλέπετε τή διαφορά μεταξύ μᾶς χαμηλῶν τόνων, προσωπικῆς ἀρνησης καί μᾶς ὀργανωμένης καί δημόσιας; Μὴν λαθεύετε, ἡ ἰδιωτική ἀρνηση εἶναι ἡ εὐκολή ἐπιλογή. Ἄν πραγματικά δέ μπορεῖτε νά τή δεῖτε, ἀφήστε με νά σᾶς τή δείξω τότε.

Μέ τήν δημόσια καί ὀργανωμένη ἀρνηση, πρῶτον, δηλώνουμε τήν ἀφοσίωσή μας στό πρῶτο σύστημα ἀξιών, τό ἀσάφες καί ἀφηρημένο. Πιστεύουμε στόν ἠθικό κώδικα πού εἶναι γενικότερα γνωστός ὡς Θεός (καί οἱ ἄθεοι φίλοι μου πού συνυπέγραψαν αὐτό τό γράμμα θά πρέπει νά μέ συγχωρήσουν – μιλῶ γιά τόν ἀληθινό Θεό, ὄχι τῶν Ραβίνων καί τῶν Ἀγιατολάδων). Πιστεύουμε πῶς δέν ὑπάρχει χώρος γιά φυλετικούς κώδικες καί νόμους, πῶς οἱ φυλετικοὶ κώδικες ἀποτελοῦν εἰδωλολατρία καί πῶς ὅσοι ἐπιτρέπουν σέ μιά τέτοιου εἶδους εἰδωλολατρία νά ὑπερισχύει, θά καταλήξουν οἱ ἴδιοι ἐξίλαστήρια θύματά της.

Δεύτερον, ἐμεῖς, μαζί μέ ὀρισμένες ἄλλες ὀμάδες, ἀκόμη πιό καταφρονημένες ἀπό μας, βάζουμε τά σώματά μας στή γραμμὴ σέ μιά προσπάθεια νά ἀποτρέψουμε τόν ἐπόμενο πόλεμο. Τόν πιό, μὴ ἀπαραίτητο, ἠλίθιο, στυγνὸ καί ἀνήθικο πόλεμο στήν ἱστορία τοῦ Ἰσραήλ.

Ὁ Κινέζος νέος πού στέκεται μπροστά ἀπό τό τάνκ εἶμαστε ἐμεῖς. Ἐσύ πού εἶσαι; Ἄν δέν εἶσαι κάπου πού νά φαίνεσαι, μᾶλλον εἶσαι μέσα στό τάνκ καί συμβουλεύεις τόν ὀδηγό.

ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΑΤΑΚΛΥΣΜΟ

Ἡ ἀφγανική Ἀριστερά τοῦ 1973,
μέ τά μάτια τῆς ἀμερικανικῆς πρεσβείας τῆς Καμπούλ

τοῦ Τάσου Κωστόπουλου

Πρίν ἀπό τίς 11 Σεπτεμβρίου, τό Ἀφγανιστάν ὑπῆρξε μιά χώρα οὐσιαστικά ἀπούσα ἀπό τόν πολιτικό λόγο τῆς ἑλληνικῆς Ἀριστερᾶς. Κι αὐτή ἡ ἀπουσία δέν περιορίζεται στήν τελευταία δεκαετία, ἀλλά σημαδεύει καί τά χρόνια ἐκεῖνα, ἀνάμεσα στό 1978 καί τό 1989, πού ἡ ἐν λόγω χώρα τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας βρέθηκε στό ἐπίκεντρο τῆς διαμάχης Ἀνατολῆς-Δύσης. Ἄν ἡ μεταμοντέρνα Δεξιὰ ἀνοίξε τό ζήτημα ἐκεῖ γύρω στό 1986, σέ μιά προσπάθεια εἰσαγωγῆς τῆς ἀνάλογης προπαγανδιστικῆς ἐκστρατείας πού σάρωνε τότε τίς ΗΠΑ καί τή Δυτική Εὐρώπη ὑπέρ τῶν «μαχητῶν τῆς ἐλευθερίας»,¹ ἡ Ἀριστερά ἀπέφυγε νά τό συζητήσει. Ἐνα μέρος τῆς τάχθηκε ἀνεπιφύλακτα ὑπέρ τοῦ ὑποστηριζόμενου ἀπό τό σοβιετικό στρατό καθεστώτος τοῦ Λαϊκοῦ Δημοκρατικοῦ Κόμματος, υἱοθετώντας ἀνεπιφύλακτα καί στό σύνολό τῆς τήν ἐπιχειρηματολογία τοῦ τελευταίου.² Ἐνα ἄλλο μέρος, γοητευμένο ἀπό τίς γραφικές φιγούρες τῶν ἀνταρτῶν μουτζαχεντίν, ἔσπευσε νά ταυτιστεῖ μέ τόν ἀγῶνα ἐναντίον τῆς σοβιετικῆς κατοχῆς, χωρίς ιδιαίτερους προβληματισμούς πάνω στή φύση καί τοὺς στόχους τοῦ «ιεροῦ πολέμου».³

Ἐτσι κι ἄλλιῶς, πάντως, κανένας διάλογος δέν ὑπῆρξε. Τό βαθιά πολιτικό ζήτημα τῆς ἀπόπειρας γιά τόν στοιχειώδη κοινωνικό μετασχηματισμό μιᾶς παραδοσιακῆς κοινωνίας «ἀπό τά πάνω» – μετασχηματισμό πού δέν ἔβαζε οὔτε κατά διάνοια «σοσιαλιστικούς» στόχους, ἀλλά περιοριζόταν σέ κάποια ἐκσυγχρονιστικά δῆματα (ἐκπαίδευση τῶν γυναικῶν, κατάργηση τῆς πολυγαμίας, ἀγροτική μεταρρύθμιση, κλπ.) – οὐδέποτε τέθηκε πρὸς συζήτηση. Στό φορτισμένο κλίμα τοῦ δεύτερου Ψυχροῦ Πολέμου, τά γεωπολιτικά δεδομένα καθόρισαν καί τοὺς ὅρους τῶν ὁποίων ἀναφορῶν.

Αὐτός ἀκριβῶς εἶναι καί ὁ λόγος πού θεώρησα χρησιμὴ τήν παράθεση τοῦ ντοκουμέντου πού ἀκολουθεῖ. Πρόκειται γιά μιά ἔκθεση τοῦ πολιτικοῦ γραμματέα

τῆς ἀμερικανικῆς πρεσβείας τῆς Καμπούλ, Ἄλμπερτ Φαιρτσάιλντ, μέ ἡμερομηνία 22 Μαΐου 1973 καί ἀντικείμενο τίς ὁργανώσεις τῆς τότε ἀφγανικῆς Ἀριστερᾶς. Μαζί μέ ἄλλα ντοκουμέντα τῆς ἴδιας ἐποχῆς, δημοσιεύθηκε σέ μορφή PDF στήν ἠλεκτρονική σελίδα τῆς ἀμερικανικῆς μὴ κυβερνητικῆς υπηρεσίας National Security Archive τόν περασμένο Ὀκτώβριο, ἐποχῆ πού ἡ ἐπίσημη Οὐάσιγκτον βολιδοσκοποῦσε τόν ἐκπλιωτο ἀφγανό μονάρχη Ζαχίρ Σάχ ὡς δυνητικὴ «μεταβατικὴ λύση» γιά τή μετα-Ταλιμπάν ἐποχή.⁴

Τό ἐνδιαφέρον τοῦ ἐγγράφου εἶναι πολλαπλό: ἀπό

1. Γιά μιά δημοσιογραφικὴ ἐπισκόπηση αὐτοῦ τοῦ ἐγχειρήματος, βλ. Ἰός τῆς Κυριακῆς «Μουτζαχεντίν τοῦ φιλελευθερισμοῦ», *Κυριακάτικη Ἐλευθεροτυπία* 30.9.2001.

2. Γιά τή σοβαρότερη ἐκδοχὴ αὐτῆς τῆς στάσης: Γιῶργος Δελαστικός, *Ἀφγανιστάν. Ἐπανάσταση καί ἀντεπανάσταση*, Σύγχρονη Ἐποχὴ, Ἀθήνα 1985.

3. Βλ. χαρακτηριστικά τό «μικρὸ χρονικὸ» τοῦ Θανάση Σκρούμπελου, πού δημοσιεύεται ἐν εἰδει εἰσαγωγῆς στό (κατὰ τά ἄλλα ἰσορροπημένο) βιβλιαράκι τοῦ Τζόνναθαν Νήλ, *Ἀφγανιστάν. Ἡ τραγωδία ἐνός λαοῦ*, Ἀνδρομέδα, Ἀθήνα 1982, σ. 7-18. Μιά ἄλλη, τυπικὴ πλὴν ὑπόρρητη, ἐκδοχὴ τῆς ἴδιας συστράτευσης ἀποτυπώνεται στό (δανεισμένο ἀπὸ τό *Frigidaire*) ρεπορτάζ τῆς *Ρήξης* (τχ. 15, Μάης 1984) μέ θέμα τοὺς σοβιετικούς αἰχμαλώτους – ρεπορτάζ πού ἀποφεύγει ἐπιμελῶς ὀποιοδήποτε σχόλιο γιά τό ἀκραῖο φονταμενταλιστικὸ Ἰσλαμικὸ Κόμμα (Hizb-i-Islami) τοῦ Χεκματιάρ, στὰ στρατόπεδα καί μέ τή συνδρομὴ τοῦ ὁποίου πραγματοποιήθηκε.

4. William Blurr (ed) «The once and future King? From the secret files on King Zahir's reign in Afghanistan, 1970-1973», Oct. 26, 2001, <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEB/NSAEBB59/index2.html>. Τό ἐγγράφο πού δημοσιεύουμε (U.S. Embassy Kabul to Department of State, Airgram A-33, «The Afghan Left», Confidential, 22.5.73) εἶναι τό 13ο τῆς σειρᾶς.

τή μιά, άποτυπώνει μέ έξαιρετικά εύγλωττο τρόπο τήν εικόνα μιās Άριστεράς πού βρισκεται μέν στό νηπιακό στάδιο τής ανάπτυξής της, αλλά ή όποία μέσα σέ μιά πενταετία θά κληθεί, από δυνάμεις πού σέ μεγάλο βαθμό δέν καθορίζει ή ίδια, νά κυβερνήσει τή χώρα άντιμέτωπη μέ μιά πανίσχυρη φονταμενταλιστική άντίδραση. Έντυπωσιακή είναι ή έμμνή του συντάκτη του στήν καταγραφή επιμέρους άποχρώσεων και λεπτομερειών λαμβάνοντας υπόψη τά πραγματικά μεγέθη τής εποχής, είναι ένδεικτική των «προληπτικών» άνακλαστικών τής ψυχροπολεμικής άμερικανικής διπλωματίας χωρίς, φυσικά, ή άκρίβεια των επιμέρους πληροφοριών της νά μπορεί νά θεωρηθεί πάντοτε άπόλυτα δεδομένη. Εκτός από τή σκιαγράφηση των, λίγο πολύ γνωστών, χαρακτηριστικών των δυό φραξιών του ΛΔΚΑ (Χάλκ και Παρτσάμ), ή έκθεση άσχολεϊται επίσης μέ μιά σειρά όργανώσεις πού δέν φαίνεται νά επιβίωσαν από τίς κατακλυσμαϊες εξελίξεις των επόμενων χρόνων. Ορισμένες από αυτές ά μπορούσαν νά θεωρηθούν άπλώς έθνικιστικές, επικεντρωμένες στα «έθνικά θέματα» τής εποχής. Άλλες πάλι, όπως ή μαοϊκή «Αίώνια Φλόγα» μέ τή μαζική άπήχησή της στή νεολαία και τίς γυναϊκες, προσιωνίζονται τή γέννηση τής γνωστής σήμερα Έπαναστατικής Ένωσης Γυναϊκών του Άφγανιστάν (RAWA).⁵

Έξισου άποκαλυπτική είναι ώστόσο ή εικόνα τής ισχύος του παραδοσιακού Ίσλάμ, ή ενεργός πολιτικοποίηση του όποιου κρέμεται ώς δαμόκλειος σπάθη πάνω από τά κεφάλια όχι μόνο τής εύθραυστης τοπικής Άριστεράς αλλά και κάθε έκσυγχρονιστικής δύναμης, γενικότερα. «Έτσι κι άμολυθούν οι μουλάδες, τότε όλοι οι άριστεροί στή χώρα θά είναι νεκροί μέσα σέ 24 ώρες», φέρεται νά δηλώνει ο άρχηγός του στρατού και πανίσχυρο μέλος τής βασιλικής οικογένειας, Σαρντάρ Άμπντούλ Βαλί, δίνοντας μέ τόν τρόπο αυτό τό στίγμα των όρίων του «δημοκρατικού πειράματος» πού δρομολογήθηκε μέ τό Σύνταγμα του 1964. Δυό άλλες διπλωματικές αναφορές τής ίδιας συλλογής είναι έξισου άποκαλυπτικές επ' αυτού. Η πρώτη αναφέρεται στις αίματηρές κινητοποιήσεις των ισλαμιστών τήν άνοιξη του 1970, οι όποιες ξεκίνησαν ώς εκδήλωση διαμαρτυρίας για τήν ..έκατονταετηρίδα του Λένιν για νά καταλήξουν σέ κάλεσμα υπέρ του άποκλεισμού των γυναϊκών από τήν εκπαίδευση κι επιστροφή τους στο χαρέμι.⁶ Η δεύτερη άφορά τίς επαφές ενός νεαρού ισλαμιστή, ιδρυτικού μέλους τής Μουσουλμανικής Νεολαίας (Jamiat-e-Jawanap-e-Musulman) του πανεπιστημίου τής Καμπούλ, μέ τήν πρεσβεία και τό αίτημά του για οικονομική βοήθεια στον «άγώνα κατά του κομμουνισμού», μέ αίτήματα όπως ή άπομάκρυνση των σοβιετικών πανεπιστημιακών αλλά και παράπλευρες δραστηριότητες πού περιλαμβάνουν τή φυσική εξόντωση άριστερών άκτιβιστών τό συγκεκριμένο αίτημα άπορριφθηκε, μάς δίνει όμως μιά εικόνα για τήν προϊστορία τής συγκρότησης του ισλαμικού άντικομμουνιστικού άντάρτικου των επόμενων χρόνων.⁷

Πρός διευκόλυνση του άναγνώστη, κάποιες έπισημάνσεις για τό συγκεκριμένο πολιτικό πλαίσιο τής εποχής είναι προφανώς άπαραίτητες.

Έν έτει 1973, βρισκόμαστε στήν ένατη χρονιά του «δημοκρατικού άνοιγματος», ενός προληπτικού πολιτικού έκσυγχρονισμού από τά πάνω, πού πραγματοποιήθηκε από τό βασιλιά Ζαχίρ μέ τή θέσπιση ενός ύποτυπώδους Κοινοβουλίου. Σύμφωνα μέ τό Σύνταγμα του 1964, τά 216 μέλη τής Κάτω Βουλής (Wolesi Jirgah) εκλέγονταν μέ άμεση ψηφοφορία απ' τόν πληθυσμό, των γυναϊκών συμπεριλαμβανόμενων. Στήν πράξη, ώστόσο, τόσο οι άρμοδιότητες αυτού του σώματος, όσο και ή σύνθεσή του, περιόρισαν στο έλάχιστο τήν ουσία αυτού του «άνοιγματος». Ο βασιλιάς διέθετε άπόλυτες έξουσίες πάνω στήν κυβέρνηση και τή Βουλή – έξουσίες πού άσκησε, μεταξύ άλλων, όταν άρνήθηκε νά ύπογράψει τό νόμο πού ψηφίστηκε και επέτρεπε τήν έλεύθερη λειτουργία πολιτικών κομμάτων – μέ τήν προβλεπόμενη από τό Σύνταγμα έξαιρεση όσων κρίνονταν «μη ισλαμικά». Έξισου σημαντικοί ήταν οι περιορισμοί πού επέβαλε ο συσχετισμός δυνάμεων στο έσωτερικό τής ίδιας τής άφγανικής κοινωνίας: τό ποσοστό συμμετοχής στις εκλογές δέν ξεπερνούσε τό 10% και, παρόλο πού τυπικά είχαν δικαίωμα ψήφου, οι γυναϊκες τής έλαρχίας ούδέποτε τό άσκησαν. Άπό τους 216 βουλευτές του 1965-69, οι 146 ήταν φύλαρχοι ή θρησκευτικοί ήγέτες ή καλύτερα εκπροσωπούμενη επαγγελματική κατηγορία ήταν αυτή των μουλάδων, μέ 25 βουλευτές. Η κατάσταση χειροτέρευσε μετά τίς νόθες εκλογές του 1969, πού ενίσχυσαν σέ μεγάλο βαθμό τήν εκπροσώπηση τής κυρίαρχης κάστας των Ντουράνι και περιόρισαν στο έλάχιστο τήν κοινοβουλευτική παρουσία των άμφισβητιών – μεταξύ άλλων, οι βουλευτές τής Άριστεράς μειώθηκαν από τέσσερις σέ δυό, ενώ καμιά γυναϊκα δέν εξέλεγε έναντι τεσσάρων τό 1965. Καθόλου περιεργο πού στήν τελευταία ιδίως φάση του άφγανικού βασιλεύόμενου κοινοβουλευτισμού τό σημαντικότερο πρόδλημα του έν λόγω «άντιπροσωπευτικού» θεσμού ήταν ή έπίτευξη άπαρτίας: μεταξύ Μαρτίου και Ίουνίου 1973, ή Κάτω Βουλή απέτυχε νά έξασφαλίσει τόν αναγκαίο για τή λειτουργία

5. Η RAWA ιδρύθηκε τό 1977 και από πολλές δυτικές πηγές χαρακτηρίζεται ώς «μαοϊκή». Η ίδια σήμερα άποφεύγει νά αυτοπροσδιοριστει ώς δεξιά ή άριστερή, όπως και κάθε συζήτηση σχετικά μέ τήν προέλευσή της ή όχι από συγκεκριμένες όργανώσεις τής δεκαετίας του '70. Οι καταβολές της αυτές είναι όμως έμφανεϊς, τόσο στο πολιτικό λεξιλόγιο όσο και στήν όργανωτική πρακτική της.

6. U.S. Embassy Kabul to Department of State, Airgram A-77, «Afghanistan's clerical unrest; a tentative assessment», Confidential, 24.6.1970.

7. U.S. Embassy Kabul to Department of State, Airgram A-60, «Merajuddin: portrait of a Moslem Youth extremist», Confidential, 29.5.1972.

της αριθμό παρόντων βουλευτών επί 82 συνεχείς συνεδριάσεις.⁸ Ήταν μέσα σ' αυτό τό κλίμα έρπουσας κρίσης και στό κορύφωμα μιās καταστροφικής ξηρασίας πού είχε ως αποτέλεσμα μισό εκατομμύριο νεκρούς στην έπαρχία, πού ό ξάδερφος του μονάρχη και πρώην πρωθυπουργός τής χώρας, Νταούντ, κατέλαβε στις 17 'Ιουλίου 1973 τήν έξουσία, σέ συνεργασία μέ έναν κύκλο έκσυγχρονιστών αξιωματικών προσκείμενων στο ΔΔΚΑ.

Τά «έθνικά θέματα» τής εποχής αποτελούν ένα άλλο σημείο πού χρειάζεται διευκρίνιση. Τό πιο θορυβώδες άφορούσε τή φαντασίωση του «μεγάλου Παστουνιστάν», τήν κατάργηση, δηλαδή, τής τεχνητής μεθοριακής γραμμής πού χάραξαν τό 1893 οι Βρετανοί άποικιοκράτες ανάμεσα στις 'Ινδίες και τό 'Αφγανιστάν, χωρίζοντας στά δύο τίς φυλές των Παστούν - τήν έποχή πού μιλάμε, υπήρχαν όχτώ εκατομμύρια Παστούν στο 'Αφγανιστάν κι άλλα έξι στή βορειοδυτική παραμεθόριο του Πακιστάν.⁹ Ανέκαθεν αντικείμενο διεκδίκησης για τήν άφγανική μοναρχία πού στή διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου παζάρεψε μάλιστα επ' αυτού και μέ τά δύο έμπόλεμα στρατόπεδα,¹⁰ τό ΒΔ Πακιστάν υπήρξε μετά τό 1947 θέατρο ενός αυτόνομιστικού κινήματος άνοικτά υποθαλάσσιου από τήν Καμπούλ, μέ αποτέλεσμα διαδοχικά θερμά έπεισόδια και τή διακοπή των διπλωματικών σχέσεων των δύο χωρών τό 1955 και τό 1961-63.¹¹ Μολονότι ή άπομάκρυνση του έθνικιστή Νταούντ από τήν πρωθυπουργία τό 1963 όδήγησε σέ μιá σχετική ύφεση των άφγανικών διεκδικήσεων, τό θέμα ξανάρθε στό προσκήνιο ύστερα από τή στρατιωτική συντριβή του 'Ισλαμαμπάντ στον ίνδοπακιστανικό πόλεμο του 1971 και τήν άπόσχιση του 'Ανατολικού Πακιστάν, έκτοτε Μπανγκλαντές.

Ένα δεύτερο «έθνικό θέμα» τής εποχής πού μάς άφορά υπήρξε ή συμφωνία τής άφγανικής κυβέρνησης μέ τήν Τεχεράνη (12.3.1973) για τήν παραχώρηση ενός μέρους των νερών του ποταμού Χέλμαντ μέ άντάλλαγμα σέ πετρέλαιο. Αντιδημοφιλής ούτως ή άλλως, λόγω τής παραδοσιακής δυσπιστίας των 'Αφγα-

νών άπέναντι στην έκ δυσμών γειτονική μοναρχία, ή συμφωνία συνέπεσε έπιπλέον μέ τή μεγάλη ξηρασία του 1969-72, πού κατέστησε τό νερό τό υπ' αριθμόν ένα ζωτικό έθνικό αγαθό - και, ως έκ τούτου, τό ανέδειξε σέ κατεξοχήν σύμβολο «ξεπουλήματος του έθνικού πλούτου» από τό καθεστώς.¹²

Παλιές και ξεχασμένες ιστορίες; Ξεχασμένες, ίσως. Σίγουρα, όμως, λιγότερο παλιές και πολύ πιο σχετικές μέ τίς τρέχουσες εξελίξεις απ' ό,τι τά ιστορικά παραδείγματα πού κλήθηκαν νά νομιμοποιήσουν τήν τελευταία πολεμική άναμέτρηση. 'Από τίς σταυροφορίες, δηλαδή, και τήν «άνάκτηση» τής 'Ανδαλουσίας...

8. Fred Halliday «Revolution in Afghanistan», *New Left Review* 112 (11-12.1978), σ. 19-20. Έπίσης: U.S. Department of State, Bureau of Intelligence & Research, «Afghanistan: both Government and political system face trial», Confidential, 30.3.1973 και NEA/PAB, Robert A. Flaten, «Afghan politics -the creeping crisis», Confidential, 31.5.1972.

9. Halliday, όπ.π., σ. 4 & 8. 'Ο Gérard Chaliand ύπολογίζει σέ 6-7.500.000 τούς Παστούν του 'Αφγανιστάν και 8.500.000 αυτούς του Β.Δ. Πακιστάν (*Report from Afghanistan*, Penguin Books, Λονδίνο 1982, σ. 16 & 20) αυτός ό τελευταίος αριθμός επιβεβαιώνεται από τήν έπίσημη πακιστανική άπογραφή του 1971, ή όποία κατέγραψε άκόμη 3.200.000 Παστούν σέ άλλες περιοχές τής χώρας (U.S. Department of State, Bureau of Intelligence & Research, Joel M. Woldman, «Pakistan: the politics of Pathan identity», Controlled Dissem, 1.3.1974, σ.5.

10. Για τίς έπαφές του Ζαχίρ μέ τό Γ' Ράϊχ, βλ. Tariq Ali «The King of Greater Afghanistan», *The Guardian* 30.11.2001· για τίς έπαφές μέ τούς Βρετανούς: U.S. Department of State, Bureau of Intelligence & Research, Joel M. Woldman, «Pakistan/Afghanistan: the Durand Line and the Pashtun issue», Confidential - No Foreign Dissem, 5.3.1974, σ.2.

11. Woldman, όπ.π., σ. 4-6.

12. Halliday, όπ.π., σ. 20.

ΕΜΠΙΣΤΕΥΤΙΚΟ

'Αρ. Α-33

ΚΟΙΝΟΠΟΙΗΣΗ: Χόνγκ Κόνγκ, 'Ισλαμαμπάντ, Μόσχα, Ν. Δελχί, Τεχεράνη

ΑΠΟ: 'Αμερικανική Πρεσβεία Καμπούλ

ΘΕΜΑ: Η ΑΦΓΑΝΙΚΗ ΑΡΙΣΤΕΡΑ

Σύνοψη: Μολονότι ή άφγανική 'Αριστερά παραμένει

μικρή και πολυδιασπασμένη, έχει μεγαλώσει σημαντικά μέ τό πέρασμα των χρόνων, ύστερα από τή δημόσια διακήρυξη του Συντάγματος του 'Αφγανιστάν τό 1964. Οι περισσότεροι παρατηρητές δέχονται τή συλλογιστική μιās παρατήρησης πού άποδίδεται στον Σαρντάρ 'Αμπντούλ Βαλί, υπό τήν έννοια ότι έτσι κι άμολυθούν οι μουλάδες, τότε όλοι οι άριστεροί στή χώρα θά είναι νεκροί μέσα σέ 24 ώρες. 'Ωστόσο, μέ δεδομένη τήν τρικυμιώδη ιστορία τούτης τής χώρας και τίς μνήμες του τί συνέβη εδώ όταν ό όχλος πήρε τά πράγματα στα χέρια του, είναι πολύ άμφίβολο άν ό

Ἄμπντοὺλ Βαλί ἢ ὁποιοδήποτε ἄλλο μέλος τῆς βασιλικῆς οἰκογένειας θά μπορούσε ποτέ νά σκεφτεῖ στά σοβαρά μιά τέτοια κίνηση. Πρὸς τό παρόν, ἡ Ἄριστερά ἀξίζει περισσότερο ὡς ἐνόχληση παρά σάν ὀτιδήποτε ἄλλο.

Οἱ καλύτερα ὀργανωμένες ὀμάδες, παρόλα αὐτά, ἔχουν ἐκμεταλλεῦθεῖ μέ ἐπιτυχία ἐθνικιστικά ζητήματα ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς (πχ. Παστουνιστάν, ἀντι-ιρανικά συναισθήματα) ἐδῶ καί κάμποσο καιρό κι ἔχουν ἀναπτύξει μιά ἀκολουθία «συνοδοιπόρων» πού καταφέρνουν νά παραβλέψουν τά ὑπόλοιπα σχετικά ζητήματα. Ἐχει σημασία ὅτι κανένα ἀριστερό κόμμα ἢ συσπείρωση δέν καλεῖ τώρα δημόσια σέ ἐπανάσταση, οὔτε προσβάλλει ἄμεσα τήν ἰσλαμική θρησκεία (στήν πραγματικότητα, πολλοί προβάλλουν ὡς κράχτη τή θρησκευτική ὀρθοδοξία τους) ἢ τό πρόσωπο τοῦ Βασιλιά (ἡ ἀγαπημένη συγκαλυμμένη ἀναφορά εἶναι αὐτή στίς «ἀντιδραστικές ἀρχές»). Οἱ ἀριστερές ὀμάδες στό Ἄφγανιστάν τείνουν ἐπίσης νά εἶναι ἐντονα προσωποπαγεῖς, συγκεντρωμένες γύρω ἀπό μεμονωμένους ἡγέτες καί συχνότερα διασπώμενες στή βάση προσωπικῶν ἀνταγωνισμῶν παρά στή βάση δογματικῶν διαφωνιῶν. Στά βασικά ζητήματα, ἰδίως ἐκεῖνα πού ἀπολαμβάνουν μιᾶς εὐρείας λαϊκῆς βάσης ὑποστήριξης καί ἡ ἐκμετάλλευση τῶν ὁποίων θά μπορούσε νά προκαλέσει ἀμηχανία στήν κυβέρνηση, τά τσεκούρια τοῦ πολέμου θάβονται προσωρινά μέ ἀποτέλεσμα διάφορα «ἐνιαῖα μέτωπα» «προοδευτικῶν» στοιχείων. Τέλος τῆς σύνοψης.

Κάθε ἐξαντλητική λίστα τῶν κεντρικῶν πολιτικῶν σχηματισμῶν τῆς ἀφγανικῆς Ἄριστερᾶς καί τῆς ἀριθμητικῆς τους δύναμης ὑπόκειται πάντοτε σέ ἓνα ἀναπόφευκτο μειονέκτημα: κατά πάσα πιθανότητα, μόλις γραφεῖ, θά εἶναι ἤδη ἀπαρχαιωμένη. Ὑπάρχει, ὡστόσο, ἓνας σταθερός πυρήνας ὀργανώσεων καί ἀτόμων πού ἔχουν ἐπιβιώσει στή δοκιμασία τοῦ χρόνου. Τούτη ἡ ἐκθεση περιέχει μιά σύντομη περιγραφή κάθε τέτοιας ὀργάνωσης, τίς κυριότερες φυσιογνωμίες πού δραστηριοποιοῦνται σέ καθεμίᾳ τους καί κάποιες ἐκτιμήσεις σχετικά μέ τίς μελλοντικές προοπτικές αὐτῶν τῶν ὀμάδων. Καθολικῆς καί ἄμεσης σημασίας εἶναι τό θεμελιῶδες γεγονός, ὅτι αὐτές οἱ ὀμάδες εἶναι σχετικά καλοοργανωμένες (ἐνῶ δέν ὑπάρχει οὐσιαστικά καμιᾶ ὀργάνωση μέ μετριοπαθεῖς ἢ δεξιές πολιτικές πεποιθήσεις σέ ὀλόκληρη τή χώρα, ἐκτός ἀπό συνασπισμούς πού συγκροτοῦνται ἐκ τῶν πραγμάτων ἀπό ἀκτιβιστές μουλάδες, τοπικούς προεστούς χωριῶν κι ἐπαρχιῶν καί τίς συνδυασμένες δυνάμεις τῆς κυβέρνησης καί τῆς βασιλικῆς οἰκογένειας). Μέ τίς ἐκλογές γιά τήν Κάτω Βουλή (Wolesi Jirgah) νά ἔχουν προγραμματιστεῖ γιά τά τέλη τοῦ 1973 καί δεδομένες τίς τρέχουσες ἐνδείξεις ὅτι τό νομοσχέδιο γιά τά πολιτικά κόμματα ἐνδέχεται νά ὑπογραφεῖ ὡς νόμος ἀπό τό βασιλιά (ἴσως μετά τίς ἐκλογές), ἡ ὀργάνωση τῆς Ἄριστερᾶς θά εἶναι τό κύριο, ἂν καί ὄχι τό ἀποφασιστικό, σημεῖο ἐστιαμοῦ τῆς ἀφγανικῆς πολιτικῆς στό ἄμεσο μέλλον.

ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ὀΡΓΑΝΩΣΕΙΣ

1. Parcham (Ἡ Σημαία)

Ἡ ἐξέχουσα κι ἐνδεχομένως καλύτερα ὀργανωμένη ὑφιστάμενη ἀριστερή ὀμάδα, τό Παρτσάμ, ἀντιπροσωπεύει τήν πτέρυγα ἐκεῖνη τοῦ Ἄφγανικοῦ Κ.Κ. (τό ὁποῖο ἰδρύθηκε ἐπίσημα τό 1965) πού εἶναι νομιμόφρων στήν ἡγεσία τοῦ Μπαμπράκ Καρμάλ (σήμερα βουλευτῆς τῆς 2^{ης} ἐκλογικῆς περιφέρειας τῆς Καμποῦλ στήν Κάτω Βουλή) καί τοῦ Μίρ Ἀκμπάρ Χαϊμπάρ (πρώην ἀξιωματικός τῆς ἀστυνομίας καί τέως ἐκδότης τῆς κομματικῆς ἐφημερίδας *Parcham*). Τό Παρτσάμ εἶναι φιλοσοβιετικό κι ἀκολουθεῖ τή γραμμή τῆς Μόσχας σέ παραδοσιακά ζητήματα (ἐνάντια στόν κινέζικο ρεβιζιονισμό καί τό δυτικό ἱμπεριαλισμό). Ἡ ἄλλη φράξια τοῦ ἀρχικοῦ Α.Κ.Κ., τώρα γνωστή ὡς Χάλκ (Οἱ Μάξες), ἐξακολουθεῖ νά εἶναι ὑπό τήν ἡγεσία τοῦ Νούρ Μοχάμαντ Ταράκι, πού ἀποσχίστηκε ἀπό τήν ὀμάδα Μπαμπράκ-Ἀκμπάρ τό 1967 (βλ. παρακάτω). Ἄλλα ἡγετικά στελέχη τοῦ Παρτσάμ εἶναι ὁ Μοχάμαντ Σουλαϊμάν Λαγιέκ (πρώην διευθυντής προγράμματος τοῦ Ράδιο Ἄφγανιστάν), ὁ Μοχάμαντ Χασάν Μπαρέκ Σαφιάι (ἐπίσης πρώην ὑπάλληλος τοῦ Ράδιο Ἄφγανιστάν καί κάποτε ἐκδότης τῆς ἐφημερίδας τοῦ Α.Κ.Κ.) καί ἡ κυρία Ἀναχίτα Ναχίντα Ρατεμπζαντέχ (τέως βουλευτῆς τῆς Κάτω Βουλῆς, πού σχεδιάζει νά ξανακατέβει στίς φετινές ἐκλογές κι ἡ ὁποία ἀπό καιρό φημολογεῖται ὅτι εἶναι ἐρωμένη τοῦ Μπαμπράκ).

Ἐνῶ τά παραπάνω ἄτομα συνιστοῦν τήν παλιά φρουρά τοῦ Α.Κ.Κ., ἓνας ἀριθμός νεότερων ἡγετῶν τοῦ Παρτσάμ ἔχει ἀναδυθεῖ τά τελευταῖα χρόνια (ἂν καί ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἴδιου τοῦ κόμματος, ὅπως καί ὄλων τῶν παλιότερων, καθιερωμένων ὀργανώσεων τῆς Ἄριστερᾶς ὑπῆρξε μικρή, ἂν συγκριθεῖ μέ τήν ἀνάπτυξη τῶν περισσότερο θορυβωδῶν, φιλοκινεζικῶν φραξιῶν τοῦ κινήματος Sholai-Jaweid). Μεταξύ ὄσων φημολογεῖται ὅτι ἀνέρχονται σταθερά στό Παρτσάμ εἶναι:

- ὁ Μοχάμαντ Ναντέρ ὁ «Νουριστανός», γιός τοῦ στρατηγοῦ τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ Μοχάμαντ Ἰσά, πρώην φοιτητής ἰατρικῆς στό Πανεπιστήμιο τῆς Καμποῦλ (ἀπ' ὅ,τι φαίνεται ἦταν στό Πανεπιστήμιο γιά ἓνα μικρό διάστημα τό 1971).
- ὁ Μπασίρ Ὁμερκαῖλ, γιός τοῦ βουλευτῆ τῆς Κάτω Βουλῆς (ἐπαρχία Λανγκμάν) Ἄμπντοὺλ Καρίμ Ὁμερκαῖλ, αὐτή τή στιγμή ἀπασχολούμενος στό Ὑπουργεῖο Ἐμπορίου.
- ὁ Μέχρ Τσάντ, ἔμπορος τῆς Καμποῦλ (ἰνδουιστής) πού παραδοσιακά μάξευε τίς ψήφους τῶν ἰνδουιστῶν γιά τόν Μπαμπράκ.

Ἀπό τό 1967 τό Παρτσάμ ἀκολουθεῖ μιά κατεξοχῆν κοινοβουλευτική πολιτική πορεία. Ἡ ἡγεσία του ἔχει ἐκμεταλλεῦθεῖ μέ ἐπιδεξιότητα ἐθνικιστικά ζητήματα, ἰδιαίτερα τό «Παστουνιστάν», γιά νά βελτιώσει τίς δημόσιες σχέσεις του καί νά ἀυξήσει τοὺς ὀπαδοὺς του. Μολονότι ὁ Μπαμπράκ οὐδέποτε ἀντιτάχθηκε ἢ ἔστω

άγνόησε τό ζήτημα τοῦ Παστουνιστάν πρὶν ἀπὸ τὸν πρῶτο πόλεμο, ἦταν μὲ τό ξέκινημα αὐτῆς τῆς σύρραξης πού τό Παστουνιστάν ἔγινε ἕνα ἀπὸ τὰ σταθερά θέματα του. Αὐτό ὁδήγησε σέ εἰκασίες ὅτι ἡ ὁμάδα τοῦ Παρτσάμ πήρε ἄμεση ἐντολή ἀπὸ τὴ Μόσχα νά υἱοθετήσει αὐτὴ τὴ γραμμὴ. Ὁ Μπαμπράκ ἔχει διανύσει πολὺ δρόμο ἀπὸ τὶς πρῶτες μέρες του στὴ Βουλὴ, – ὅπου αὐτὸς καὶ ἄλλοι ἀριστεροὶ ξυλοκοπήθηκαν στὴν αἴθουσα τῆς Κάτω Βουλῆς τό 1966· τώρα εἶναι ἕνα μόνιμο, ἂν ὄχι ἀποδεκτό προσάρτημα τῆς ἀφγανικῆς πολιτικῆς σκηνῆς. Παραμένει ἐξαιρετικὸς ὁμιλητὴς καὶ ἀρπάζει κάθε δυνατὴ εὐκαιρία γιὰ νά ἀγορεύσει στὰ πλήθη καὶ νά διατηρηθεῖ στό προσκήνιο (π.χ. κατὰ τὶς πρόσφατες διαδηλώσεις ἐναντίον τῆς ἀφγανο-ιρανικῆς συνθήκης γιὰ τὰ νερά τῆς κοιλάδας Χελμάντ καὶ τὸν μεγαλοπρεπὴ ἀποχαιρετισμὸ τοῦ Ἀμπντούλ Γκαφούρ Χάν στὴ Τζαλαλαμπάντ). Ἄν ὁ Μπαμπράκ καὶ κατ' ἐπέκταση ὁλόκληρη ἡ ὁμάδα τοῦ Παρτσάμ παρουσιάζουν κάποια ἀδυναμία στὴν ἄμυνά τους, εἶναι ὅτι ὑποφέρουν ἀπὸ τὶς εὐκαιριακὰς ἀναφορὰς σ' αὐτοὺς σὺν τὸ «Βασιλικὸ Ἀφγανικὸ Κ.Κ.» – χαρακτηρισμὸς πού ὑπονοεῖ τὰ πάντα, ἀπὸ τὴν ἀπλή ἀνοχὴ ἀπὸ πλευρᾶς τῶν ἀρχῶν μέχρι τό ὅτι εἶναι στὴν πραγματικότητα ὑπάλληλοι τοῦ βασιλιά. Αὐτὴ ἡ «βασιλικὴ διαπλοκὴ» δέ μπορεῖ νά ἀγνοηθεῖ ἐξ ὀλοκλήρου κι ἕνας ἀριθμὸς ἀπὸ ἀξιόπιστες πηγές ἔχει στό παρελθόν ὑποδείξει ὅτι ἡ μοναρχία ὑποστηρίζει τὸν Μπαμπράκ, τρυφάχιστον ὡς ἄτομο, προκειμένου νά ἔχει ἕνα «πόλο ἔλξης» γιὰ τοὺς ἀντιφρονοῦντες.

Μολαταῦτα, ἔχουμε ἐπίσης ἀναφορὰς ὅτι ἕνας ἀριθμὸς ἄλλων ἡγετῶν τοῦ κόμματος λαμβάνουν τακτικὰ ὑλικὴ βοήθεια ἀπὸ τὴ σοβιετικὴ πρεσβεΐα.

Ὁ τωρινὸς ἀριθμὸς μελῶν τοῦ Παρτσάμ ὑπολογίζεται ὅτι δὲν ξεπερνᾷ τὶς μερικὲς ἑκατοντάδες, ἀπὸ τὰ ὅποια λιγότερα ἀπὸ 50 συγκροτοῦν τὸν σκληρὸ πυρῆνα τῆς ἡγεσίας. Δὲν ὑπάρχει κάποια ἐντοπίσιμη ἐθνικὴ προκατάληψη στό ἐσωτερικὸ τῆς ὀργάνωσης παρότι μεταξὺ τῶν στελεχῶν κυριαρχοῦν οἱ Παστοῦν. Παρὰ τὴν υἱοθέτηση ἀπὸ τό κόμμα δημοφιλῶν ζητημάτων, ὁ ρυθμὸς ἀνάπτυξής του τὰ ἐρχόμενα χρόνια δὲν θά εἶναι κατὰ πάσα πιθανότητα ἐντυπωσιακός. Τό Παρτσάμ φαίνεται ὅτι θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς πολλαπλασιαζόμενους νεαροὺς ἀριστεροὺς Ἀφγανούς ὡς ὑπερβολικὰ κατεστημένο, παλιομοδίτικο καὶ ὄχι ἐπαρκῶς ἐπαναστατικόν. Ἡ παραδοσιακὴ ταῦτίσή του μὲ τὴ Σοβιετικὴ Ἐνωση εἶναι ἕνα ἄλλο στοιχεῖο πού περιορίζει τὶς προοπτικὲς ἀνάπτυξής του, τόσο μεταξὺ τῶν νέων, ὅσο καὶ μεταξὺ τῶν γηραιότερων δυνατικῶν προσήλυτων, πού γενικὰ βλέπουν τὸν ἀπὸ βορρᾶ κολοσοῦ μὲ ὑγίη καχυποψία.

2. Halq (Οἱ Μάζες)

Αὐτὴ ἡ φράξια τοῦ Α.Κ.Κ., πού χωρίστηκε ἀπὸ τό Παρτσάμ τό 1967, ἐξακολουθεῖ νά δρισκεταὶ ὑπὸ τὴν

ἡγεσία τοῦ Νούρ Μοχάμαντ Ταράκι. Ὁ πῶς εὐγλωττος καὶ συνήθης ὁμιλητὴς τοῦ Χάλκ εἶναι ὁ βουλευτὴς τοῦ Παγκμάν στὴν Κάτω Βουλὴ Χαφιζουλάχ Ἀμίν, οἱ δημόσιες παρατηρήσεις τοῦ ὁποῖου κατὰ τὴν τελευταία χρονιά ὑπῆρξαν πραγματικὰ ἀντίγραφα μὲ καρμπὸν ἐκείνων τοῦ Μπαμπράκ (ἢ ἀντιστρόφως). Ἡ φωνὴ τοῦ Ἀμίν ἀκούστηκε περισσότερο ἔντονα πρόσφατα ὅσον ἀφορᾷ τὴν καταγγελία τῆς Συνθήκης γιὰ τὰ νερά τοῦ Χέλμαντ· σέ μιὰ μεγάλη «ἐνιαιομετωπικὴ» διαδήλωση φέτος τὸν Μάρτιο, προσέφερε μιὰ λεπτομερειακὴ, ἄρθρο πρὸς ἄρθρο, πολεμικὴ κατὰ τῆς συνθήκης. Ἄλλα ἡγετικά στελέχη τοῦ Χάλκ περιλαμβάνουν τὸν Μοχάμαντ Ζιράϊ (ἀκόμα στὴ φυλακὴ γιὰ τὶς δραστηριότητές του κατὰ τὶς ἐκλογές τοῦ 1969) καὶ τὸν δρ. Σαλέχ Ζιράϊ (γιὰ ἕνα διάστημα σέ σύγκρουση μὲ τὸν Ταράκι γιὰ προσωπικὰ καὶ δογματικὰ προβλήματα, ἀλλὰ ἐνωμένο ξανά μαζί του ἀπὸ τό Δεκέμβριο τοῦ 1970 καὶ μετὰ).

Τό Χάλκ μόνον κατὰ τὰ τελευταῖα λιγοστὰ χρόνια ἔχει ἀρχίσει νά δείχνει πραγματικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν κοινοβουλευτικὴ δραστηριότητα. Ἀντίθετα μὲ τό Παρτσάμ, φαίνεται πὼς ἀπολαμβάνει ἕναν αὐξανόμενο ἀριθμὸ μελῶν, ἰδίως σέ κάποιες ἐπαρχιακὲς πρωτεύουσες (Χεράτ, Μαζάρ-ι-Σαρίφ, Γκαζνί, Γκαρντέζ καὶ Χόστ). Ὁ λόγος πού ἀναφέρεται τὶς περισσότερες φορὲς ὡς αἰτιολογικὸς γι' αὐτὴ τὴν ἐπαρχιακὴ αὐξηση εἶναι ἡ ἀπόφαση τῆς βασιλικῆς κυβέρνησης τοῦ Ἀφγανιστάν τοῦ 1970 νά μεταθέσει ἕναν ἀριθμὸ ταραχοποιῶν δασκάλων, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ἔτυχε νά εἶναι μέλη τοῦ Χάλκ, στὶς ἐπαρχίες, σέ μιὰ προσπάθεια νά κατευνάσει τὴν ὄλο καὶ περισσότερο τεταμένη κατάσταση στὴν Καμποῦλ. Τό τελικὸ ἀποτέλεσμα ἦταν μᾶλλον τό ἀντίθετο ἀπὸ αὐτό πού εἶχε στίς προθέσεις τῆς ἡ κυβέρνησης. Τό Χάλκ εἶναι κατεξοχήν ὁρατὸ σέ εὐλαβικὰ τηρούμενες ἀριστερὲς γιορτές, ὅπως ἡ 3^η Ἀγκράμπ (εἰς μνήμην τῆς «σφαγῆς» τῶν φοιτητῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Καμποῦλ τό 1965).² ἔχουμε λάβει ἀναφορὰς ὅτι τό Χάλκ εἶναι πολὺ ἐνεργὸ ἀνάμεσα στίς ἐθνικὲς μειονότητες τῶν Τουρκομάνων, τῶν Οὐζμπέκων καὶ τοῦ Πανσίρ – ἂν καὶ πρὸς τό παρόν δὲν εἶναι διαθέσιμη καμιά εἰδικότερη ἐκτίμηση τῆς δυνάμεις του μεταξὺ αὐτῶν τῶν ομάδων.

Ἡ ἀριθμητικὴ δύναμη τῆς ὀργάνωσης εἶναι σήμερα

1. Πρόκειται γιὰ τὸν πόλεμο τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1971, πού ὁδήγησε στὴν ἀπόσχιση τοῦ Μπαγκλαντές, ὡς τότε, Ἀνατολικοῦ Πακιστάν.

2. Στίς 24 Ὀκτωβρίου 1965, πρώτη μέρα συνεδρίασης τῆς Κάτω Βουλῆς, μερικὲς ἑκατοντάδες φοιτητὲς εἰσέβαλαν στό Κοινοβούλιο γιὰ νά ὑποστηρίξουν τοὺς νεοεκλεγέντες βουλευτὲς τοῦ ΛΔΚΑ. Τὴν ἐπομένῃ οἱ κινητοποιήσεις πῆραν τὴ μορφή χιονοστιβάδας, μὲ πλῆθος λαοῦ νά διαδηλώνει κατὰ τῆς κυβέρνησης Γιουσοφ. Ἐπενέθη ὁ στρατὸς μὲ ἀποτέλεσμα τρεῖς τουλάχιστον νεκροὺς καὶ τὴν παραίτηση τῆς κυβέρνησης (Halliday, ὀπ.π., σ. 23).

μερικές εκατοντάδες περίπου, ή ανάπτυξή της, όμως, έχει κατά πάσα πιθανότητα αρχίσει νά επιβραδύνεται. Ακόμη και οι πιο μετριοπαθείς και παντοιοτρόποι άθωες επιδείξεις δύναμης από μέρος του Χάλκ στις επαρχίες έχουν παράξει ισχυρή αντίδραση από μέρος των συντριπτικά ανώτερων συντηρητικών δυνάμεων που κυριαρχούν στό 'Αφγανιστάν. Ύστερα λ.χ. από τόν περσινό γιορτασμό της 3^{ης} 'Αγκράμ, ή Καμπούλ δούζε από φήμες γιά όχλους που καθοδηγούνταν από μουλάδες κι επιδίδονταν σέ λιντσαρίσματα στις επαρχίες και γιά περιπτώσεις όπου οι τοπικές αρχές επενέβησαν – αν και μέ διακριτικότητα – γιά νά σώσουν τις ζωές νεαρών όπαδών του Χάλκ που είχαν στριμωχτεί από πλήθη.

3. *Sholai-Jaweid* (Η αίώνια φλόγα)

Θά μπορούσε νά πει κανείς ότι, τουλάχιστον θεωρητικά, τό *Sholai-Jaweid* υπάρχει από τά τέλη της δεκαετίας του '40, όταν ό ιδρυτής του, ό μακαρίτης δρ. 'Αμπντούλ Ραχμάν Μαχμούντι, βρέθηκε γιά πρώτη φορά στή φυλακή γιατί επιτέθηκε στόν βασιλιά σέ κάποια όμιλία του. Στά πρώτα της βήματα, ή ομάδα που σήμερα είναι γνωστή ως *Sholai-Jaweid* ήταν στήν πραγματικότητα σέ μεγάλο βαθμό μιά οικογενειακή όργάνωση των Μαχμούντι. Επί του παρόντος, ώστόσο, ή όργάνωση διαιρείται σέ τέσσερις φράξιες: Α) μιά της οποίας ήγείται ακόμη ή οικογένεια Μαχμούντι (Μοχάμαντ Ραχίμ Μαχμούντι, αδερφός του 'Αμπντούλ Ραχμάν· Χαντί Μαχμούντι, γιός της αδερφής του 'Αμπντούλ Ραχμάν· 'Αμπντουλάχ Μαχμούντι, γιός του Χαντί· 'Ατάϊ Μαχμούντι, γαμπρός του 'Αμπντούλ Ραχμάν)· Β) μιά άλλη, νομιμόφρονα στόν τώως καθηγητή μηχανικής στό Πανεπιστήμιο της Καμπούλ, Μοχάμαντ 'Οσμάν Λαντάου (άν κι έτοιμοθάνατη, καθώς ό 'Οσμάν είναι ακόμα στή φυλακή)· Γ) μιά τρίτη, γνωστή σαν *Jaghori*, αποτελούμενη σχεδόν αποκλειστικά από Χαζάρους, πολύ ενεργή στήν πανεπιστημιούπολη και κάτω από τήν ήγεσία ενός Σιντίκ 'Αλί Γιαρί (πρώην καθηγητής στή Σχολή 'Ιατρικής του Πανεπιστημίου της Καμπούλ) και Δ) μιά τέταρτη ομάδα, ή όποια αντιπροσωπεύει τους προσωπικούς όπαδούς του 'Αγίν 'Αλί Μπιγιάντ (τέως καθηγητής φυσιολογίας στό Πανεπιστήμιο της Καμπούλ, Χαζαρος από τήν Καμπούλ που ξεκίνησε τήν πολιτική του ζωή ως μέλος του Παρτσάμ). Όλες οι φράξιες μοιράζονται έναν φιλοκινέζικο ριζοσπαστισμό διαφόρων αποχρώσεων, μιά απέχθεια γιά τήν κοινοβουλευτική δραστηριότητα (καθετί που μυρίζει «σοσιαλδημοκρατικό» ρεβιζιονισμό ξεσηκώνει αυτή τήν ιδιάζουσα όργη που επιφυλάσσεται στους προδότες, σέ αντιδιαστολή προς τους ταξικούς έχθρους), μιά προθυμία γιά αίματοχυσία σέ κατάλληλες περιστάσεις και μεγάλη γοητεία στους πολλαπλασιαζόμενους ριζοσπάστες νέους. Η *Sholai* έχει καταβάλει αποφασιστική προσπάθεια γιά νά προσελκύσει μέλη της σιιτικής θρησκευτικής μειονότητας του 'Αφ-

γανιστάν και απ' ό,τι φαίνεται είχε κάποια επιτυχία μέ τά μαχητικότερα στοιχεία της. Η *Sholai*, στό σύνολό της, είναι επίσης ή μοναδική άριστερή όργάνωση της χώρας που έχει εγκρίνει τήν τρομοκρατία ως αποδεκτή πολιτική τακτική και φαίνεται πιθανό κάποια στοιχεία της νά θέσουν όντως αυτή τή θεωρία σέ εφαρμογή.

Σχεδόν σέ κάθε διαδήλωση ή *Sholai-Jaweid* είναι άναμενόμενο νά παρατάξει μεγάλο αριθμό άγωνιστών, ιδίως γυναικών (πιθανόν ή μοναδική άριστερή όργάνωση που έχει μεγάλο αριθμό γυναικείων μελών και τόν εκμεταλλεύεται πλήρως). Στό Πανεπιστήμιο μιά δεσοποιός Καουκάμπα 'Ανουάρι είναι αυτή τή στιγμή ή πιο επιφανής όργανώτρια της *Sholai*· υπήρξε ενεργή σέ κάθε μεγάλη διαδήλωση από τήν έναρξη των φοιτητικών προβλημάτων του 1971-72. Μολονότι είναι ακόμη δύσκολο νά ξεχωρίσουμε τή μόδα από τή στρατεύση, ή δύναμη της *Sholai-Jaweid* (όλων των φραξιών) φαίνεται νά αυξάνεται σταθερά στά γυμνάσια, τις επαρχίες και τό Πανεπιστήμιο. Αυτή ή όργάνωση έχει επιμελώς καλλιεργήσει τις σχέσεις της μέ τή μειονότητα εκείνη που ύφίσταται εις βάρος της τις περισσότερες διακρίσεις, τους Χαζάρους. Η ύποστήριξη προς τή *Sholai* στήν Καμπούλ είναι μεγαλύτερη στή συνοικία Τσαντεουάλ, όπου κυριαρχούν έθνοτικά οι Χαζαροι και θρησκευτικά οι σιίτες μουσουλμάνοι. Ένας από τους ισχυρότερους ήγέτες της όργάνωσης στήν πρωτεύουσα είναι ό βουλευτής της Κάτω Βουλής Μοχάμαντ Γιουσούφ Μπινές, μουλάς και σύμφωνα μέ πληροφορίες ήγέτης της σιιτικής μειονότητας της Καμπούλ.

Δέν υπάρχουν διαθέσιμοι αριθμοί γιά τά μέλη της *Sholai*, ό κύριος όγκος των όποιων είναι πιθανόν πολύ νεαροί όπαδοί. 'Απ' όλες τις άριστερες ομάδες, ή *Sholai-Jaweid* έχει πιθανότατα τή μεγαλύτερη δυνατότητα αύξησης εξαιτίας της αυξανόμενης φήμης της γιά τόν ριζοσπαστισμό της, τόν νεανικό της χαρακτήρα, τήν ταύτισή της μέ καταπιεσμένες μειονότητες και τή συμβολή της σέ «μάρτυρες» προς τήν ύπόθεση (μολονότι ακριβή νούμερα δέν είναι διαθέσιμα, ή *Sholai* φαίνεται πώς έχει δεχτεί τόν κύριο όγκο των αντιποίνων από συντηρητικούς ζηλωτές – ιδίως τους μαχαιροβγάλτες, μέλη των μουσουλμανικών όργανώσεων νεολαίας).

ΜΙΚΡΟΤΕΡΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ

4. *Setam-i-Melli* (Καταπιεσμένο Έθνος)

Ύστερα από τήν εμφάνισή της τό 1970 (βλ. τήν αναφορά Α-116 της 11.11.1970 από Καμπούλ), αυτή ή ομάδα φαίνεται νά έπεσε πάνω σέ δύσκολες μέρες. Ένας από τους δύο βασικούς ήγέτες της, ό Ταχέρ Μπανταξί (Τατζίκος), βρίσκεται σύμφωνα μέ πληροφορίες στή φυλακή τόν τελευταίο έναμιση χρόνο· ό άλλος, ένας πρώην φοιτητής θεολογίας γνωστός μονάχα ως

Μπάες, έχει χαθεί από προσώπου γης. Η αρχική γοητεία του Σετάμ φαίνεται ότι υπήρξε άμεση όσον αφορά τις πέραν των Παστούν μειονότητες και τα μέλη του αρχικά ήταν κατά κύριο λόγο πρώην μέλη της Sholai-Jaweid και του Χάλκ. Φαίνεται ότι τα περισσότερα μέλη του γύρισαν ξανά πίσω σ' αυτές τις δυο οργανώσεις, αν και ευκαιριακές αναφορές στον άριστερό Τύπο αναφέρουν το Σετάμ ως ομάδα ακόμα βιώσιμη. Έχει κάποιο ενδιαφέρον το γεγονός ότι το Σετάμ δεν εμφανίστηκε ανάμεσα στους διαδηλωτές του «ένιαίου μετώπου» ενάντια στη Συνθήκη του Χέλμαντ, το Μάρτιο του 1973, όταν σχεδόν κάθε άριστερή οργάνωση με αρκετά μέλη ώστε να κρατήσουν ένα πανώ βγήκε στους δρόμους με όλες της τις δυνάμεις.

5. Sada-i-Awam (Η φωνή των μαζών)

Μικρή, αναποτελεσματική, μοιλονότι πάντοτε έτοιμη να μοιραστεί το θήμα με το Παρτσάμ ή το Χάλκ, η Sada-i-Awam είναι στην πραγματικότητα οι προσωπικοί όπαδοί της κυρίας Μασούμ Έσμάτι και του αδερφού της, Ζαμπιουλάχ Έσμάτι. Όπως και άλλοι στην Άριστερά είναι άγριοι εθνικιστές. Η Σάντα ούδέποτε πήρε πραγματικά θέση στη διαμάχη Πεκίνου-Μόσχας, ή δε άριστερή πολιτική και τα άριστερά διαπιστευτήριά της είναι σχεδόν τόσο άμυδρά, όσο αναρθροί είναι οι δημόσιοι ρήτορές της.

6. Tolam-Pal Wolesswak (Αφγανικό Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα)

Άρτι συσταθείσα (Μάρτιος 1973), αυτή η ομάδα δεν έχει προλάβει παρά να θγάλει την ιδρυτική διακήρυξή της. Η ήγεσία της είναι στην πραγματικότητα αυτή της οργάνωσης Afghan Mellat: ο Κουντρατουλάχ Χαντάντ, ο Γιουσούφ Φαρχάντ και ο πρώην ύπουργός οικονομικών Ραχμζαί (αυτός ο τελευταίος ακόμη στη φυλακή) είναι οι οργανωτές. Ανάμεσα στις διακηρυγμένες αρχές του ΑΣΔΚ είναι: α) τα συνήθη φλοῦ μπουμπουνητά κατά του ιμπεριαλισμού, της γραφειοκρατίας, της διαφθοράς και των αντιδραστικών αρχών, β) η αυξημένη υποστήριξη για την τώρα «παραμελημένη» (sic) υπόθεση του μείζονος Παστουνιστάν, γ) η μεγαλύτερη υποστήριξη του Δημοσίου για τη μελέτη και την προώθηση της γλώσσας παστούν και δ) η διατήρηση του Ισλάμ, ειδικά του χαναφίτικου δόγματος, σέ συμμόρφωση προς το Σύνταγμα ως επίσημης θρησκείας. Το ΑΣΔΚ θά υποστεί στενή παρακολούθηση, ιδίως αφού ή εμφάνισή του καλοσωρίστηκε σέ διάφορους βαθμούς από τον λυσαλέο Τύπο των Παστούν και καθώς διακήρυξε άνοικτά ότι συνιστά πολιτικό κόμμα.

7. Afghan Mellat (Τό αφγανικό έθνος)

Μικρή ομάδα, αλλά με μεγάλη επιρροή ανάμεσα στους

υπερπατριώτες Παστούν, συγκεντρωμένη γύρω από την ομώνυμη εφημερίδα. Η άριστερή φύση αυτής της ομάδας συμπυκνώνεται κυρίως σέ διεθνή ζητήματα λ.χ. υποστήριξη στην παλαιστινιακή υπόθεση, αντιδυτικός αντιιμπεριαλισμός, υπερβολική Ίρανοφοβία, άγριεμένη υποστήριξη για τό Παστουνιστάν.

8. Mossawat (Ισότητα)

Η ομάδα του τέως πρωθυπουργού Μοχάμαντ Χασέμ Μαϊουαντουάλ είναι ακόμα ενεργή, αν και κάπως περιορισμένη, και αριθμητικά, και από άποψη επιρροής ύστερα από την αποχώρηση από τις τάξεις της στά μέσα του 1972 ενός αριθμού αξιόλογων υποστηρικτών, υπό την ήγεσία του βουλευτή της Κάτω Βουλής, Άμπντούλ Ραούφ Μπενέουα (βλ. την αναφορά Α-80 της 5.7.1972 από Καμπούλ). Αναμφίβολα μετριοπαθέστερη από όλες τις άριστερές οργανώσεις, ή Mossawat έχει ταυτόχρονα τά υψηλότερα διαπιστευτήρια διανοησης και τή μικρότερη μαζικότητα. Τους τελευταίους μήνες ο Μαϊουαντουάλ προσπάθησε να αυξήσει τή γοητεία του πάνω στους δυνητικούς άριστερούς υποστηρικτές του με μιά σειρά τεχνάσματα (στά όποια συμπεριλαμβάνονται ή κεφάλτη συμπαράταξη με τις δυνάμεις ενάντιον της συνθήκης Χέλμαντ και ή έκδοση κάποιων έντονα αντιαμερικανικών ανακοινώσεων τήν εποχή της ειρηνευτικής συμφωνίας για τό Βιετνάμ). Υπολογίζει επίσης να κατέβει υποψήφιος βουλευτής στις ερχόμενες εκλογές.

ΣΧΟΛΙΟ: Οι αφγανικές άριστερές οργανώσεις άφιερώνουν περίπου τον ίδιο χρόνο σέ αλληλοκτόνες συγκρούσεις, όσο και στην, υποτίθεται πολύ σημαντικότερη, πάλη τους με τους ταξικούς έχθρους. Όσον άφορᾷ τή βιαιότερη πτυχή των πραγμάτων, έχουν από μόνης τους καταφέρει περισσότερα άπ' ό,τι όλες οι μουσουλμανικές νεολαίες, οι μουλάδες και οι άλλες «άντιδραστικές δυνάμεις» μαζί. Παραμένουν μικρές αριθμητικά, σημαντικές όμως όσον άφορᾷ τούς κινδύνους πού θέτουν για τό αφγανικό κατεστημένο, έστω και μόνο εξαιτίας της οργάνωσής τους. Σέ ένα περιβάλλον πού θά επιτρέψει τά πολιτικά κόμματα (κάτι τό όποιο θά συμβεί πριν από τό τέλος του 1973), ή Άριστερά θά διέθετε προς τό παρόν ένα τρομακτικό πλεονέκτημα γι' αυτόν ακριβώς τό λόγο. Η πραγματική άπειλή από μέρους της για τό τωρινό καθεστώς, ώστόσο, είναι ένδεχομένως ελάχιστη – όσες φασαρίες κι αν προκαλέσουν αρχικά στις ήδη χαοτικές αίθουσες του Κοινοβουλίου. Το «δημοκρατικό πείραμα» του Άφγανιστάν παραμένει ακόμα πείραμα και οι έλεγχοι πάνω σ' αυτό τό πείραμα παραμένουν συντριπτικά μεγαλύτεροι άπ' ό,τι ακόμη και ο πιο αισιόδοξος εκπρόσωπος της Άριστεράς θά φρόντιζε να παραδεχτεί.

ΛΙΟΥΙΣ

ΑΡΙΣΤΕΡΑ ΚΑΙ ΜΑΡΞΙΣΜΟΣ

του Βασίλη Ζουναλή

Τά όσα ακολουθούν περιορίζονται στον σχολιασμό των βασικών ερωτημάτων-θεμάτων της ημερήσιας διάταξης του δεύτερου τραπεζίου της ημερίδας.

Ερώτημα πρώτο: *Έξακολουθεί ο μαρξισμός να αποτελεί τό κεντρικό θεωρητικό έργο αναφοράς της Άριστερας;*

Πρίν απαντήσω θά όφειλα νά διευκρινίσω γιά «ποιόν μαρξισμό» και γιά «ποιά άριστερά» μιλάμε. Υπάρχουν πολλοί μαρξισμοί και πολλές άριστερές. Και όχι μόνον: ακόμη και τά είδη «αναφοράς» στό θεωρητικό έργο του Μάρξ και των έπιγόνων του είναι ποικίλα. Γιά νά μήν μακρογορώ, πάντως, και μέ τήν ύπόσχεση επανόδου στό ζήτημα, απαντώ πώς ο μαρξισμός δέν είναι τό κεντρικό θεωρητικό έργο αναφοράς της σημερινής Άριστερας, ακόμη και της αυτοαποκαλούμενης μαρξιστικής ή/και κομμουνιστικής άριστερας, πλήν εξαιρέσεων. Σέ κάθε, όμως, περίπτωση αυτές οι εξαιρέσεις ασφικτιούν στό περιθώριο της πολιτικής ζωής και ή όποια αναφορά τους στόν μαρξισμό είναι *έξωτερική*, «γιά τήν τιμή των όπλων» (καθαγιασμός προαποφασισμένων πολιτικών ενεργειών).

Έκπτωση του μαρξισμού, όπισθοχώρηση της Άριστερας, περαιτέρω χαλάρωση των σχέσεων ή και άνυπαρξία σχέσεων ανάμεσα στό έργο του Μάρξ και τήν Άριστερά: αυτά όμολογούνται, σχεδόν απ' όλους, σήμερα.

Άραγε, τί είδους, πόσο στενή και πόσο όργανική ήταν ή σχέση μαρξισμού(ών) και Άριστερας(ών) στό παρελθόν; (Τό «έξακολουθεί;» του ερωτήματος έξυπνοεί ότι οι όργανωτές της ημερίδας θεωρούν ότι ή εν λόγω σχέση ήταν, κάποτε τουλάχιστον, στενή και όργανική). Άποφεύγοντας, σ' αυτή τή θέση, τή συζήτη-

ση γιά τά εκατόν πενήντα χρόνια αυτής της σχέσης θά αναφερθώ στό κύρος του μαρξισμού τήν εποχή της δικής μου γενιάς.

Υπενθυμίζω πώς ή έκπτωση του μαρξισμού, ή εγκατάλειψη του έργου του Μάρξ στίς βιβλιοθήκες και σέ κάποια πανεπιστημιακά τμήματα άρχισε εδώ και είκοσιπέντε χρόνια περίπου, πριν από τήν κατάρρευση του «ύπαρκτου σοσιαλισμού». Μιά όλόκληρη γενιά πέρασε μέ τόν μαρξισμό στή γωνία. Γιατί; Πώς έγινε και ο μαρξισμός πού έμοιαζε νά κατέχει ήγεμονική θέση στή δική μου γενιά (δεκαετία του '60 και στό μεγαλύτερο διάστημα της δεκαετίας του '70) ξέπεσε τόσο;

Η άλλοτινη «φερεγγυότητα» του μαρξισμού δέν όφείλεται σέ κάποια πνευματική άνωτερότητα της γενιάς μου (ο μαρξισμός είναι ένα σπουδαίο πνευματικό έργο, δύσκολα προσπελάσιμο), όπως και ή σημερινή «άφερεγγυότητα» του μαρξιστικού έργου δέν όφείλεται στό αντίστροφο, στήν δήθεν πνευματική καθυστέρηση της επόμενης γενιάς. Αυτή ή μεταστροφή δέν όφείλεται επίσης στήν τότε ύπαρξη ενός ενιαίου μαρξιστικού κορpus (και στή γενιά μου ήταν πολλοί οι μαρξισμοί και σέ έντονότατη αντιπαλότητα) πού διαμελίσθηκε έκτοτε. Η μαρξιστική «μαγεία» της νιότης μου όφείλεται κυρίως στίς τότε *συγκυρίες*. Αντίστοιχα, ο σημερινός σκεπτικισμός, όχι μόνο γιά τή μαρξιστική θεωρία αλλά και γιά κάθε θεωρία, όφείλεται στίς σημερινές *συγκυρίες*, τίς σημαδεμένες από τήν άπογοήτευση.

Τά τότε οικονομικά και κυρίως πολιτικά γεγονότα, άκριβέστερα ή αναπαράσταση αυτών των γεγονότων στά μυαλά των άριστερών-κομμουνιστών, έγκαλοῦσαν από μόνα τους τή μόνη διαθέσιμη συνολική θεωρία, τή θεωρία του Μάρξ, γιά τήν κατανόσή τους.

Άντιγράφων από ένα κείμενο του Λουί Άλτουσέρ πού εκδόθηκε μετά τό θάνατό του («*Πολιτική κατάσταση: συγκεκριμένη κατάσταση*»), καταχωρημένο στό *Φιλοσοφικά*, εκδόσεις *Ό Πολίτης/1994*, όπου εκτίθενται πολιτικοί προβληματισμοί του μακαρίτη πάνω στή συγκυρία 1985-1988):

Τό παρόν κείμενο βασίσθηκε σέ όμιλία πού έγινε τήν 1 Μαρτίου 2002 στήν ημερίδα «Η Άριστερά και ή θεωρία της» στό πλαίσιο του προγραμματικού συνεδρίου του ΣΥ-ΝΑΣΠΙΣΜΟΥ.

«Πράγματι δέν θά μπορούσε νά είναι μιά θεωρία σάν τού ντόμινο ή τών input/output τού Λεοντίεφ αὐτή πού θά επέτρεπε τήν κατανόηση τού τέλους τῆς παγκόσμιας ἀποικιοκρατίας καί τών ἐπιτυχιῶν τού Βιετνάμ ἢ τῆς Ἀλγερίας ἐνάντια στίς πανίσχυρες στρατιές τῆς Γαλλίας καί τών ΗΠΑ. Ὁ μαρξισμός πού δέν ἦταν μόνο μιά θεωρία συνόλου, ἀλλά ἐπίσης μιά μακρά ἐμπειρία ἀγώνων ἐπικυρωμένων ἀπό τήν ἐπανάσταση τού Ὀκτώβρη καί ὄλων ὄσων ἐπακολούθησαν... μόνον αὐτός ἦταν σέ θέση νά προσφέρει στήν ἐννόηση τού κόσμου, τών ὄσων συνέβαιναν καί ὄσων ἐπαναστατικῶν διαδικασιῶν ἐκκολάπτονταν στήν ἱστορία τού κόσμου. Ἐξ οὗ ἡ φανταστική γοητεία πού ἄσκησε στόν κόσμο ὀλόκληρο... καί ἴσως κυρίως τό συνταρακτικό παράδοξο σέ σχέση μέ ὅλες τίς προβλέψεις τού Μάρξ πού περιέμενε τήν ἐπανάσταση τῆς Ἀγγλίας καί τῆς Γερμανίας (οἱ πῶ προηγμένες χώρες σύμφωνα μέ τή διαβόητη θεωρία γιά τήν κινητήρια ἀντίφαση τῆς ἱστορίας ἀνάμεσα σέ παραγωγικές δυνάμεις καί σχέσεις παραγωγῆς) ... Μιά τεράστια ἐλπίδα γεννιόταν, λοιπόν, ἀπ' αὐτό τό παράδοξο: ἐάν τά πράγματα ἔμεναν στάσιμα καί καθυστερημένα στά δικά μας μέρη λίγο ἐνδιέφερε, ἀφοῦ ἡ ἐπανάσταση θά ἐρχόταν μέσα ἀπό τήν ἐντελῶς ἀπρόδλεπτη παρακαμπτήριο τών ὑπανάπτικτων χωρῶν πού συγκέντρωναν μιά τεράστια μάζα ἀντιφάσεων "ὑπερκαθορισμένων"».

Τότε, παρά τίς «ἐκτροπές» καί τά ἐγκλήματα τού σταλινισμού, παρά τόν ἀνύπαρκτο σοσιαλισμό τῆς σοβιετίας, παρά τήν εἰσοβολή τών τάνκς στήν Πράγα (ἀν καί ἡ πλειοψηφία τών κομμουνιστῶν συνέχιζε νά κάνει στραβά μάτια, ἡ ἀπόρριψη τού σοβιετισμοῦ εἶχε δρομολογηθεῖ ἔκτοτε γιά τά καλά), νοιώθαμε πῶς οἱ ἀντικαπιταλιστικές δυνάμεις εἶχαν τό πάνω χέρι, μιλούσαμε ἀκόμη γιά ἐπανάσταση, εἶχαμε ὄρεξη νά καταλάβουμε καί ὄχι μόνον: νομίζαμε πῶς, μέ τήν ἄλφα ἢ βῆτα ἐκδοχή τού μαρξισμοῦ, καταλαβαίναμε κιόλας τά πάντα.

Σήμερα ὀφείλουμε νά ὀμολογήσουμε (πολύ πῶ ἀποφασιστικά κι ἀπό τόν Ἀλτουσέρ – αὐτός δέν ἔζησε τήν μετασοβιετική ἀμερικανοκρατία, τήν τωρινή «παγκοσμιοποίηση», τήν ἐπιχείρηση κατασκευῆς τού νέου «μεταμοντέρνου» μῆ κριτικοῦ ὑποκειμένου τῆς κινητῆς τηλεφωνίας) ὅτι ὁ τότε ἐνθουσιασμός γιά τή μαρξιστική ἐννόηση τών πραγμάτων ἦταν λάθος.

Προσοχή: τό λάθος δέ χρεώνεται στόν Μάρξ καί στούς ἐπιγόνους του συλλήβδην, δέν ἦταν λάθος τό ὅτι ἀνατρέχαμε σ' αὐτούς, δέν ἦταν λάθος τό ὅτι ἡ ἀντικαπιταλιστική Ἀριστερά πάσχιζε νά διατηρεῖ στενές σχέσεις μέ τόν μαρξισμό. *Τό λάθος μας ἦταν ὅτι δέν εἶχαμε κατανόησει τήν πραγματικότητα τών μεταλλαγῶν πού εἶχαν δρομολογηθεῖ στήν κρυμμένη πλευρά τού παγόδου.* Ἀποδειχθήκαμε κατώτεροι τών περιστάσεων, δέν διαβάσαμε σωστά τά γεγονότα, παραμερίζοντας τά προκατασκευασμένα θεωρητικά σχήματα,

τήν ἐπιφανειακή καί ἄκριτη χρήση τους. Εἶναι ἄλλο πρᾶγμα ἡ ἐπιδίωξη γιά μιά θετική ἀνάγνωση τών γεγονότων καί μέσω τού ἀπαραίτητου φωτισμοῦ τους ἀπό μιά θεωρητική ἀντίληψη τού συνόλου κι ἄλλο πρᾶγμα ἡ μῆ τήρηση τών ἀναγκαίων ἀποστάσεων, ἡ μῆ ἐπιφυλακτικότητα. Καθετί ἔχει τά ὄριά του.

Χρειάστηκε, βέβαια, νά συμβοῦν ὅσα γνωστά συνέβησαν, χρειάστηκε νά πάρουμε τήν κάτω βόλτα γιά νά κατανοήσουν ὀρισμένοι ποιό ἦταν τό λάθος. Δυστυχῶς ὄχι οἱ πολλοί. Ἄλλωστε, οἱ περισσότεροί χθεσινοί ἀριστεροί εἶναι σήμερα «πρῶν ἀριστεροί» καί πολλοί ἀπ' ὄσους ἐπιμένουμε ἀκόμη, εἶμαστε «ἀλλοῦ», ἀδυνατοῦμε νά παρακολουθήσουμε τήν πραγματικότητα τών σύγχρονων μεταλλαγῶν – παρά τούς περὶ τού ἀντιθέτου ἰσχυρισμούς καί τίς χιλιάδες περισπούδαστων σελίδων πού «ἐξηγοῦν» τή θύελλα τού νεοφιλελευθερισμοῦ καί τήν ἀμερικανοκρατία. Γι' αὐτό μᾶς ἔχει φύγει κάθε ὄρεξη νά κατανοήσουμε καί νά δράσουμε πῶς ἀποτελεσματικά.

Ἔτσι ὁ ἀλλοτινός ἐνθουσιασμός γιά τή μαρξιστική ἐννόηση τών πραγμάτων ὀδήγησε στό ἄλλο ἄκρο, στήν ἀδιαφορία γιά τό θεωρητικό ἔργο τού Μάρξ καί τών ἐπιγόνων του γιά τήν ἀντικαπιταλιστική Ἀριστερά. *Ἀκόμη χειρότερα:* τά κόμματα τῆς Ἀριστερᾶς, ἀπολυτοποιώντας τίς ὀρθές θέσεις γιά τήν πρωτοκαθεδρία τῆς συγκυρίας, τήν ἀνάγκη διαμεσολάβησης μεταξύ θεωρίας καί πολιτικῆς πρακτικῆς, ξεπέρασαν τά ὄρια καί πολιτεύονται μέ χυδαῖο πραγματισμό. Ὑπάρχουν, βέβαια, καί οἱ ἐξαιρέσεις. Ἄς συμπορευθοῦμε μαζί τους μέ καθαρό μυαλό. Ἄλλωστε τό «μέλλον διαρκεῖ πολύ», ὅπως εἶπε κι ὁ Ἀλτουσέρ.

Θέμα δεύτερο: *Οἱ διαφορετικές ἐρμηνεῖες τού ἔργου τού Μάρξ καί οἱ διαφορετικές μαρξιστικές παραδόσεις.*

Τό ἔργο τού Μάρξ προσφέρεται γιά διαφορετικές ἐρμηνεῖες, παρανοήσεις καί παρερμηνεῖες. Θά πῶ κάτι χοντρό: ἡ «αὐθεντικότητα» τῆς σκέψης τού Μάρξ εἶναι ἀντίστοιχης κοπῆς μέ τήν «αὐθεντικότητα» τῆς ἐπαναστατικῆς πρακτικῆς, μέ τήν «αὐθεντικότητα» μιᾶς ἀριστερῆς πολιτικῆς, εἶναι ἡ «αὐθεντικότητα» μιᾶς διαδικασίας, ὅπως τή βιώνουν ὄσοι συμμετέχουν σ' αὐτή. Εἶναι ἡ «ὄντολογία» τῆς σχέσης μας μαζί του. Τό ἔργο τού Μάρξ δέν εἶναι ἓνα τελειωμένο ἔργο, δέν εἶναι ἓνα μνημεῖο τού παρελθόντος. Εἶναι ἓνα ἐπίκαιρο ἔργο μέ πολλές παγίδες, ἰδίως ἀν δέν ἔχουμε κατά νου ὅτι ὁ Μάρξ *ἔγραψε μέσα στή σύγχρονή του συγκυρία* περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλον τού ἐπιπέδου του.

Ἡ παρουσίαση ὄλων τών διαφορετικῶν ἐρμηνειῶν τού ἔργου τού Μάρξ δέν εἶναι δυνατὸ νά γίνει στά πλαίσια αὐτῆς τῆς ἡμερίδας. Ἐξάλλου, δέ διαθέτω τά ἀπαραίτητα ἐφόδια γι' αὐτήν. Θά περιοριστῶ σέ δύο χαρακτηριστικές περιπτώσεις.

Ὁ Ἐτιέν Μπαλιμπάρ στό βιβλίο του «Ἡ φιλοσοφία τού Μάρξ» (ἐκδόσεις «νῆσος», 1996) ὑποστηρίζει ὅτι

πρέπει «νά ἐγκατασταθοῦμε στό πλάι τῆς θεωρίας τοῦ Μάρξ, νά δώσουμε προτεραιότητα στίς ἐννοιές της καί νά καταστήσουμε προβληματικό τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο αὐτές δομοῦνται, ἀποδομοῦνται καί ἀναδομοῦνται». Κάνοντας δέ, ἕνα ἀκόμη βῆμα, ἄλλα θά ἔλεγα, ἰσχυρίζεται πῶς «αὐτή καθαυτή ἡ θεωρία δέν ὑπάρχει». Θέση ὄχι ἀπλῶς «αἰρετική», ἀλλά προκλητική, κυρίως ἐπειδή προέρχεται ἀπό τόν Μπαλιμπάρ. «Δέν ὑπάρχει θεωρία, ὑπάρχουν μόνον ἀποσπάσματα, ἀναλύσεις καί ἀποδείξεις». "Όλα ὅσα ἔχουμε – προφανῶς πλὴν τῶν ἐπιστημονικῶν ἀναλύσεων τοῦ *Κεφαλαίου* – εἶναι, γράφει, περιλήψεις (ὁ πρόλογος τῆς Συμβολῆς στήν Πολιτική Οἰκονομία), (μεγαλειώδη) μανιφέστα, ἐκτενῆ καί διαρθρωμένα προσλάσματα, τά ὅποια καταλήγουν πάντα σέ ἀδιέξοδο καί τά ὅποια ὁ Μάρξ δέ δημοσίευσε ποτέ ὁ ἴδιος (Γερμανική Ἰδεολογία, Grunpöfisse, Χειρόγραφο 1857-1858).

Ἐπεξηγεῖ, ἐπίσης, ὅτι δέν ὑπάρχει θεωρία ὄχι ἐπειδή ὁ Μάρξ ἦταν ἕνας πρῶμος «μεταμοντέρνος», ἀλλά ἐπειδή δέν εἶχε ποτέ τόν χρόνο νά κατασκευάσει μιά θεωρία: *οἱ διορθώσεις του γίνονταν μέ μεγαλύτερη ταχύτητα!* «Πολύ θεωρητικός ὁ Μάρξ, γιά νά "καλωπίσει" τά συμπεράσματά του. Πολύ ἐπαναστάτης, εἴτε γιά νά ὑποταχθεῖ στά γυρίσματα τῆς τύχης, εἴτε γιά νά ἀγνοήσει τίς καταστροφές καί νά συνεχίσει σάν νά μή συνέβαινε τίποτε». (Ἄς θυμηθοῦμε τήν ἀντίδρασή του στίς ἀποτυχίες τῶν ἐπαναστάσεων τοῦ 1848 καί τῆς Κομμούνας τοῦ Παρισιῦ - 1871).

Νά συμφωνήσουμε μέ τόν Μπαλιμπάρ καί τίς ἀντίστοιχες, ἀλλά ὄχι ταυτόσημες θέσεις τοῦ ὕστερου Ἄλτουσερ; Νά ἐγκαταλείψουμε στήν ἀποκλειστική ἀρμοδιότητα τῶν πανεπιστημιακῶν τόν Ἐνγκελς, τόν Λένιν, τόν Λούκατς, τόν Κόρς, τόν «Δυτικό μαρξισμό» (βλέπε τό ὑπέροχο βιβλίο τοῦ Πέρυ Ἄντερσον «Δυτικός Μαρξισμός»); Νά φθάσουμε στόν ἀντίποδα τῆς ἐπίσημης μαρξιστικῆς παράδοσης; Ἄς τό συζητήσουμε.

Ἀσφαλῶς, εἴμαστε πιά σέ θέση νά ξεκόψουμε ὀριστικά μέ τήν ἐπίσημη μαρξιστική παράδοση καί φιλοσοφία, τόν «διαλεκτικό ὕλισμό». Εἴμαστε πιά ὄριμοι νά ἀπαλλαγοῦμε ὀριστικά ἀπό τό ἀποχανωτικό ναυούρισμα τῶν «ἐξελικτικῶν νόμων».

Ὁ ὅρος «διαλεκτικός ὕλισμός» δέ χρησιμοποιήθηκε οὔτε ἀπό τόν Μάρξ, οὔτε ἀπό τόν Ἐνγκελς. Ἐπινοήθηκε, μάλλον, ἀπό τόν Ντίτζγκεν τό 1887 (σοσιαλιστής ἐργάτης πού ἀλληλογραφοῦσε μέ τόν Μάρξ). Ἐντούτοις, χρεώνεται στόν Ἐνγκελς ἡ ἐπεξεργασία πού ἐπιχειρεῖ ὁ Λένιν, μέ τό *Ἕλισμός καί ἐμπειριοκριτικισμός* τοῦ 1908, γύρω ἀπό τρεῖς κατευθυντήριους ἄξονες: τήν «ὑλιστική ἀντιστροφή» τῆς ἐγγελιανῆς διαλεκτικῆς, τήν ἱστορικότητα τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν πού ὑπόκεινται στήν πάλη τῶν τάξεων καί τή σύγκλιση τῶν «ἐξελικτικῶν νόμων» στή φυσική, τή βιολογία καί τήν πολιτική οἰκονομία. Μετά ἀπό μακροχρόνιες καί ἔντονες διαμάχες ἀνάμεσα σέ ἱστορικοιστές, ντετερμινιστές, διαλεκτικούς καί μηχανιστές, ὁ Στάλιν ἀποφασίζει τήν κατάληξη τῆς συζήτησης αὐταρχικά: τό 1931 δημο-

σιεύεται ἕνα διάταγμα πού ταυτίζει τόν «διαλεκτικό ὕλισμό» μέ τόν «μαρξισμό/λενινισμό». Ἑπτὰ χρόνια ἀργότερα, στό βιβλιαράκι *Διαλεκτικός καί ἱστορικός ὕλισμός* (1938), ὁ Στάλιν κωδικοποιεῖ τό περιεχόμενο τοῦ μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ.

Ἡ πνευματική ζωή τοῦ «ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ» ἀλλά καί τῶν δυτικῶν κομμουνιστικῶν κομμάτων, σέ γενικές γραμμές, περιχαρακώθηκε γιά δεκαετίες στό πλαίσιο τοῦ «διαλεκτικοῦ ὕλισμοῦ», τῶν διαβόητων νόμων τῆς διαλεκτικῆς πού ἀποτελοῦν θεμέλιο τῶν ἐπιμέρους ἐπιστημῶν, ἰδιαίτερα τῆς ἱστορίας καί τῆς ἀργιότητος τῆς συμφωνίας τους μέ τήν «προλεταριακή κοσμοαντίληψη». Ὑπῆρξαν, πάντως, καί κάποιες ἐξαιρέσεις σ' αὐτή τή μονολιθική εἰκόνα (Μάο Τσέ Τούνγκ, Τζεϊμονάτ στήν Ἰταλία) στίς ὁποῖες δέν θά ἀναφερθῶ ἐδῶ ἐκτενέστερα.

Κοντολογίς, ὁ «διαλεκτικός ὕλισμός» συνέβαλε στήν ἐνδυνάμωση τῆς ἰδεολογίας τοῦ κόμματος-κράτους καί στόν ἔλεγχο τῆς ἐπιστημονικῆς δραστηριότητας.

Ἐπίσης, ὁ ὀρθόδοξος μαρξισμός θεωροῦσε ἀδιαχώριστα δύο διαφορετικά πράγματα: τήν ἰδέα περί τοῦ ἱστορικοῦ ρόλου τῆς ἐργατικῆς τάξης καί τό θεωρητικό σύστημα πού ἀπέδιδε στόν Μάρξ. Ἄς τό ξεκαθαρίσουμε.

Ἐπάρχει μιά αὐτόνομη καί ἀπρόβλεπτη, ἐν πολλοῖς, πραγματικότητα: τό ἐργατικό κίνημα μέ τίς ἰδιομορφίες του, τήν ἐθνική του διαφορετικότητα, τίς δικές του παραδόσεις, τούς δικούς του στόχους καί γενικότερα ὑπάρχουν τά διάφορα κόμματα, κινήματα, κινήσεις πού δέν βολεύονται καί ἀντιδρῶν στό καπιταλιστικό τρόπο παραγωγῆς καί σήμερα στήν «παγκοσμιοποίησή» του. Ἡ μαρξιστική θεωρία δέν βρίσκεται πρωταρχικά ἢ κατά προτεραιότητα στή βάση αὐτῆς τῆς πραγματικότητας. Ἄρχισε νά φτιάχνεται σέ ἀπόσταση ἀπό τό ἐργατικό κίνημα. Δέν ὑπάρχει, δέ, ἔκτοτε αὐστηρή σύνδεση τῶν ἀνωτέρω.

Γιά δεκαετίες ἡ μαρξιστική θεωρία καί τό ἐργατικό κίνημα (χαρτιστές καί λοιπά) δέν εἶχαν «συνευρεθεῖ». Αὐτό ἐγινε ὅταν ἄρχισαν νά διεισδύουν ἐκεῖ οἱ πρῶτες θέσεις τοῦ Μάρξ (μέσω ὀργανώσεων μαρξιστικῆς ἐμπνευσης – σοσιαλδημοκρατικά κόμματα – καί μάλιστα ἐν μέρει. Βλ. κριτική τοῦ προγράμματος Γκέτα). Ἐξάλλου, σήμερα πού ἡ μαρξιστική θεωρία ἀπασχολεῖ κυρίως τούς πανεπιστημιακούς, παρά τή δῆθεν «συγχώνευση» της μέ τό ἐργατικό κίνημα, τό κίνημα αὐτό τραβᾷ τόν δρόμο του, ἡ ταξική πάλη συνεχίζεται, ὅπως συνεχίζεται.

Στά πλαίσια τῆς ὀρθόδοξης αὐτῆς παράδοσης τοῦ «διαλεκτικοῦ ὕλισμοῦ», ἡ ὁποία ἀκίνητοποιήσε τήν κομμουνιστική πνευματική κίνηση, λές καί ὁ κομμουνισμός εἶναι κατήχηση κι ὄχι «πνευματικό κίνημα», ἔμειναν γιά δεκαετίες στά ἀζήτητα πολλά ἐνδιαφέροντα πράγματα. Ἄξίζει νά ἀναφέρουμε ἕνα τέτοιο ἔργο: τήν *Κατάσταση τῶν ἐργατικῶν τάξεων στήν Ἀγγλία* (Ἐνγκελς, 1845). Στό συγκεκριμένο ἔργο ἡ παγκόσμια ἱστορία ξετυλιγόταν ἐντελῶς διαφορετικά ἀπό τούς «νό-

μους τῆς διαλεκτικῆς» καί τίς παγίδες τοῦ Μανιφέστου.

Πρωταγωνιστές σ' αὐτό τό ἔργο τοῦ Ἑνγκελς εἶναι οἱ συνθήκες ζωῆς καί ἐργασίας πού ἐπιφυλάσσονται στους ἐργάτες, ἡ μεγάλη ἀπαλλοτρίωση τῆς πρωταρχικῆς συσσώρευσης πού πέταξε αὐτούς τούς ἀνθρώπους ἀπό τό καμμένο σπίτι καί τό ρημαγμένο χωράφι στους δρόμους καί τούς ἔριξε στά χέρια τῶν τοπικῶν κατόχων τῶν μέσων παραγωγῆς. Δέν ὑπάρχει στήν ἐργασία τοῦ νεαροῦ Ἑνγκελς τό φάντασμα τοῦ Χέγκελ, δέν πρωταγωνιστοῦν οἱ ἔννοιες, ἡ ἀντίφαση, ἡ ἄρνηση, ἡ ἀρνητικότητα, οὔτε τίθεται ζήτημα προτεραιότητας τῶν τάξεων πάνω στήν πάλη τῶν τάξεων, ζήτημα προτεραιότητας τοῦ ἀρνητικοῦ ἐπὶ τοῦ θετικοῦ.

Ἀντίθετα, ἡ προσοχή στρέφεται σέ μιά ὀρισμένη κατάσταση πραγμάτων, ἀποτέλεσμα μιᾶς ιστορικῆς διαδικασίας, πού ἔριξε τούς ὑφισταμένους τήν ἐκμετάλλευση στήν ἀγκαλιά τῶν ἐκμεταλλευτῶν. Φωτίζεται ἡ πάλη τῶν μέν γιά νά τούς ξεκληρίσουν καί τῶν δέ γιά νά κρατήσουν τά χωράφια τους. Ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς *γεγονικῆς* ιστορίας ὑπῆρξαν ἀφενός ἡ ἀπογείωση τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς μέ τούς ἐργάτες-σκλάβους καί ἀφετέρου ἡ συνειδητοποίηση ἀπό μέρους αὐτῶν τῶν ἐργατῶν-σκλάβων ὅτι ἔπρεπε νά ἀντιμετωπίσουν ἐνωμένοι τό κακό πού τούς βρῆκε. Ἀπό μόνοι τους, χωρίς τή βοήθεια κανενός φιλοσόφου ἢ καί ἐπιστήμονα, ἴδρυσαν τό συνδικάτο τους καί τό χαρτιστικό κόμμα («Χάρτα τοῦ Λαοῦ» - People's Charter).

Τό ὅτι ὁ χαρτισμός ἠττήθηκε εἶναι μιά ἄλλη ιστορία. Ἀλλά τό μάθημα πού πήρε ὁ νεαρός Ἑνγκελς ἀπό τό Μάντσεστερ, ὁ ὁποῖος διηύθυνε τό ἐκεῖ ἐργαστάσιο τῆς οἰκογενείας του τό 1845, κι ἐμεῖς μέ τή σειρά μας εἶναι, ὅπως γράφει καί ὁ ὕστερος Ἄλτουσέρ, ὅτι «ὑπάρχει μέσα στήν ιστορία μιά φιλοσοφία ἐπὶ τῷ ἔργῳ, χωρίς ἔννοιες, οὔτε ἀντίφαση κι ὅτι αὐτή ἡ ἐμπράγματη φιλοσοφία δρᾷ στό ἐπίπεδο τῆς ἀναγκαιότητας τῶν θετικῶν γεγονότων... ὅτι σ' αὐτήν δεσπόζει ἡ προτεραιότητα τῆς πρακτικῆς καί τῆς συνεργασίας τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς θεωρίας» (βλέπε «Φιλοσοφικά»). Ἄς μὴν ξεχάσουμε αὐτό τό μάθημα, ὅπως ἴσως τό ξέχασε ὁ ἴδιος ὁ Ἑνγκελς κάτω ἀπό τό βάρος τοῦ «πνεύματος» τοῦ 19ου αἰῶνα.

Κλείνοντας, γιά λόγους οικονομίας, τή συζήτηση γι' αὐτό τό θέμα ἐπιστρέφω στό ἐρώτημα: ὑπάρχει ἢ ὄχι μιά αὐθεντικὴ ἐρμηνεία τοῦ ἔργου τοῦ Μάρξ καί μιά μαρξιστικὴ παράδοση πού θά ἔπρεπε νά ἀσπασθοῦμε; Ὑποστηρίζω πῶς ὄχι, δέν ὑπάρχει τέτοια παράδοση. Ἄν, ἐπιπλέον, καταφέρουμε νά ἀπορρίψουμε κριτικά τόν «διαλεκτικό ὕλισμό», ἔχοντας δηλαδή προηγουμένως κατανοήσει βαθιά γιατί τόν ἀπορρίπτουμε, θά ἔχουμε κατακτήσει πολύτιμες θέσεις στό θεωρητικό πεδίο μάχης γιά τήν ὑπόθεσή μας, τήν ὑπόθεση τῆς Ἀριστερᾶς. Οἱ περισσότερες ἀπ' αὐτές τίς θέσεις εἶναι ἤδη διάσπαρτες στό ἔργο τοῦ Μάρξ καί τῶν ἐπιγόνων του.

Ἐρώτημα τρίτο: Τί παραμένει ζωντανό ἀπό τό ἔργο τοῦ Μάρξ;

Τό ἐρώτημα ἀπευθύνεται στήν Ἀριστερά μιά καί τό θέμα μας εἶναι «Ἀριστερά καί μαρξισμός». Τί μπορεῖ, λοιπόν, νά διασωθεῖ ἀπό τό μαρξιστικό ἔργο, τί ὀφείλουμε νά ἀνασκεφθοῦμε ἐμεῖς οἱ ἀριστεροί, ἀκριβέστερα ὅσοι δέν βουλευόμαστε μέ τήν τωρινή καπιταλιστική πραγματικότητα;

Ὁ καπιταλιστικός τρόπος παραγωγῆς παράγει καί τήν ἀντίσταση στήν καπιταλιστικὴ ἐκμετάλλευση. Ἡ ἀντίσταση αὐτή εἶναι παρούσα ἀπό τήν ἀρχή, δέν χρειάζεται νά ἐπινοηθεῖ ἢ νά προκληθεῖ. Ἡ ταξικὴ πάλη εἶναι μιά πάλη ἀτελεύτητος, ὅσο διαρκεῖ ἡ ἐκμετάλλευση ἀνθρώπου ἀπὸ ἀνθρώπο, παρά τούς εὐσεβεῖς πόθους γιά κοινωνικὴ ἀρμονία καί τίς ἐκστρατείες ἐμπέδωσης τῆς «συναίνεσης». Τό ὅτι ἡ ταξικὴ πάλη διεξάγεται σήμερα, ἀπὸ τήν πλευρά τῶν ὑφισταμένων τήν ἐκμετάλλευση, στά τυφλά εἶναι μιά ἄλλη ιστορία: δέν ἀνάγονται τά πάντα στήν ταξικὴ πάλη ἂν καί διασταυρῶνται μ' αὐτή. Ὑπάρχουν τά ἐσωτερικά ὄρια τῆς πάλης τῶν τάξεων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ἀποτελοῦν, ἀπ' αὐτὴ τήν ἄποψη, οἱ μεγάλες «ἀνθρωπολογικὲς διαφορῆς» (σεξουαλικὴ διαφορά καί λοιπά συναφή) ἀλλὰ καί οἱ ψυχοπνευματικὲς διαφορῆς.

Δέν ἔχουμε, δυστυχῶς, τά χρονικά περιθώρια νά συζητήσουμε γιά τίς σχέσεις θεωρίας, ἰδεολογίας καί πολιτικῆς. Ἄν, πάντως, ἀνατρέξουμε στὸν Μάρξ, ὁ ὁποῖος μᾶς ἔδωσε τὴ δυνατότητα νά καταλάβουμε τὴν καθοριστικὴ σημασία τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων στὴ σύσταση τῆς κυρίαρχης ἰδεολογίας, στὸν Γκράμσι πού ἔθεσε τὸ κεντρικὸ ζήτημα τῆς ἡγεμονίας – παρόδειγμα ἡ κυρίαρχη τάξη πού ἐξασφαλίζει τὴν ἡγεμονία τῆς στὴ βάση μιᾶς ἰδεολογίας ἐνοποιημένης γύρω ἀπὸ τά συμφέροντά της – καί στὸν Ἄλτουσέρ πού παρατήρησε πῶς ἓνα ὑποκείμενο, ἄρα καί τό «ἀντικαπιταλιστικό ὑποκείμενο», εἶναι πάντοτε ἓνα ἰδεολογικό ὑποκείμενο, τότε θά ἀνακαλύψουμε τά ὕλικά τῆς πολιτικῆς μέσα στήν ἰδεολογία. Θά πρέπει, λοιπόν, νά ἀναζητήσουμε καί τά ὕλικά τῆς «ἀριστερῆς πολιτικῆς» μέσα στήν «ἀριστερὴ ἰδεολογία». Ἄς τό κρατήσουμε κι αὐτό, ἀπορρίπτοντας τὴ θετικιστικὴ πλευρὰ τοῦ μαρξισμοῦ (φορτίο τοῦ 19ου αἰῶνα – πίστη στήν πρόοδο καί στήν ἐπιστήμη), τὴν ἀναγωγή τῆς ἐπανάστασης (τῆς «σοσιαλιστικῆς ἀλλαγῆς» θά λέγαμε σήμερα) στήν ἐπιστήμη καί ἀντιστρόφως. Γιατί θά ἔχουμε ἔτσι διασώσει στά μυαλά μας τὴν κομμουνιστικὴ οὐτοπία ὡς *τάση*, καί ὄχι ὡς νομοτελειακὸ ἀποτέλεσμα, ἐνύπαρκτη στὸν καπιταλιστικὸ τρόπο παραγωγῆς. Θά ἔχουμε διασώσει τὴ διαπλεξιμότητα τῆς ταξικῆς πάλης μέ τὴν πραγματικότητά μας ἀπὸ τά βαρίδια τοῦ ἀναγωγισμοῦ. Θά ἔχουμε προσγειώσει τό οὐτοπικὸ «πέρασμα ἀπὸ τό βασίλειο τῆς ἀναγκαιότητας στό βασίλειο τῆς ἐλευθερίας» στό παρόν: ἡ ἀντικαπιταλιστικὴ πάλη θά ἐγγραφεῖ, τότε, ὡς ἀπελευθερωτικὴ κίνηση μέσα στους ὕλικούς της ὅρους.

Κλείνοντας αὐτό τό κεφάλαιο ἀξίζει νά ὑπενθυμίσω

πώς ή κατάρρευση του τείχους του Βερολίνου όριστικοποίησε το διαζύγιο του μαρξισμού(ών) με τις όποιες λειτουργίες νομιμοποίησης πολιτικών όργανώσεων και κυρίως κρατών. Ίσως αυτό νά ένισχύσει τή ζωτικότητα πολλών έννοιών και θέσεων του Μάρξ. Από έμάς έξαρτάται αν θά συμβεί: από τή γόνιμη χρήση του Μάρξ στην κριτική άλλων έγχειρημάτων νομιμοποίησης.

Δυστυχώς ή ευτυχώς, «οί άνθρωποι φτιάχνουν τήν ιστορία τους: δέν τή φτιάχνουν όμως αυθαίρετα, υπό συνθήκες πού επιλέγουν οι ίδιοι, αλλά υπό συνθήκες άμεσα δεδομένες και κληρονομημένες από τό παρελθόν». Ο Σάρτρ, μεταξύ άλλων, θεωρούσε τό παραπάνω ως τή βασική θέση του ιστορικού υλισμού.

Δυστυχώς ή ευτυχώς, όφείλουμε νά λάβουμε υπόψη μας όχι μόνον τις δεδομένες και κληρονομημένες συνθήκες αλλά, εί δυνατόν, και τά αστάθμητα τής λίαν προσεχούς ιστορίας.

Έρώτημα τέταρτο: μπορεί νά γίνει ό μαρξισμός αντικείμενο νέων γόνιμων φιλοσοφικών αναγνώσεων;

Είναι περίπου βέβαιον ότι ό μαρξισμός θά γίνει αντικείμενο νέων φιλοσοφικών αναγνώσεων, όπως συνέβη μέχρι χθές. Τό αν αυτές οι αναγνώσεις θά είναι γόνιμες ή όχι θά κριθεί εκ των ύστερων. Ο φιλόσοφος Μάρξ, πάντως, ως φιλόσοφος τής διαρκούς «επανεκκίνησης» (άφησε πολλά έργα στά σκαριά) έδωσε και θά δίνει ευκαιρίες για διαφορετικές φιλοσοφικές αναγνώσεις.

Όπως σημειώνει και ό Άλτουσέρ, «ό Μάρξ, πού είχε δεχθεί φιλοσοφική κατάρτιση, άρνιόταν νά γράψει φιλοσοφικά έργα». Ίσως δέν έχουμε παρά νά αποδεχθούμε τήν έπεξήγηση του Άλτουσέρ για αυτό τό παράδοξο: ό Μάρξ θεωρούσε ότι ή παραγωγή μιας φιλοσοφίας ως «φιλοσοφικού συστήματος» αποτελούσε προσχώρηση στό παιχνίδι του αντιπάλου, συνέβαλε στην ένδυνάμωση τής αστικής ιδεολογίας, έγερνε τή ζυγαριά προς τή μεριά του κράτους, μια και ή φιλοσοφία, δηλαδή τό φιλοσοφικό σύστημα, αντιπροσωπεύει μια μορφή ένοποίησης τής κυρίαρχης ιδεολογίας. Ίσως τό πιο γόνιμο για τους επίδοξους φιλοσόφους-αναγνώστες του Μάρξ θά ήταν όχι ή έπεξεργασία μιας νέας μαρξιστικής φιλοσοφίας αλλά ή έπεξεργασία μιας φιλοσοφίας για τόν μαρξισμό. Ίσως τά πρώτα στοιχεία μιας γόνιμης φιλοσοφίας για τόν μαρξισμό τά κληρονομήσαμε ήδη από τόν ύστερο Άλτουσέρ: *matérialisme aléatoire* τό όνομά της (υλισμός του αστάθμητου, σύμφωνα με τήν απόδοση του όρου στά έλληνικά από τόν Άγγελο Έλεφάντη. Βλ. «Φιλοσοφικά»).

Θά μεταφέρω εδώ μόνον μερικά στοιχεία του «υλισμού του αστάθμητου», χωρίς νά έπεκταθώ.

- Μακρινοί πρόγονοι του «υλισμού του αστάθμητου» ήσαν ό Δημόκριτος και κυρίως ό Έπίκουρος.

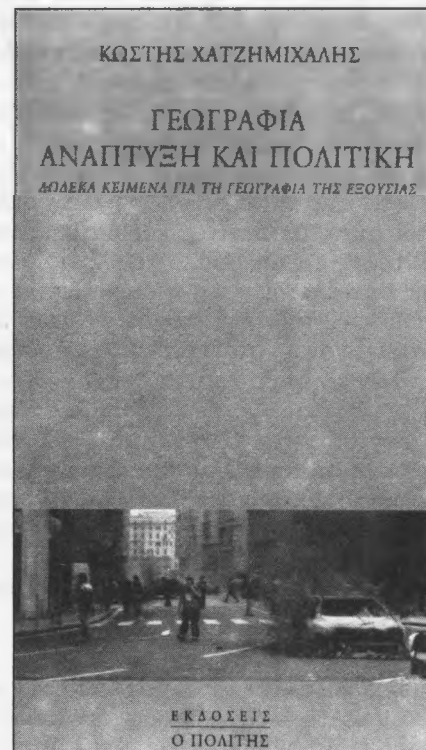
- Πρίν από τόν σχηματισμό του κόσμου δέν υπήρχε κανένα νόημα, ούτε αίτία, ούτε τέλος, ούτε λόγος, ούτε μή-λόγος: άρνηση κάθε τελεολογίας (έλλογης, ηθικής, πολιτικής, αισθητικής).

- Υλισμός μιας διαδικασίας, χωρίς υποκείμενο, ή όποια κυριαρχεί πάνω στην τάξη τής ανάπτυξής της, χωρίς προσδιορισμό σκοπό.

- Ο κόσμος μας δίδεται ως «δώρο», πού ούτε τό ζητήσαμε, ούτε τό επιλέξαμε, αλλά τό όποιο μας προσφέρεται με όλη του τήν πλαστικότητα και όλη του τήν ένδεχομενικότητα: μια ένδεχομενικότητα έννοούμενη όχι ως άναίρεση τής αναγκαιότητας, αλλά ως τό αναγκαίο γίνεσθαι χάρη στή συνάντηση των ένδεχομένων.

- Η πρωταρχικότητα τής υλικότητας είναι οικουμενική. Αυτή, όμως, ή οικουμενικότητα συχετίζεται πάντοτε με τις παραγωγικές δυνάμεις. Κοντολογία: τό «καθετί» μπορεί νά κυριαρχήσει, αλλά τό καθοριστικό είναι ή υλικότητα αυτού του «καθετί».

Άνάγκη στήναι. Άς σταθούμε στό έξαρτάται. Άς έξαποστάσουμε σ' ένα λόγο διακυβεύματος κι όχι διαλεκτικό, παρά τόν κίνδυνο νά καταστούμε όμηροι ενός ιδεαλισμού τής έλευθερίας. Άν τά άτομα του Έπίκουρου, πού πέφτουν στό κενό σαν μια βροχή παράλληλων σταγόνων συναντώνται, αυτό σημαίνει ότι πρέπει νά αναγνωρίσουμε – μέσα στην παρέκκλιση πού δημιουργεί ή παρέγκλιση – τήν ύπαρξη τής ανθρώπινης έλευθερίας ακόμη και μέσα στον κόσμο τής αναγκαιότητας», όπως όμολογεί κι ό ίδιος ό Άλτουσέρ. (Βλ. «Φιλοσοφικά»). Άς έλαχιστοποιήσουμε αυτό τό τίμημα, όσο έξαρτάται από έμάς.

ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ ΜΙΑΣ «ΠΑΡΩΧΗΜΕΝΗΣ» ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑΣ

Μέ αφορμή τό βιβλίο τοῦ Ἀριστείδη Μπαλτᾶ, *Γιά τήν ἐπιστημολογία τοῦ Λουί Ἀλτουσέρ*, Νῆσος, Ἀθήνα 2002*

τοῦ Γιώργου Φουρτούνη

Κρίνοντας ἀπό τόν τίτλο τοῦ καινούριου βιβλίου του, ὁ Ἀριστείδης Μπαλτάς μοιάζει νά ἐκθέτει ἐκεῖ μιά πραγματέυση τῆς ἐπιστημολογίας τοῦ Λουί Ἀλτουσέρ, καί νά δοκιμάζει δημοσίως τόν ἑαυτό του ὡς ἀλτουσεριστή – μέ τήν ἔννοια τοῦ εἰδικοῦ ἐπί τοῦ συγκεκριμένου θεωρητικοῦ ἔργου, ἐγχειρήματος ἢ ρεύματος (τό ὁποῖο θά μοῦ ἐπιτρέψετε νά ὀνομάζω στή συνέχεια μέ τόν ἄχαρο ὄρο «ἀλτουσεριανισμό»). Ὑπ' αὐτήν τήν ἔννοια, ἐγώ θά ἤμουν ὑποχρεωμένος, παρουσιάζοντας τό βιβλίο, νά θεματοποιήσω καί νά ἀποτιμήσω τήν ἀποψη τοῦ Μπαλτᾶ γιά τόν ἀλτουσεριανισμό, πράγμα πού εἶχε μιά εἰδική δυσκολία γιά μένα καθώς ὁ τρόπος πού ἔχω γιά νά σκέφτομαι τό ἐν λόγω θεωρητικό ἐγχείρημα ἔχει ἐπικαθοριστεῖ ἀνεξίτηλα ἀπό τήν πολύχρονη σχέση μου μέ τόν Ἀριστείδη, σχέση θεσμική ἀλλά καί ἐπί τῆς οὐσίας μαθησιακή, προσωπική, καί κάποιες –λίγες– φορές συνεργατική. Ἡ δυσκολία μου, ὡστόσο, λύνεται γρήγορα, μιάς καί δέν θεωρῶ τόν Μπαλτά ἀπλῶς ἕναν ἀλτουσεριστή. Εἶναι καί αὐτό, ἀλλά εἶναι καί κάτι περισσότερο: ὑπῆρξε καί εἶναι, μέ τόν τρόπο του, ἕνας ἀλτουσεριανός, ἄν μοῦ ἐπιτρέπεται αὐτή ἡ διάκριση, μέ τήν ἔννοια τοῦ ἐνταγμένου, τοῦ συμμετόχου – παρά λίγο νά πῶ τοῦ στρατευμένου – στό *ἐρευνητικό πρόγραμμα* πού συνιστᾶ τό ἐν λόγω θεωρητικό ρεῦμα. Ὅσο γιά τή συνθήκη αὐτῆς τῆς ἐνταξης, τήν εἰδοποιό διαφορά τοῦ ἀλτουσεριανοῦ ἀπό τόν ἀλτουσεριστή, θά ἔλεγα ὅτι αὐτή ἐγκεῖται στή στάση ἐκείνη πού δέν ἀντιμετωπίζει τή συγκεκριμένη θεωρητική παραγωγή, τό συγκεκριμένο σῶμα κειμένων, ἀπλῶς ὡς «ἔργα» (τελειωμένα, μέ ὅλες ἐνδεχομένως τίς ἔννοιες τῆς λέξης), ἐπί τῶν ὁποίων μπορεῖ νά ἀσκηθεῖ ἡ σύνθετη καί ὀψω-

δήποτε γόνιμη ἐργασία τῆς φιλοσοφικῆς ἀποτίμησης, ἀλλά ὡς «εὐκαιρία γιά καινούριες ἐρευνες», γιά νά θυμηθῶ τή μικρή φράση μέ τήν ὁποία ἐκλείνει ὁ Ἀλτουσέρ, τό μακρινό 1963, τό κομικό κείμενό του «Γιά τήν ὑλιστική διαλεκτική»¹.

Συμπληρώνοντας, ὁ Μπαλτάς εἶναι ἕνας ἀλτουσεριανός ἐκτός τοῦ κύκλου τοῦ Ἀλτουσέρ καί τῶν ἄμεσων μαθητῶν καί συνεργατῶν του. Δουλεῖ ὅλα αὐτά τά χρόνια σέ μιά ἀπόσταση, χωρική, χρονική καί κοινωνική, σέ μιά ἄλλη συγκυρία ἀπό τόν «ἱστορικό» ἀλτουσεριανισμό. Αὐτό δέν εἶναι ὑποχρεωτικά ἢ δέν εἶναι μόνον ἀτύχημα: μεταξύ ἄλλων, τόν ἔχει καταστήσει λιγότερο εὐάλωτο στήν ἐκβάση κάποιων σκληρότατων διακυβευμάτων ἐκείνης τῆς συγκυρίας, προσωπικῶν καί συλλογικῶν (πέραν τῶν γενικότερων πολιτικῶν), πού ἦρθαν γρήγορα νά ἐπιβάλλουν σιωπή, μιά σιωπή πού ἐρμηνεύτηκε διασπικῶς, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Μπαλτάς στόν Πρόλογό του, ὡς ἡ ἀναπόφευκτη κατάληξη

* Τό παρόν κείμενο ἐκφωνήθηκε, σχεδόν αὐτοῦσιο, στίς 13/3/2002, στό πλαίσιο τῆς κοινῆς παρουσίας, ἀπό τίς ἐκδόσεις Νῆσος, τοῦ ἐν λόγω βιβλίου καί τοῦ βιβλίου τοῦ Γιώργου Φαράκλα, *Αὐτό τό πράγμα* (Νῆσος, Ἀθήνα 2001).

1. *Γιά τόν Μάρξ*, Γράμματα, Ἀθήνα 1977.

μιᾶς «μόδας» – παρισινήs θεβαίως. Ὁ Μπαλτάς μπόρεσε ἔτσι νά ἐξασφαλίσει γιά τήν ἐπιστημολογία τοῦ Ἄλτουσέρ κάτι ἀπό αὐτό πού φάνηκαν νά τῆς στεροῦν οἱ παλινδρομικοί μηχανισμοί τῆς φιλοσοφικῆς μόδας. Δηλαδή, μέ τά δικά του λόγια, λίγο ἀπό ἐκεῖνον «τόν ἀναγκαστικά ἀργόσυρτο χρόνο πού χρειαζόταν γιά νά σκάψει ἐπαρκῶς τόν ἑαυτό της, νά ἐντοπίσει ἐπακριβῶς τίς ἐσωτερικές ἐντάσεις της καί τίς ἐνδεχόμενες ἀστοχίες της, νά ξεπεράσει δημιουργικά τόν μετρημένο αὐτισμό της...», ὥστε νά διαλεχθεῖ γόνιμα μέ ἄλλες προσεγγίσεις, σύμμαχες ἀλλά καί ἀντίπαλες».

Ἡ ἐργασία τοῦ Μπαλτά, λοιπόν, δύο δείγματα τῆς ὁποίας παρουσιάζουμε σήμερα, ἔγκειται στήν ἐρευνητική ἐπεξεργασία τοῦ ἀλτουσεριανισμοῦ ἐκ τῶν ἔνδον, ἔτσι ὥστε νά ἐνεργοποιήσῃ τό δυναμικό του νά ὀργανώνει συμμαχίες καί ἀντιπαλότητες, νά διατυπώνει ἐκ νέου τά ἐρωτήματα καί νά ἀναδιατάσῃ τήν κατάστροφη τῆς ἐπιστημολογικῆς διαμάχης· μέ δυό λόγια, ὁ Μπαλτάς ἀναλαμβάνει νά ἀναδείξῃ ἐν ἔργῳ τήν οὐσιαστική ἐπικαιρότητα τῆς ἐπιστημολογίας τοῦ Ἄλτουσέρ – εἰδικά τώρα πού παρήλθε ἡ μόδα της. Ὑπ' αὐτό τό πρίσμα πρέπει νά διαβάσουμε τόν ἰσχυρισμό του ὅτι, ἀφ' ἐνός, τό ἐπιστημολογικό πλαίσιο πού ἐκθέτει μπορεῖ νά καταδείξῃ πῶς «τά σύνορα πού φέρονται νά διαχωρίζουν παραδοσιακά τούς κλάδους πού ἀσχολοῦνται μέ τήν ἐπιστήμη (γνωσιολογία, μεθοδολογία, ἐσωτερική καί ἐξωτερική ἱστορία, κοινωνιολογία) ἔχουν χαραχθεῖ μέ τρόπους περισσότερο αὐθαίρετους ἀπ' ὅσο συνήθως πιστεύεται» καί, ἀφ' ἑτέρου, σέ ἄμεση συστοιχία μέ τό πρῶτο, ὅτι τό ἴδιο αὐτό ἐπιστημολογικό πλαίσιο, ἐνῶ διεκδικεῖ πλήρως καί χωρίς ἐκπτώσεις τό πεδίο τῶν ὀλιστικῶν, ἱστορικῶν, κοινωνιολογικῶν ἢ ἀκόμα καί «ἀνθρωπολογικῶν» προσεγγίσεων στήν ἐπιστήμη, ὀριοθετοῦμενο πρὸς τόν πυρήνα τῶν θετικιστικῶν, ἐμπειριστικῶν καί ρεαλιστικῶν φιλοσοφιῶν τῆς ἐπιστήμης, ἐν τούτοις δέν ὑπαναχωρεῖ σέ κανένος εἶδους συμβασιοκρατική ἢ κατασκευασιοκρατική ἀντίληψη.

Πρόθεσή μου εἶναι νά διερευνήσω, πολύ σχηματικά, αὐτόν τόν δίδυμο ἰσχυρισμό. Ἄς ξεκινήσω, ὥστόσο, διερευνώντας τίς ἀπαράκαμπτες θέσεις πού κάνουν κάποιον, τόν Ἀριστείδη ἐν προκειμένῳ, ἀλτουσεριανό. Ἄς δανεισθῶ ἐδῶ μιᾶ διατύπωση τοῦ Ἐτιέν Μπαλιμπάρ: «ἡ ἀντικειμενικότητα τῆς γνώσης (ὅπως καί ἡ ὑπαρξη τῆς πάλης τῶν τάξεων) ἀνήκει σέ ἐκεῖνες τίς θέσεις στίς ὁποῖες ὁ Ἄλτουσέρ», ἀλλά κατά συνεκδοχή καί οἱ ἀλτουσεριανοί, «εἶναι ἀνυποχώρητοι».² Καί νομίζω ὅτι κανένας ἀπ' ὄλους ὄσους αὐτά τά χρόνια παρακολουθοῦν τή σκέψη τοῦ Ἀριστείδη Μπαλτά δέν θά διαφωνοῦσε μαζί μου ὅτι, πράγματι, ὁ Ἀριστείδης ἐγγράφει διαρκῶς τόν ἑαυτό του στό τεταμένο φιλοσοφικό πεδίο πού ὀρίζουν αὐτές οἱ δύο θέσεις, ἐπιχειρώντας παράλληλα νά τό διερευνήσῃ. Συνδυάζοντας, κατά κάποιον τρόπο, αὐτές τίς θέσεις, προκύπτει καί ἐκεῖνη ἡ θεμελιώδης μέ τήν ὁποία συχνά ξεκινᾷ ὁ Μπαλτάς τή συλλογιστική του, σύμφωνα μέ τήν ὁποία

τό ὄριμο ἔργο τοῦ Μάρξ συστήνει ἢ ἐγκαινιάζει τήν ἐπιστήμη, ἢ διανοίγει τήν ἐπιστημονική ἡπειρο τοῦ κοινωνικοῦ καί τῆς ἱστορίας ἐν γένει, θέσῃ ἀφετηριακή πού, πάντα σύμφωνα μέ τόν Μπαλτά, ὑποχρεώνει καταστατικά τόν Ἄλτουσέρ καί τούς ἀλτουσεριανούς «νά ἀναπτύξουν μιᾶ ἄποψη γιά τό ἐπιστημονικό φαινόμενο συνολικά, δηλαδή νά διαμορφώσουν μιᾶ ρητή ἐπιστημολογική ἄποψη».

Χαρακτήρισα, πλεοναστικά ἐνδεχομένως, θεμελιώδεις καί ἀφετηριακές αὐτές τίς θέσεις. Πράγματι, ποτέ ὁ Μπαλτάς δέν παρουσιάζει αὐτούς τούς ἰσχυρισμούς ὡς ὑποθέσεις πρὸς ἀπόδειξη, ἀλλά ὡς γεγονότα πρὸς κατάδειξη καί φιλοσοφική ὑποστήριξη· ἔτσι, δέν ἐπιχειρεῖ νά θεμελιώσῃ τήν ἐπιστημονικότητα τοῦ μαρξισμοῦ, ἀλλά τήν θέτει, γιά νά ἐπεξεργασθεῖ τίς φιλοσοφικές συνέπειες καί προϋποθέσεις αὐτῆς τῆς ρηξικέλευθης θέσης. Ὅμοιως, παίρνοντας θέσῃ ὑπέρ τῆς ἀντικειμενικότητας τῆς ἐπιστήμης, δέν ὑποστηρίζει τή δυνατότητα, ἀλλά τήν ὑπαρξη τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης – τό σπινοζικό «*habemus enim ideam veram*». Κατ' αὐτόν τόν τρόπο, ἀκυρώνοντας δηλαδή ἐκ προοιμίου τήν ὑπαγωγή τῆς ὑπαρξης στή δυνατότητα ὅσον ἀφορᾷ τό ἐπιστημονικό φαινόμενο, ἔρχεται σέ ἀντίθεση μέ τή ρητή ἢ ὑπόρρητη οὐσιολογία ἐνός μεγάλου μέρους τῆς φιλοσοφίας τῆς ἐπιστήμης, υἱοθετώντας ἕναν νομιναλισμό, ἐπίσης σπινοζικό ἐπὶ τῆς οὐσίας, τόν ὁποῖο ὁ Ἄλτουσέρ δέν σταματᾷ νά μᾶς ὑπενθυμίζει: δέν ὑπάρχει ἡ ἐπιστήμη, ὑπάρχουν οἱ συγκεκριμένες, ἐπιμέρους ἐπιστήμες, ἢ ἀλλιῶς, ἐπιστημονικές ἡπειροί. Τό ἐπιστημονικό φαινόμενο δέν συλλαμβάνεται πλέον μέ ὄρους σχέσης ἀνάμεσα στήν οὐσία τῆς ἐπιστήμης καί τίς ἐκφάνσεις της ἢ – πράγμα πού εἶναι τό ἴδιο – ἡ ζητούμενη ἐπιστημολογική ἄποψη δέν προδιαγράφεται ὡς ἀναζήτηση μίας ἐννοιας ἐπιστήμης, μέ βάση τήν ὁποία θά ἔπρεπε νά δευχθεῖ ποιές ἀπό τίς ὑπαρκτές ἐπιστημονικές ἀξιώσεις εἶναι νόμιμες καί ποιές ὄχι, ποιᾷ ἀπό τά ὑπαρκτά γνωσιακά ἐγχειρήματα συνιστοῦν, ἀκριβῶς, ἐκφάνσεις της.

Ἐάν ὅμως τό ἀλτουσεριανό ἐπιστημολογικό πρόταγμα τεθεῖ κατ' αὐτόν τόν τρόπο, τείνει νά ἀναδιοργανώσῃ τούς ὄρους ὑπὸ τούς ὁποίους παραδοσιακά διερευνᾶται τό περιβόητο πρόβλημα τῆς διακρίσεως καί σχέσης μεταξύ τῶν φυσικῶν καί τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν. Τό πρόβλημα αὐτό καταστρώνεται κατά κανόνα ἔτσι ὥστε ἡ πραγματεύσῃ του νά ἔχει φορᾷ ἀπό τίς φυσικές ἐπιστήμες πρὸς τίς κοινωνικές. Δηλαδή, εἴτε παραδεχόμεστε ὅτι οἱ φυσικές ἐπιστήμες ἀντιπροσωπεύουν τόν γνώμονα, τόν κανόνα, παρέχουν τήν προνομιακή πρόσβαση πρὸς τόν «ιδεότυπο» τῆς ἐπιστήμης, ὡς πρὸς τόν ὁποῖο οἱ κοινωνικές παρουσιάζουν (φύσει ἢ θέσει) προφανή ὑστέρηση, εἴτε ὑποστηρίζουμε μιᾶ οὐσιώδη, μὴ ἀναγώγιμη ἰδιωτικότητα τῶν κοινωνι-

2. «Σῶπαινε ἀκόμα Ἄλτουσέρ», Ὁ Πολίτης 98, Ἀθήνα 1989 (ἀπόσπασμα ἐλαφρᾷ τροποποιημένο).

κῶν ἐπιστημῶν ὡς πρὸς τὶς φυσικὲς, τῶν ὁποίων ὡστόσο ὁ ἐπιστημονικὸς χαρακτήρας εἶναι μᾶλλον ἀδιαμφισβήτητος. Σὲ κάθε περίπτωση, ὅμως, θὰ μπορούσε κανεὶς νομίμως νὰ ἐρωτήσῃ. Γιατί οἱ κοινωνικὲς ἐπιστῆμες προσδιορίζονται, ἀκριβῶς, ὡς ἐπιστῆμες; Ὑπὸ ποιά ἔννοια καὶ μὲ ποιὸ κοινὸ τρόπο εἶναι καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ ἐπιστῆμες; Σὲ κάθε περίπτωση, δηλαδή, ἐγείρεται τὸ ἐρώτημα γιὰ τὴν ἐπιστημονικότητα τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν.

Μὲ δύο λόγια, ἡ κυρίαρχη κατάστρωση τοῦ ὅλου ζητήματος διέπεται ἀπὸ τὴν οὐσιολογικὴ προβληματικὴ πού προαναφέραμε, ἡ ὁποία ἀντιπαραθέτει τὴ δυνατότητα, τὴν οὐσία ἢ τὴν ἔννοια τῆς ἐπιστήμης στὶς ἐπιμέρους ἐκφάνσεις τῆς, μετατρέποντας αὐτομάτως τὶς τελευταῖες σὲ ἐρωτήματα. Ἐδῶ ἀκριβῶς παρεμβαίνουν οἱ προηγούμενες θέσεις, ὡς θέσεις, τροποποιώντας τὴν κατάστρωση τοῦ ἐν λόγω ἐπιστημολογικοῦ τύπου: οἱ κοινωνικὲς ἐπιστῆμες, πού τώρα βέβαια ἀνάγονται στὴν ἐπιστημονικὴ ἡπειρο τοῦ κοινωνικοῦ καὶ τῆς ἱστορίας τὴν ὁποία διανοίγει ὁ μαρξισμὸς, εἶναι ἐπιστῆμες, ὅπως εἶναι ἐπιστῆμες καὶ οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες, ἢ ἐπιστημονικὴ ἡπειρος πού ἐκτείνεται γύρω ἀπὸ τὴν ἐνδοχώρα τῆς φυσικῆς. Ἡ φυσικὴ δὲν εἶναι οὔτε κατ' ἐξοχίην, οὔτε ἀλλιώως ἐπιστῆμη ὡς πρὸς τὴν κοινωνικὴ ἐπιστῆμη. Πράγμα πού σημαίνει, ἀπὸ μιὰ ἀντίστροφη σκοπιὰ, ὅτι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο εἶναι ἐπιστῆμη ὁ μαρξισμὸς μπορεῖ νὰ διασαφηνίσει ἀναδρομικὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο εἶναι ἐπιστῆμη ἢ φυσικὴ. Τὸ ζητούμενο, μὲ ἄλλα λόγια, τῆς ἐπιστημολογικῆς ἀποψῆς τὴν ὁποία εἶναι καταστατικά ὑποχρεωμένος νὰ ἀναπτύξει ὁ ἀλτουσεριανισμὸς εἶναι μιὰ ἔννοια ἐπιστήμης, ὑπὸ τὴν ὁποία θὰ εἶναι ἰσότημα καὶ μονοσήμαντα ἐπιστῆμες ὅλες οἱ ὑπαρκτὲς ἐπιστῆμες.

Θὰ μπορούσε νὰ παρατηρήσει κανεὶς ἐδῶ ὅτι ἡ ἴδια ἢ ὀριοθέτηση ἀπέναντι στὴν οὐσιολογικὴ ἀντίληψη περὶ ἐπιστήμης μᾶς ὀδήγησε σὲ ἀντινομία: ἀπὸ τὴ μία πλευρὰ θέλουσε οἱ ὑπαρκτὲς ἐπιστῆμες νὰ εἶναι «ὑπὸ τὴν ἴδια ἔννοια» ἐπιστῆμες, ἐνῶ, ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ μὴν συνιστοῦν ἐκφάνσεις αὐτῆς τῆς ἔννοιας. Ἐδῶ ἐγκτεται, ἐν πολλοῖς, ἡ καινοτομία τῆς ἐπιστημολογικῆς ἀποψῆς πού ἀνασυγκροτεῖ ὁ Μπαλτάς, καὶ ὅπως τὴν ἀνασυγκροτεῖ: ὁ κοινὸς τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο οἱ ὑπαρκτὲς ἐπιστῆμες εἶναι ἐξίσου καὶ μονοσήμαντα ἐπιστῆμες, χωρὶς νὰ συνιστοῦν ἐκφάνσεις τῆς ἐπιστήμης, ἐγκτεται σὲ, κατ' ἐπίφαση μόνον παράδοξο, γεγονός ὅτι κάθε ἐπιστῆμη εἶναι ἐπιστῆμη μὲ τὸν τρόπο τῆς. Ἡ φαινόμενη παραδοξότητα, οἰονεὶ ἀντιφατικὴ, αὐτῆς τῆς φράσης δὲν τὴν ἐκκενώνει ἀπὸ περιεχόμενο: τὸ περιεχόμενο τῆς εἶναι ἡ ἔννοια τῆς ἐπιστημολογικῆς τομῆς, μὲ τὴν ὁποία ὁ ἀλτουσεριανισμὸς συναντᾷ ἀλλὰ καὶ ἀναπτύσσει τὴν ἰδιότυπη γαλλικὴ ἐπιστημολογικὴ παράδοση τῶν ἐπιστημολογικῶν ρήξεων τοῦ Μπασελάρ καὶ τοῦ Κανγκιλέμ. Ἐπιτρέψτε μου νὰ κωδικοποιήσω πολὺ διαστικὰ τὰ βασικὰ γνωρίσματα αὐτῆς τῆς ἔννοιας.

Πρῶτον, κάθε ἐπιστῆμη ἐκκινεῖ ὡς συγκεκριμένον ἱστορικὸ γεγονός καὶ ἔχει, ἐν συνεχείᾳ, τὴ δική της

ἱστορία: μιλώντας κυριολεκτικὰ, δὲν ἔχει νόημα πλέον νὰ μιλάμε γιὰ τὴν «ἱστορία τῆς ἐπιστήμης». Δεύτερον, ὑφίσταται ἀσυνέχεια ἀνάμεσα στὴν προεπιστημονικὴ, ἀκόμα καὶ τὴν «ἐμπειρικὴ», γνώση καὶ στὴν ἐπιστημονικὴ, πράγμα πού διαχωρίζει διὰ παντός αὐτὴν τὴν τοποθέτηση ἀπὸ κάθε ἐμπειριστικὴ καὶ θετικιστικὴ γνωσιολογία. Δὲν ὑπάρχει προ-ἐπιστημονικὸ θεμέλιο τοῦ ἀληθοῦς, ἀλλὰ μόνον «ἐπιστημολογικὰ ἐμπόδια» πού ἡ ἐπιστῆμη ὀφείλει νὰ ἄρει ἢ ἐπιστῆμη συνιστᾷ τὴ μόνη πρόσβαση σὲ ἀληθές. Τρίτον, ἡ ἐν λόγω ἀσυνέχεια ἔχει ἀναδραστικὸ χαρακτήρα, δυνάμει τοῦ ὁποῖου ἡ ἐπιστῆμη διακρίνεται ἀπὸ τὴν προ-ἐπιστῆμη, τὸ ἀληθές ἀπὸ τὸ ψευδές, μόνον κατόπιν ἐορτῆς καὶ ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τοῦ ἀληθοῦς, τῆς ἐπιστήμης. Εἶναι τὸ σημεῖο ὅπου τὸ *habemus* διασταυρῶνεται μὲ τὴν ἄλλη σπινοζικὴ θέση, «*verum index sui et falsi*»: ἡ ἐπιστημολογικὴ τομὴ, ἢ ἴδια ἢ ἐπιστῆμη, δὲν μπορεῖ νὰ πιστοποιηθεῖ, νὰ διακριθεῖ καὶ νὰ ἐπικυρωθεῖ, παρὰ μόνον ἀπὸ τὴν προοπτικὴ τῆς ἴδιας τῆς ἐπιστήμης. Ἡ τομὴ δὲν διαχωρίζει τὸ ἀληθές ἀπὸ τὸ ψευδές νοούμενα ὡς αὐθύπαρκα: ἔχει νόημα νὰ μιλάμε γιὰ ἐπιστημολογικὸ ἐμπόδιο μόνον ἀπὸ τὴ στιγμή πού αὐτὸ ἔχει ἀποκαλυφθεῖ καὶ ἀκυρωθεῖ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἐπιστῆμη. Κατὰ συνέπεια, τέταρτον, τὸ ἐπιστημολογικὸ ἐμπόδιο δὲν εἶναι ἐξωτερικὸ ὡς πρὸς τὴν ἐπιστῆμη: καθίσταται ἐξωτερικὸ, δηλαδή ἀπορρίπτεται, μόνον ἀπὸ τὴ στιγμή πού θὰ πάψει νὰ ἀποτελεῖ ἐμπόδιο: μετὰ καὶ ὡς ἀποτέλεσμα τῆς τομῆς. Ὡς ἐμπόδιο, εἶναι ἐσωτερικὸ στὴν ἐπιστῆμη: γιὰ νὰ τροποποιήσω μιὰ διατύπωση τοῦ Μάκη Κουζέλη, «εἶναι ἐμπόδιο τῆς ἐπιστήμης στὴν ἐπιστῆμη».³ Δὲν θὰ ἔπρεπε, ὡστόσο, νὰ συλλάβουμε αὐτὴν τὴν ἐσωτερικότητα τῶν ἐπιστημολογικῶν ἐμποδίων στὴν ἐπιστῆμη ὡς ἀνάμειξη, ὡς μείγμα ἢ διάλυμα, ὅπου ἡ τομὴ θὰ ἐρχόταν νὰ διαχωρίσει τὰ συστατικά. Πράγμα πού σημαίνει, πέμπτον, ὅτι ἡ ἀποκάλυψη, ἢ ἀκύρωση καὶ ἢ ἀπόρριψη τοῦ ἐπιστημολογικοῦ ἐμποδίου συνιστᾷ *ipso facto* μετασχηματισμὸ τοῦ ἴδιου τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἀπὸ τὸ ἐπιστημονικὸ. Ἄν κάτι ἐμποδίζει τὸ ἐπιστημολογικὸ ἐμπόδιο εἶναι τὴν ἀνασυγκρότηση τῆς ἐπιστήμης σὲ νέα βάση ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἐπιστῆμη. Ἐκτον, τέλος, τὰ ἐπιστημολογικὰ ἐμπόδια εἶναι ἀνεξάντλητα, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ ἐπιστημολογικὴ τομὴ εἶναι διηνεκῆς.

Ἐν ὀλίγοις, βάσει τῆς ἔννοιας τῆς ἐπιστημολογικῆς τομῆς, ἡ ἐκάστοτε ἐπιστῆμη εἶναι ἡ διηνεκῆς διαδικασία διὰ τῆς ὁποίας αὐτὴ ἢ ἴδια αὐτο-αποσπᾶται, αὐτοδιακρίνεται καὶ αὐτο-ἐπικυρώνεται ὡς ἐπιστῆμη, ἀπέναντι σὲ προ-ἐπιστημονικὸ παρελθόν τῆς, τὸ ὁποῖο ὡστόσο τῆς εἶναι διαρκῶς σύγχρονο, ἀποτελεῖ τὸ μόνον παρακολούθημά της – ὡς ὁ Ἄλλος τῆς, ὅπως λέει ὁ Ἄλτουσέρ. Μποροῦμε πλέον νὰ δοῦμε μὲ ποιὸν

3. «Εἰκόνες τῆς ἐπιστήμης», Εἰσαγωγή σὲ Ἐπιστημολογία-Κείμενα, ἐπιμ. Γ. Κουζέλης, Νῆσος, Ἀθήνα 1997 (6' ἐκδοσῆ). Ὁ Κουζέλης κάνει λόγο γιὰ «ἐμπόδιο τῆς σκέψης στὴ σκέψη».

τρόπο μία ἔννοια ἐπιστήμης πού οὐσιαστικά ἀνάγεται στήν ἔννοια τῆς διηγεοῦς καί ἀναδραστηρικῆς ἐπιστημολογικῆς τομῆς ἐκπληρώνει πράγματι τίς καταστατικές ἀπαιτήσεις τῆς, βάσει τῶν ὁποίων ὀφείλει, ἀφ' ἑνός, νά εἶναι κοινή γιά ὅλες τίς ὑπαρκτές ἐπιστήμες, καί, ἀφ' ἑτέρου, νά μήν σχετίζεται μέ αὐτές κατά τόν τρόπο τῆς οὐσίας πρὸς τίς ἐκφάνσεις τῆς. Σύμφωνα μέ τήν ἐν λόγω ἔννοια, ἡ διάκριση τῆς ἐπιστήμης ἀπό ὅ,τι δέν συνιστᾶ ἐπιστήμη καί ἡ ἐπικύρωσή τῆς ὡς ἐπιστήμης ἐπαφίεται στήν ἀρμοδιότητα τῆς ἐκάστοτε ἐπιστήμης. Πρόκειται γιά μία ἄκρως ἰδιάζουσα μορφή γενικότητας, ἡ ὁποία ἐκχωρεῖ τήν ἴδια τήν ὑπαγωγή τοῦ ἐπιμέρους στό γενικό στήν ἀρμοδιότητα τοῦ ἐπιμέρους, ἕνα «ἐλάχιστο γενικότητας» πού τίθεται ὅσο χρειάζεται γιά νά ἀκυρωθεῖ.

Ἡ εἰδικῶς ἀλτουσεριανή στιγμή, τώρα, αὐτῆς τῆς προσέγγισης ἐδράζεται στήν ἐπιστημολογική ἀξιοποίηση δύο ἰσχυρῶν διαισθήσεων πού ἀφοροῦν εἰδικότερα τόν μαρξισμό: πρῶτον, ὅτι τὰ ἐπιστημολογικά ἐμπόδια τοῦ ἴδιου τοῦ μαρξισμοῦ σηματοδοτοῦν ἀντίστοιχα ἰδεολογικά διακυβεύματα καί, δεύτερον, ὅτι ὁ μαρξισμός ἐμπλέκεται στό κοινωνικό καί τήν ἱστορία του, συνιστᾶ ἀδιαμφισβήτητα κοινωνικό καί ἱστορικό γεγονός, καί ὡς τέτοιο ὑπάγεται στήν ἴδια του τῆ γνωσιακή δικαιοδοσία. Τά δύο αὐτά σημεῖα ἐπαναδιατυπώνουν, στοὺς ὅρους τῆς ἐπιστημονικῆς ἀξίωσης τοῦ μαρξισμοῦ, ἐπισημάνσεις οἰκείες ἀπό τήν ἐν γένει ἐπιστημολογική διερεύνηση τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν τό νέο στοιχεῖο εἶναι ὅτι ἀπό τῆ σκοπιά πού συζητοῦμε, δηλαδή στή βάση τῶν θεμελιωδῶν θέσεών μας, τὰ σημεῖα αὐτά εἶναι ἐπιστημολογικῶς γενικεύσιμα, μέ τοὺς ὅρους βέβαια τῆς γενικότητας πού ἐνέχεται στή συζήτησή μας. Εἶναι ἐδῶ πού ἡ ἐπιστημολογία τοῦ μαρξισμοῦ ἐρχεται νά ἐπικαθορίσει τούτη τήν ἐπιστημολογική ἀποψη, πού συγκροτήθηκε μέ τό δλέμμα στραμμένο σέ μη-κοινωνικές ἐπιστήμες: τῆ φυσική (Μπασελάρ) καί τίς «ἐπιστήμες τῆς ζωῆς» (Κανγκιλέμ). Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ὁ Μπαλτάς τολμᾷ αὐτό πού, ἐξ ὅσων γνωρίζω, κανεῖς ἀλτουσεριανός δέν τόλμησε, τουλάχιστον μέ τόσο ρητό καί διεξοδικό τρόπο: θεματοποιεῖ τήν ἀμφίδρομη κίνηση ἀπό τήν ἐπιστημολογία τῆς κοινωνικῆς ἐπιστήμης πρὸς τήν ἐπιστημολογία τῆς φυσικῆς, τῆς πλέον σκληρῆς, τῆς κατ' ἐξοχήν ἐπιστήμης, συνεπῆς πρὸς τῆ θέση ὅτι ὁ ἰδιοσυγκρασιακός χαρακτηρισμός κάθε ἐπιστήμης δέν καθιστᾶ καμία ἀπό αὐτές σκληρότερη ἢ μαλακότερη, περισσότερο ἢ λιγότερο, ἐπιστήμη. Τό δεύτερο κείμενο τοῦ βιβλίου συνιστᾶ δείγμα αὐτοῦ τοῦ μελήματός του. Ἀλλά ἄς δοῦμε μέ ποιόν τρόπο τὰ δύο αὐτά σημεῖα διαμορφώνουν τήν ἀλτουσεριανή ἀνάπτυξη τῆς ἐν λόγω ἐπιστημολογικῆς τοποθέτησης.

Ἀπό τῆ μιά πλευρά, ὅπως εἶναι εὐρέως γνωστό, τό ἀλτουσεριανό ἐπιστημολογικό ἐγχείρημα συσχετίζει τὰ μπασελαριανά ἐπιστημολογικά ἐμπόδια μέ τήν εἰδικῶς μαρξική ἔννοια τῆς ἰδεολογίας. Ἡ συνεισφορά τοῦ Μπαλτά, ἐν προκειμένῳ, ἐγκείται στή συστηματική πρα-

γμάτευση τῶν ἐπιστημολογικῶν ἐμποδίων μέ ὄρους ὑπόρρητων ἰδεολογικῶν παραδοχῶν, πραγμάτευση πού ἐπιστρατεύει μιά εἰδική ἀνάγνωση τοῦ Βίτγκενστάιν. Τό ἰδεολογικό στοιχεῖο ἀποκτᾶ ἔτσι ἕνα διπλό πρόσημο. Ἀφ' ἑνός, βεβαίως, «ἀρνητικό», στό μέτρο ἀκριβῶς πού οἱ ἰδεολογικές παραδοχές ἀποτελοῦν ἐσωτερικευμένα ἐπιστημολογικά ἐμπόδια, τὰ ὁποία συνιστοῦν κάθε φορά τόν τόπο ἐνός ἐπιστημονικοῦ προβλήματος. Ἀφ' ἑτέρου, ὅμως, «θετικό», μέ τήν ἔννοια ὅτι οἱ ἰδεολογικές παραδοχές συνιστοῦν ἀναπόφευκτο καί ἀνεξάντλητο συγκροτητικό στοιχεῖο τοῦ ἐννοιολογικοῦ συστήματος τῆς ἐπιστήμης, διά τοῦ ὁποίου οἱ ἔννοιες προικίζονται ὄχι μόνον μέ συστηματική ἀξία ἀλλά καί μέ νόημα, καθίστανται δηλαδή ἀκριβῶς ἔννοιες, βάσει τῶν ὁποίων, καί μόνον, μπορεῖ νά ἐπισημανθεῖ, διατυπωθεῖ καί ἀντιμετωπισθεῖ ἕνα ἐπιστημονικό πρόβλημα. Ἔτσι, τὰ ἐπιστημονικά προβλήματα σηματοδοτοῦν ταυτοχρόνως ἐμπόδια, ἀλλά καί τίς μόνες δυνατότητες, γιά τόν αὐτο-μετασχηματισμό, τῆ διεγερμένη ἀναδόμηση τῆς ἐπιστήμης ἀπό τήν ἐπιστήμη.

Τίθενται ἔτσι οἱ ὅροι γιά μιά ἐννοιολόγηση τῆς ἐπιστήμης ὡς παραγωγῆς, ἐσωτερικῆς στόν ἑαυτό της, μίας διαδικασίας πού ἐνόσω παράγει ἀναπαράγεται, πού παράγει τόν ἑαυτό της ἀπό τόν ἑαυτό της. Ἡ ἐπιστήμη παράγει λύσεις προβλημάτων, τίς λύσεις τῶν προβλημάτων τῆς, στό πλαίσιο μιᾶς διαδικασίας ὅπου οὔτε τό τί συνιστᾶ πρόβλημα, οὔτε τό τί συνιστᾶ λύση του, μποροῦν νά ἀξιολογηθοῦν ἀπό μιά ἐξωτερική πρὸς τήν ὅλη διαδικασία θέση. Ἡ διαδικασία αὐτή, ἡ ἴδια ἡ ἐπιστήμη, ἐγκείται στήν ἀποκάλυψη, ἐπερωτήρηση καί ἀκύρωση ἰδεολογικῶν παραδοχῶν, ἐσωτερικῶν, ἐνσωματωμένων στήν ἐκάστοτε δομή τῆς, οἱ ὁποῖες ἐμποδίζουν τήν ἀναδόμησή της, τῆ διεγερμένη ἀναπαραγωγή τῆς. Ἡ ἐπιστημολογική τομῆ δέν ἐγκείται, λοιπόν, στήν ἄπαξ καί διά παντός ἐγκαθίδρυση τῆς ἐπιστήμης καί τήν ἀποκοπή τῆς ἀπό τό θεωρητικο-ἰδεολογικό παρελθόν τῆς, ὅπως μερικές διαστικῆς ἀναγνώσεις, ἀλλά καί κάποιες «παρεκκλίσεις», τοῦ ἀλτουσεριανισμοῦ ἐπέτρεψαν νά κατανοηθεῖ. Ἡ αὐτο-διάκριση καί αὐτο-ἐπικύρωση τῆς ἐπιστήμης εἶναι πλέον διηγετικής, ταυτίζεται μέ τήν ἀνάπτυξη ἢ τήν ἱστορία τῆς ἐπιστήμης.

Ἀπό τήν ἄλλη, ὅμως, ἡ παραγωγή πού συνιστᾶ ἡ ἐπιστήμη συλλαμβάνεται ὡς κοινωνική παραγωγή. Ὁ Μπαλτάς ἐδῶ ἐπιχειρεῖ νά ἐκμεταλλεῖται ὅλο τό ἐννοιολογικό δυναμικό πού μπορεῖ νά ἔχει ἡ ἐν λόγω διατύπωση στό ἐσωτερικό τοῦ μαρξισμοῦ: ἡ ἐκάστοτε ἐπιστήμη ἐπιστρατεύει συγκεκριμένες κάθε φορά παραγωγικές δυνάμεις ὑπὸ τόν καθορισμό συγκεκριμένων κάθε φορά παραγωγικῶν σχέσεων, σέ ἕνα πλέγμα διαδικασιῶν παραγωγῆς, ἡ συνισταμένη τῶν ὁποίων εἶναι ταυτόσημη μέ τῆ διεγερμένη ἀναπαραγωγή τοῦ ὅλου· μέ δύο λόγια, ἡ ἐπιστήμη μπορεῖ νά εἰδωθεῖ ὡς ἕνας «τρόπος παραγωγῆς», βαθμίδα συγκεκριμένων κάθε φορά κοινωνικῶν σχηματισμῶν, πού καί αὐτοὶ διέπονται ἀπό τήν ἔννοια τοῦ τρόπου παραγωγῆς. Μέ ἄλ-

λους ὄρους, ἡ παραγωγή πού συνιστᾶ ἡ ἐπιστήμη εἶναι μία διακριτή κοινωνική πρακτική, ἡ ὁποία, ὅπως δείχνει ὁ Μπαλτάς, ἔχει τόν τόπο πού τῆς προσιδιάζει στή σύνθετη τοπολογία τῶν κοινωνικῶν πρακτικῶν, μετέχοντας μέ τή σχετική αὐτονομία της στήν ἱστορία τοῦ κοινωνικοῦ ὅλου. Αὐτό ἀκριβῶς ἐπιτρέπει στόν Μπαλτά νά χαράξει, στό πρώτο κείμενο τοῦ βιβλίου του, τόν καταστατικό χάρτη μίας ἐπιστήμης τῆς ἱστορίας μίας ἐπιστήμης (καί ὄχι τῆς ἐπιστήμης), ἱστορίας πού συνιστᾶ ἐπιμέρους ἐπιστημονικό ἀντικείμενο τῆς ἐπιστημονικῆς ἡπείρου τῆς Ἱστορίας.

Ὁ κοινωνικός χαρακτήρας τῆς ἐπιστημονικῆς παραγωγῆς, τώρα, δέν ἀναφέρεται μόνον στή συλλογική, τή συνεργατική θά λέγαμε φύση της, ἀλλά καί, παράλληλα, στή συγκρουσιακή. Ἡ ἱστορία τῆς ἐκάστοτε ἐπιστήμης καθίσταται ἔτσι ἱστορία μέ τό πλήρες νόημα πού προσλαμβάνει ὁ ὄρος ὡς θεμελιώδης ἔννοια-ἀντικείμενο τοῦ μαρξισμοῦ· ἡ ἱστορία δέν λέγεται πολλαχῶς ὅταν κάνουμε λόγο γιά ἱστορία τῆς ἐπιστήμης καί ἐν γένει ἱστορία: ἡ ἐπιστήμη ἔχει ἱστορία ἐπειδή εἶναι ἱστορία, βαθμίδα τῆς συνολικῆς ἱστορίας ἐνός κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ. Ἐάν λοιπόν ἡ ἐκάστοτε ἐπιστήμη συλλαμβάνεται ὡς «τρόπος παραγωγῆς», αὐτό σημαίνει ὅτι διέπεται ἀπό τίς ἰδιάζουσες σ' αὐτόν μορφές ταξικῆς πάλης, οἱ ὁποῖες ἔχουν ὡς διακύβευμα τή διευρυμένη ἀναπαραγωγή του καί συνιστοῦν, οὔτε λίγο οὔτε πολύ, τήν κινητήρια δύναμη τῆς ἱστορίας του.

Μέ δύο λόγια, συνοψίζοντας, ἡ διηλεκτική ἐπιστημολογική τομή συμπύπτει, εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου συνεκτατή, μέ μιᾶ διακριτή κοινωνική πρακτική, ἰκανή νά συλληφθεῖ διά τῆς ἔννοιας τοῦ τρόπου παραγωγῆς: ἐξοφλεῖται ἐδῶ ἡ ὑπαινικτική προσημείωση τοῦ ἴδιου τοῦ Ἄλτουσερ, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ ἐννοιολόγηση τῆς ἐπιστήμης ὡς παραγωγῆς, πού φέρει τήν ἠχώ τοῦ σπινοζικοῦ *productio*, ἀξιοποιεῖ τή «διπλή σημασία τῆς λέξης, πού παραπέμπει συγχρόνως στήν (κοινωνική) ἐργασία, τήν πρακτική, καί στήν ἐκθεση τοῦ ἀληθοῦς».⁴ Θά δοῦμε, πολύ σύντομα, ὅτι αὐτή ἡ σύμπτωση δέν συνιστᾶ ἀναγωγή πρὸς τό παρόν, ἄς ἐπισημάνουμε ὅτι ἔχουμε ἐδῶ τή μήτρα τῆς ἐπερωτήσεως τῶν παραδοσιακῶν διαχωριστικῶν γραμμῶν ἀνάμεσα στίς διάφορες θεματοποιήσεις τῆς ἐπιστήμης: ἐπερωτῶνται, μεταξύ ἄλλων, ἡ διάκριση ἀνάμεσα σέ ἐσωτερική καί ἐξωτερική ἱστορία τῆς ἐπιστήμης πρὸς ὄφελος – μονολεκτικά – τῆς ἱστορίας κάθε ἐπιστήμης, ἡ διάκριση μεταξύ ἱστορίας τῆς ἐπιστήμης καί ἐπιστημολογίας, στό πλαίσιο μίας ἀυθεντικῆς ἱστορικῆς ἐπιστημολογίας, καί ἡ ἀμφισημία ὅσον ἀφορᾶ τήν ἱστορία τῆς ἐπιστήμης καί τήν ἐν γένει, κοινωνική ἱστορία. Τίποτα δέν θά μπορούσε νά συγκεφαλαιώσῃ καλύτερα αὐτήν τή μετατόπιση ὀπτικῆς ὅσο ὁ προκλητικός, ἀλλά ὡστόσο ἰσχυρά ἐπιχειρηματολογημένος, ἰσχυρισμός τοῦ Μπαλτά ὅτι ἡ διαδικασία ἐπίλυσης προβλημάτων κάθε ἐπιστήμης (καί μάλιστα τῆς φυσικῆς), ἡ ἴδια ἡ διηλεκτική ἐπιστημολογική τομή πού παράγει τό ἀληθές διακρίνοντάς το ἀναδρομικά ἀπό τό ψευδές, ἐπιτελεῖται μέ-

σω ἐπιστημονικῶν διαμαχῶν, οἱ ὁποῖες, μέ τή σειρά τους, συνιστοῦν τή γενική μορφή ταξικῆς πάλης πού προσιδιάζει στήν ἐπιστήμη (καί μάλιστα τή φυσική).

Μοιάζουν νά μένουν ἐκκρεμεῖς ὀρισμένες σημαντικές ἐνοστάσεις. Ἄς τίς ἐξετάσουμε, ἐλέγχοντας κατά πόσον αὐτή ἡ ρητή ἐπιστημολογική ἀποψη, ἀναμφισβήτητα ὀλιστική, ἀναμφισβήτητα κοινωνική καί ἱστορική, ἐκπληρώνει τή δέσμευσή της νά μὴν ὑπαναχωρήσει ἀπέναντι σέ καμίας μορφῆς συμβασιοκρατικῆς ἢ κατασκευασιοκρατικῆς σύλληψης τοῦ ἐπιστημονικοῦ φαινομένου.

Μποροῦμε νά ποῦμε, ἀρχικῶς, ὅτι ἡ ἐπιστημολογική τομή, μέ τόν διηλεκτική καί ἀναδραστικό χαρακτήρα της, ὀριοθετεῖται ἐκ κατασκευῆς ἀπό κάθε μορφῆς συμβασιοκρατικῆς ἀντίληψης καί τίς σχετικιστικές της ἐπιπτώσεις: ἡ ἀσυνέχεια τῆς τομῆς δέν ἐγκτεῖται στό πέρασμα ἀπό ἓνα «πρὶν» σέ ἓνα ἀσύμβατο «μετά», ἀπό ἓνα περικλειστο αὐτοαναφορικό ὅλο σέ ἓνα ἄλλο, πράγμα πού θά ἀνήγαγε τό ἀληθές ἀπλῶς στόν ἀξιολογικά φορτισμένο τρόπο πού τό «τώρα» βιώνει τόν ἑαυτό του καί τή διαφορά του μέ τό «πρὶν», στό πλαίσιο μᾶς ἀντιπαράθεσης πού ἐπιδέχεται κατ' ἀρχήν ἀντιστροφῆς, οὐσιωδῶς *συμμετρικῆς*: εἶναι ἀκριβῶς αὐτή ἡ συμμετρία πού ὑποβαστάζει τή συμβασιοκρατικῆ «ἀσυμμετρότητα» τῶν δύο στιγμῶν. Ἡ τομή δέν εἶναι τό πέρασμα ἀνάμεσα σέ δύο «τόπους» πού θά μπορούσαν νά νοηθοῦν ἀφ' ἑαυτῶν, ἀλλά εἶναι, ἀφ' ἐνός, μία σχέση συγκροτητικῆ τῶν ὄρων πού συσχετίζει, καί ἀφ' ἑτέρου, μία σχέση οὐσιωδῶς *ἀσύμμετρη*: σχέση πού καταργεῖ τόν σχετικισμό, καί ἀσυμμετρία πού καταργεῖ τήν ἀσυμμετρότητα.

Ἐπιτρέψτε μου στό σημεῖο αὐτό μιᾶ μικρῆ παρέκβαση, πού θά μοῦ ἐπιτρέψει ἐνδεχομένως νά δείξω καλύτερα ὅτι ἡ ἐπιστημολογική ἀποψη πού καταθέτει ὁ Μπαλτάς ἔχει ἐκ γενετῆς ἰσχυρά ἀντισώματα ἀπέναντι στήν κοινωνική κατασκευασιοκρατία. Εἶναι εὐτυχῆς σύμπτωση, θά ἔλεγα, πού τά δύο κείμενα τοῦ Μπαλτά ἐκδίδονται σχεδόν ταυτόχρονα μέ τήν ἑλληνική μετάφραση ἐνός συγχρόνου τους κειμένου τοῦ Μπροῦνο Λατούρ,⁵ ὅπου ἡ πλέον ἀδιάλλακτη κοινωνική κατασκευασιοκρατία συναντᾶ μία ὑποτιθέμενη ριζική κριτική τῆς νεωτερικότητας. Ἐκεῖ, ἡ παράδοση τῆς ἐπιστημολογικῆς τομῆς, ὅπως ρητά σηματοδοτεῖται ἀπό τή γενεαλογία Μπασελάρ, Κανγκιλέμ καί Ἄλτουσερ, ἀνάγεται σέ προνομιακό ἀντίπαλο δέος, μέ κρίσιμο διακύβευμα μία συγκεκριμένη πρόσληψη αὐτῆς τῆς ἀσυμμετρίας. Σύμφωνα μέ τίς διατυπώσεις τοῦ Λατούρ, ἡ κατασκευασιοκρατικῆ ἀρχή τῆς συμμετρίας, ἡ ὁποία «προσφέρει τό ἀσύγκριτο πλεονέκτημα ὅτι ξεφορτώνεται τίς ἐπιστημολογικές ρῆξεις», ἀπαιτεῖ νά

4. «Γιά τή γνωστική διαδικασία», στό *Ἐπιστημολογία τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν – Κείμενα*, ἐπιμ. Γ. Κουζέλης - Κ. Ψυχοπαίδης, Νῆσος, Ἀθήνα 1996.

5. *Οὐδέποτε ὑπῆρξαμε Μοντέρνοι*, Σύνταγμα, Ἀθήνα 2000.

πραγματευόμαστε τό σφάλμα καί τήν ἀλήθεια μέ τούς ἴδιους ὅρους: «ἂν θέλετε νά ἐξηγήσετε τήν πίστη στούς ἰπτάμενους δίσκους, βεβαιωθείτε ὅτι οἱ ἐξηγήσεις σας μποροῦν νά χρησιμοποιηθοῦν, συμμετρικά, καί γιά τίς μαῦρες τρύπες». Ἀντίθετα, σύμφωνα πάντα μέ τόν Λατούρ, ἡ ἀντίληψη τῶν ἐπιστημολογικῶν τομῶν ὑποστηρίζει ὅτι «σφάλματα, πεποιθήσεις κλπ. μποροῦν ὅλα νά ἐξηγηθοῦν κοινωνικά, ἡ ἀλήθεια ὁμως παραμένει αὐτεξήγητη». Θά μπορούσε νά ὑποθέσει κανεῖς ὅτι ὁ Λατούρ σκιαγραφεῖ πιστά τή διαμάχη καί ἄρα τόν ἀντίπαλό του, τήν ἐπιστημολογική τομή, ὅτι συλλαμβάνει ἐδῶ τήν οὐσιώδη ἀσυμμετρία τοῦ *index sui*. Μέ μία μικρή ἀλλά σοβαρή λαθροχειρία ὁμως: αὐτήν πού ὀργανώνεται γύρω ἀπό τήν ἀπατηλή ἐνότητα τῆς λέξης «ἐξήγηση». Ἡ ἀδιάκριτη χρήση τῆς ἀπό τόν Λατούρ δέν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τή διπλή σημασία τοῦ *productio*, τήν ὁποία μόλις ἐπισημίσαμε: συγχέει τήν ἐξήγηση τοῦ ἀληθοῦς ὡς προϊόντος καί τήν ἐξήγηση τοῦ ἀληθοῦς ὡς ἀληθοῦς. Ἀντίθετα, ἡ ἐπιστημολογική ἀποψη πού προτείνει ὁ Μπαλτάς, θέτοντας τή σύμπτωση τῶν δύο ὄψεων τῆς ἐπιστημονικῆς παραγωγῆς, εἶναι σέ θέση νά τίς διακρίνει, καί ὡς ἐκ τούτου νά ἰσχυρισθεῖ νομίμως ὅτι, πράγματι, *μπορεῖ νά ἐξηγήσει κοινωνικά τήν παραγωγή τοῦ ἀληθοῦς ὡς προϊόντος*, ἐνῶ ἀρνεῖται ἀπό θέση ἀρχῆς κάθε «ἐξήγηση» τοῦ ἀληθοῦς ὡς ἀληθοῦς, καθώς αὐτό τό τελευταῖο θά ἀκύρωνε τίς θεμελιώδεις θέσεις τῆς καί θά ἐπανεισήγαγε μιᾶ οὐσιολογική γνωσιολογία, τή δυνατότητα ἐξωτερικῆς ὡς πρὸς τήν ἐπιστήμη πραγμάτευσης τοῦ ἀληθοῦς: τό «γιατί» τό ἀληθές εἶναι ἀληθές συνιστᾶ ἀποκλειστική δικαιοδοσία τῆς ἀντίστοιχης ἐπιστήμης. Τό παράδειγμα τῆς διαμάχης Νεύτωνα καί Λάιμπνιτς, πού σχολιάζει ὁ Μπαλτάς, ἀπεικονίζει ἐναργῶς αὐτή τή διάκριση, ὅπου ἡ παραγωγή τοῦ ἀληθοῦς ὡς προϊόντος ἐξηγεῖται *πλήρως* κοινωνικά, χωρίς κανένα ὑπόλοιπο «ἐσωτερικῆς ἱστορίας» ἀδιευκρίνιστο, δηλαδή κατά τρόπο ὥστε ἡ ἐσωτερική καί ἡ ἐξωτερική ἱστορία αὐτοῦ τοῦ γνωσιακοῦ βήματος νά ἐπικαλύπτονται πλήρως, χωρίς νά τίθεται ζήτημα ἐπερώτησης ἢ, πράγμα πού εἶναι τό ἴδιο, ἐξήγησης τῆς ἀντικειμενικότητάς του.

Πρόκειται γιά τή *διάκριση* δύο ὄψεων τῆς ἴδιας διαδικασίας, ἡ ὁποία δέν προστίθεται *ad hoc*, ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων ρήτρα ἀπέναντι στήν κατασκευασιοκρατία, ἀλλά προκύπτει ἀπό τή λογική τῶν θεμελιωδῶν θέσεων καί ὀριοθετήσεων πού ἔδωσαν λαβή στήν ἐν λόγῳ ἐπιστημολογική ἀποψη. Ἡ διττότητα αὐτή εἶναι τό ἄλλο ὄνομα τῆς θεμελιώδους θέσης, μέ τήν ὁποία ἀρχίζει καί τελειώνει ὁ Μπαλτάς, περί οὐσιώδους, μὴ ἀναγώγιμης ἀυτάρκειας, αὐτονομίας, καί ἄρα ἀντικειμενικότητας, τῶν γνωσιακῶν λειτουργιῶν τῆς ἐκάστοτε ἐπιστήμης, χωρίς καμία ἐκπτώση ὅσον ἀφορᾶ τόν κοινωνικό, συγκροτουσιακό, μέ μιᾶ λέξη *ιστορικό*, χαρακτηρισμό τοῦ ἐγχειρήματος πού αὐτή συνιστᾶ, ὅπως ἐπιβάλλει ἡ ἄλλη θεμελιώδης θέση, μέ τήν ὁποία ἐπίσης ἀρχίζει καί τελειώνει ὁ Μπαλτάς.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ

Σειρά: **ΙΣΤΟΡΙΑ**
(Αρχαία - Μεσαιωνική - Νεότερη)

WALTER BURKERT

Καθηγητής Πανεπιστημίου Ζυρίχης

ΑΡΧΑΙΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

Μετάφραση
Αμαλία Λογιάκη

308 σελίδες
με χάρτη και 8 εικόνες
εντός κειμένου

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΠΑΔΗΜΑ
Προσφορά στον Πολιτισμό
Ιπποκράτους 8 Αθήνα
Τηλ.: 36.27.318

Η ΓΥΑΛΑ, ΤΑ ΨΑΡΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΨΑΡΩΜΑ

της Μαρίνας Κόντη

Τό πρόβλημα με τις κοινές παραδοχές, τόν «κοινό νου» όπως έλεγε ο Γκράμσι, είναι ότι εξαιρετικά δύσκολα διαρρηγνύονται. Είναι τόσο προφανές, μοιάζει σάν να μην χωράει κριτική ή αντίρρηση τό γεγονός, για παράδειγμα, ότι ή εκπαίδευση πρέπει να προσαρμοστεί στις απαιτήσεις της σημερινής ανταγωνιστικής κοινωνίας. "Ότι ή εποχή είναι τεχνοκρατική και άρα τό σχολείο πρέπει να εκπαιδεύσει ανθρώπους προσαρμοσμένους στις τεχνολογικές επιταγές. Για να δει κανείς τις γνώμες, τις κοινές παραδοχές των μαθητών, δέν έχει παρά να ρίξει μιά πρόχειρη ματιά στα εκπαιδευτικά ένθετα των εφημερίδων. Έκει φαίνεται τό όραμα των μαθητών πού είναι ή πλήρης έναρμόνιση με τό κυρίαρχο μοντέλο εκπαίδευσης. Δηλαδή με τό μοντέλο της επικράτησης του ανταγωνισμού, της εξειδίκευσης, της παγκοσμιοποίησης. Δέν έχει παρά να συζητήσει με μαθητές για να καταλάβει ότι επίζητοῦν γρήγορη και νέα γνώση, γνώση πού να ανταποκρίνεται στις σύγχρονες ανάγκες. Να μιά τέτοια άποψη μαθητή διατυπωμένη με τόν τρόπο της έκθεσης ιδεών: «Η σύγχρονη ανταγωνιστική εποχή της παγκοσμιοποίησης επιτακτικά επιβάλλει να προσαρμοστοῦμε στις απαιτήσεις της. Η εκπαίδευση, πού δέν μπορεί να αποτελέσει εξαίρεση, προετοιμάζει τό ανθρώπινο δυναμικό πού θα υπηρετήσει τις ανάγκες της οικονομικά και τεχνολογικά διευρυμένης κοινωνίας».

Οι σημερινοί μαθητές διαμαρτύρονται για τό άσφυκτικό πρόγραμμα των σχολείων, παραπονούνται για τήν έλλειψη ελεύθερου χρόνου αλλά ποτέ δέν βάζουν υπό συζήτηση, δηλαδή κριτική, τό τί σημαίνει προσαρμογή του εκπαιδευτικού συστήματος στις σύγχρονες απαιτήσεις, ποιές είναι αυτές ή ακόμα χειρότερα γιατί να είναι αυτές και όχι άλλες. Ίσα-ίσα ζητούν τήν αλλαγή προς τό νέο, σύγχρονο -λέξη της μόδας- ευρωπαϊκό μοντέλο κοινωνικής και ταχείας οικονομικής ανέλιξης. Οι σημερινοί μαθητές επίζητοῦν να γίνουν όσο τό δυνατό γρηγορότερα Ευρωπαίοι πολίτες.

Οι άπόψεις τους δείχνουν τή γενικότερη τάση πού είναι τελικά ή συναίνεσή τους στην εκπαιδευτική πολιτική του Υπουργείου Παιδείας, του Παιδαγωγικού Ίνστιτούτου και των λοιπών φορέων μά και σε όσα σχεδίασαν πριν από αυτούς οι επιτροπές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τήν εκπαίδευση και τήν απασχόληση. Δηλαδή ή εκπαίδευση στην κουλτούρα του «έπιχειρείν», ή εξοικείωση των νέων με τόν ανταγωνισμό, τήν επικράτηση του ισχυρότερου και τό κέρδος -δομικό στοιχείο της επιχείρησης-, ή σύνδεση επιχειρήσεων

και σχολικών μονάδων, ή εξοικείωση των μαθητών με τις νέες τεχνολογίες και ή ένταξη τους στην «κοινωνία της πληροφορίας», είναι στόχοι προς επίτευξη από όλους τους Ευρωπαίους εταίρους. Μοιάζει σάν να είμαστε στην αρχή της επανάστασης: όλοι μιλοῦν για τή νέα σύγχρονη ανταγωνιστική Ευρώπη, τήν Ευρώπη πού θα προωθει τήν ισότητα των ευκαιριών, θα καταπολεμή τόν κοινωνικό αποκλεισμό, θα δίνει στους νέους εργασία, όλοι θα έχουν πρόσβαση στη γνώση, παντού άκουσ για τήν «κοινωνία της γνώσης», όποτε χωρίς γνώση, πού ισοῦται με τήν πληροφόρηση σύμφωνα με τό «Λευκό Βιβλίο» της Ε.Ε,¹ θα είσαι εκτός παιχνιδιού. Ποιά είναι αυτή ή γνώση, με ποιά κριτήρια οι μαθητές θα μαθαίνουν να ξεχωρίζουν τό σημαντικό από τό άσήμαντο, τό χρήσιμο από τό άχρηστο;

Σημαντικές κρίνονται οι δεξιότητες πού απαιτούνται για να ένταχθει ο νέος σε μιά τέτοιου τύπου κοινωνία, μοντέλο της οποίας είναι ο σκληρός ανταγωνισμός, ή άπαξίωση της γνώσης, άφου συνεχώς αλλάζει, όπως αλλάζουν τά προγράμματα στους κομπιούτερ και έτσι χρειάζεται να πετιούνται για να αγοράζουμε άλλα. Μ' αυτόν τόν τρόπο όμως θα αγοράσει νέα πληροφορία πού θα είναι αποτελεσματική και προσαρμοσμένη στις καινούριες τάσεις. Βεβαίως οι νέοι δέν προτάσσουν ένα διαφορετικό μοντέλο εκπαίδευσης τή στιγμή πού φαίνεται αυτόνοτο ότι για να είσαι ανταγωνιστικός πρέπει να ακολουθήσεις όλα τά παραπάνω.

Οι διαπιστώσεις, είτε προέρχονται από εκθέσεις της Ε.Ε είτε από ιδιωτικούς και δημόσιους οργανισμούς πού χαράσσουν εκπαιδευτική πολιτική, είναι κοινές. Η πρόοδος και ή εξέλιξη των ατόμων έχει να κάνει με τή διά βίου μάθηση, τήν πληροφόρηση, τήν τεχνολογία, τή μετατροπή των πανεπιστημίων σε ακαδημαϊκές επιχειρήσεις πού θα πουλοῦν πληροφορίες. Τό ανταγωνιστικό πανεπιστήμιο του μέλλοντος θα είναι τό εικονικό πανεπιστήμιο τό όποιο θα χρησιμοποιεί τά νέα μέσα για να έκσυγχρονίσει τήν ανώτατη εκπαίδευση. «Η λέξη κλειδί εδώ είναι ή διά βίου μάθηση πού θα άπελευθερώσει τήν ανώτατη εκπαίδευση από χωρικούς και χρονικούς περιορισμούς».² Τό Ίδρυμα Μπέρτελμαν (Bertelsmann Foundation) στη Γερμανία και ο φορέας του, τό Κέντρο της Ανώτατης Εκπαίδευσης,

1. Βλ. Σ. Βελισσαρίου, «Γνώση και ευρωπαϊκή ταυτότητα», *Ο Πολίτης*, τχ. 58, Νοέμβριος 1998, σελ. 13.

2. Bertelsmann Foundation, Annual Report 2000-2001, σελ. 49.

πού παρέχει συμβουλευτικές υπηρεσίες στην κυβέρνηση, έχει αναλάβει νά συμβάλει στην ἀπορρόφηση 50 ἑκατομμυρίων γερμανικῶν μάρκων γιὰ τὸ πρόγραμμα «Εἰκονικὸ Πανεπιστήμιον», πού ὅπως ἀναφέρεται: «δὲν εἶναι ἕνας νέος τύπος πανεπιστημίου ἀλλὰ μάλλον μιὰ συμμαχία σχεδίων πού ἐλέγχουν τὴν τηλε-μάθηση καὶ τὴν τηλε-διδασκαλία ἀναπτύσσοντας τὴ μελέτη τῶν πολυμέσων». Πάντως τὸ ὄραμα τοῦ πανεπιστημίου τοῦ μέλλοντος ἀποκαλεῖται τὸ «ἀποδεσμευμένο πανεπιστήμιον». Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὰ νέα μέσα μποροῦν νὰ χρησιμοποιηθοῦν στὴ γνώση πού δὲν γνωρίζει ὅρια χρόνου καὶ τόπου, καὶ ὅ,τι δὲν γνωρίζει ὅρια συμβάλλει στὴν παγκοσμιοποίηση τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἀγορᾶς. Ὁ ἀνταγωνισμὸς, διαβάζουμε στίς διακηρύξεις τοῦ ἴδιου ὀργανισμοῦ, τῶν μαθητῶν αὐξάνει συνεχῶς σ' ἕνα παγκοσμιοποιημένο ἐπιστημονικὸ περιβάλλον. Ἡ κυβέρνηση τῆς Γερμανίας ἀπάντησε σὲ αὐτὴ τὴν πρόκληση ἀναθέτοντας στὸν ἐν λόγω ὀργανισμό τὴ διερεύνηση δυνατοτήτων ἐξαγωγῆς μοντέλων ἐκπαίδευσης σὲ ἄλλες χῶρες. Ἡ ἐξαγωγή μοντέλων ἐπιχειρήσεως, πού θὰ ἀξιοποιεῖ τὴν ἐρευνα μὲ ὄρους ἀγορᾶς, ἔχει γίνει πλέον πραγματικότητα στὰ πανεπιστήμια. Δὲν μιλοῦμε ὅμως μόνο γιὰ τὴ διασύνδεση τῆς ἐπιχειρήσεως μὲ τὴν ἐκπαίδευση ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἐξαγωγή ἐκπαιδευτικῶν μοντέλων ἢ σχεδίων σὲ ἄλλες χῶρες. Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ στὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν ἀγορὰ τεχνογνωσίας γιὰ θέματα ἐπιχειρηματικότητας στὴν ἐκπαίδευση ἀπὸ τὸ Junior Achievement International, διεθνοῦς ὀργανισμοῦ πού «ὀραματίζεται νὰ διασφαλίσῃ ὅτι κάθε παιδί θὰ κατανοήσῃ πραγματικὰ τὸ σύστημα τῆς ἐλεύθερης ἀγορᾶς».³ Τὰ προγράμματα αὐτὰ παρακολουθοῦν περισσότεροι ἀπὸ 35 ἑκατομμύρια μαθητὲς σὲ ὅλο τὸν κόσμο στὴν πρωτοβάθμια καὶ δευτεροβάθμια ἐκπαίδευση. Ἔτσι καὶ στὴν Ἑλλάδα ἡ ἐνσωμάτωση τῆς ἐννοίας τῆς ἐπιχειρηματικότητας στὴν ἐκπαίδευση κοστίζει πολὺ. Τὸ συνολικὸ ποσὸ πού θὰ διατεθεῖ γιὰ ἄμεσες παρεμβάσεις θὰ εἶναι 36 ἐκ. εὐρώ (12 δῖς) ἐνῶ οἱ ἔμμεσες παρεμβάσεις θὰ ὑποστηριχθοῦν μὲ τὸ ποσὸ των 60 ἐκατ. εὐρώ (20 δῖς). Δηλαδή ἂν τὰ προσθέσουμε κάνουν 96 ἐκατ. εὐρώ!..

Οἱ μαθητὲς λοιπὸν ἀκόμα καὶ νὰ ὑποθέσουμε ὅτι δὲν θὰ ἤθελαν νὰ πιστέψουν σ' ἕνα τέτοιο ὄραμα, αὐτὸ δηλαδή τοῦ καπιταλισμοῦ, δὲν μποροῦν νὰ τὸ ἀποφύγουν τὴ στιγμή πού θὰ εἰσαχθοῦν ἐν εὐθέτω χρόνῳ τέτοιου τύπου γνώσεις ἀκόμα καὶ στὸ νηπιαγωγεῖο. Θὰ μάθουν νὰ σκέφτονται τὴ γνώση ὄχι μὲ ὄρους γενικῆς παιδείας ἀλλὰ μὲ ὄρους ἐκμετάλλευσης καὶ ἀνταγωνισμοῦ, ὑπερεξειδίκευσης καὶ ἀγορᾶς, χρησιμοθηρίας καὶ ὀφελιμισμού.

Οἱ νέες τάσεις στὴν ἐκπαίδευση μοιάζει νὰ εἶναι τὸ χρυσὸ αὐγὸ γιὰ τὴν ἀπασχολησιμότητα. Ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὸ Ἐθνικὸ Παρατηρητήριον Ἀπασχόλησης⁴ λόγῳ τῆς βελτίωσης τοῦ ἐπιπέδου τῆς ἐπαγγελματικῆς κατάρτισης τῶν ἐργαζομένων παρατηρεῖται ὑπερπροσφορά προσόντων στὴν ἐλληνικὴ ἀγορὰ ἐργασίας σὲ σχέση μὲ τὴ ζήτηση, μὲ ἀποτέλεσμα ἐργαζόμενοι μὲ ὑψη-

λά προσόντα νὰ καλύπτουν θέσεις πού ἀπαιτοῦν χαμηλότερα προσόντα. Ὁ μαθητὴς λοιπὸν πού ἀγωνιᾶ νὰ ἐνταχθεῖ στὴν σύγχρονη δυναμικὴ κοινωνία καὶ νὰ γίνῃ ὁ ἀνταγωνιστικὸς Εὐρωπαῖος πολίτης θὰ ἔπρεπε νὰ λάβῃ ὑπόψη τοῦ τῆ ραγδαία ἀπαξίωση τῆς γνώσης του, τὴν ἀνάγκη συνεχοῦς ἐκπαίδευσης του πολλές φορές καὶ σὲ διαφορετικὰ ἐπιστημονικὰ ἀντικείμενα, ὅπως καὶ τὴν ἀνεργία πού πολὺ γρήγορα θὰ τὸν πλήξει. Ὁ ἀριθμὸς των μακροχρόνια ἀνέργων, σύμφωνα μὲ τὴν ἴδια πηγή, ὑπερδιπλασιάστηκε τὴν περίοδο 1988-1999. Τὸ 1999 ἀποτελοῦσαν τὸ 56,9% τοῦ συνόλου των ἀνέργων. Τὸ ἀντίστοιχο μέσο ποσοστὸ γιὰ τίς χῶρες τῆς Ε.Ε. ἦταν 49%· ἀκόμα καὶ ἡ μερικὴ ἀπασχόληση ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένει πολὺ χαμηλότερη ἀπὸ τὸν εὐρωπαϊκὸ μέσο ὄρο (τὸ 1999 ἀποτελοῦσε τὸ 5,8% τοῦ συνόλου τῆς ἀπασχόλησης ἐναντι τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πού τὸ 1998 ἦταν 17,4%). Ἄν δεῖ κανεὶς τὰ ποσοστὰ ἀνεργίας ἀνά ἐκπαιδευτικὸ ἐπίπεδο θὰ ἐκπλαγεῖ διαπιστώνοντας ὅτι ὅσο περισσότερους τίτλους σπουδῶν ἔχει κάποιος τόσο αὐξάνει τὸ ποσοστὸ ἀνεργίας. Οἱ κάτοχοι μεταπτυχιακῶν ἢ διδακτορικοῦ τὸ 1994 ἔχουν 4,3% ποσοστὸ ἀνεργίας ἐνῶ τὸ 1998 γίνεται 6,3%, περίπου τὸ ἴδιο μὲ τὸν πτυχιούχο καὶ περισσότερο ἀπὸ αὐτὸν πού ἔκανε μερικὲς τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ!⁵

«Ἐμεῖς», λέει μιὰ μαθήτρια, «πρέπει νὰ προσπαθήσουμε νὰ κάνουμε τὸ θαῦμα! Νὰ γίνουμε οἱ αὐριανοὶ Εὐρωπαῖοι ἀνταγωνιστικοὶ πολῖτες! [...] Τὸ θέλω ὑποτάσσεται στὸ πρέπει καὶ τὸ πρέπει συντονίζει τὴν ἐνταξή μου στὴν παγκοσμιοποιημένη, σύγχρονη ἀνταγωνιστικὴ κοινωνία». Ἄν ἀφαιρέσουμε τὴν πίστη στὰ θαύματα, ἄρα τελικὰ τὸν ἀνορθολογισμό, θὰ μποροῦσε νὰ σκεφτεῖ κανεὶς ὅτι οἱ μαθητὲς ἐπιζητοῦν νὰ σπάσουν τὴ γυάλα, νὰ ἀποκτήσουν δύναμη τέτοια πού εἶναι ἱκανὴ νὰ φέρῃ νέο πνεῦμα στὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα. Καὶ ὅμως τὰ χρυσόψαρα θέλουν νὰ παραμείνουν στὴ γυάλα, καὶ τὸ θαῦμα εἶναι ἀπλῶς ἡ ἀπαίτηση περισσότερης καὶ πλουσιότερης ψαρτροφφῆς, δηλαδή τῆς τροφῆς πού ἤδη ξέρομε, αὐτῆς πού ἀκόμα καὶ στὰ ψάρια ἰχθυοτροφείου δίνεται, εἶναι γεμάτη λίπη καὶ κατὰ συνέπεια τὰ ψάρια βγαίνουν ὁμοιόμορφα καὶ παχιά.

3. Βλ. Ὁδ. Κυριακόπουλου, «Ἡ ἐπιχειρηματικότητα μὲσα ἀπὸ τὴν ἐκπαίδευση» στὴν Ἡμερίδα πού διοργάνωσε τὸ ΥΠΕΠΘ στίς 19/2/02.

4. Ἐθνικὸ Παρατηρητήριον Ἀπασχόλησης-ΟΑΕΔ, *Διαθρωπτική εἰκόνα στὴν ἀγορὰ ἐργασίας*, Δεκέμβριος 2000, σελ. 19.

5. Ὁ.π., σελ. 118. Πηγή: ΕΣΥΕ, Ἐρευνα Ἐργατικοῦ Δυναμικοῦ (1994-1999). Τὸ ποσοστὸ ἀνεργίας ὄσων ἔχουν κάνει λίγες τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ ἀνέρχεται στὸ 4,8% τὸ 1998.

ΤΑ ΒΟΥΝΑ: ΣΤΑ ΙΧΝΗ ΜΙΑΣ ΤΡΑΓΙΚΗΣ ΖΩΗΣ

του Άγγελου Ήλεφάντη

Τον ελληνικό παραδοσιακό –κι όχι μόνο τόν ελληνικό – ανθρωπογεωγραφικό χώρο τόν συγκροτούν πέντε ενότητες: πρώτον, οι θάλασσες, μέ τά νησιά, τά καράβια, τά παράκτια, τήν ανοιχτότητα τών θαλάσσιων δρόμων πρός τά πέρατα τής οικουμένης· δεύτερον, τό πλέγμα τών πόλεων, δηλαδή τών μεγάλων συναθροίσεων ανθρώπων και λειτουργιών πάσης φύσεως, γιατί στόν γεωγραφικό τους χώρο συναντιούνται πολλοί δρόμοι και πολλοί δρόμοι φεύγουν απ' αυτές άκτινωτά συνήθως πρός τήν ένδοχώρα τους· τρίτον, οι κάμποι μέ τίς μεγάλες δυνατότητες παραγωγής τροφής, τεράστιας σημασίας γιά τή ζωή τών κοινωνιών, άφοϋ μόνον μέ γεωργικοκτηνοτροφικά προϊόντα ζοϋμε οι άνθρωποι, αυτά τρώγονται· τέταρτον, τά μικρά και τά μεγάλα ποτάμια καθώς και οι ποταμοκοιλιάδες, γιατί είναι τά ποτάμια πού άρδεύουν τή γή αλλά και συνάμα στά περάσματά τους, καθώς έρχονται από τά βουνά γιά νά χυθούν στή θάλασσα, στους φυσικούς δρόμους πού αυτά χαράζουν, φτιάχνονται και οι δρόμοι τών ανθρώπων και οι δρόμοι τών ζώων και πέμπτον τά βουνά.

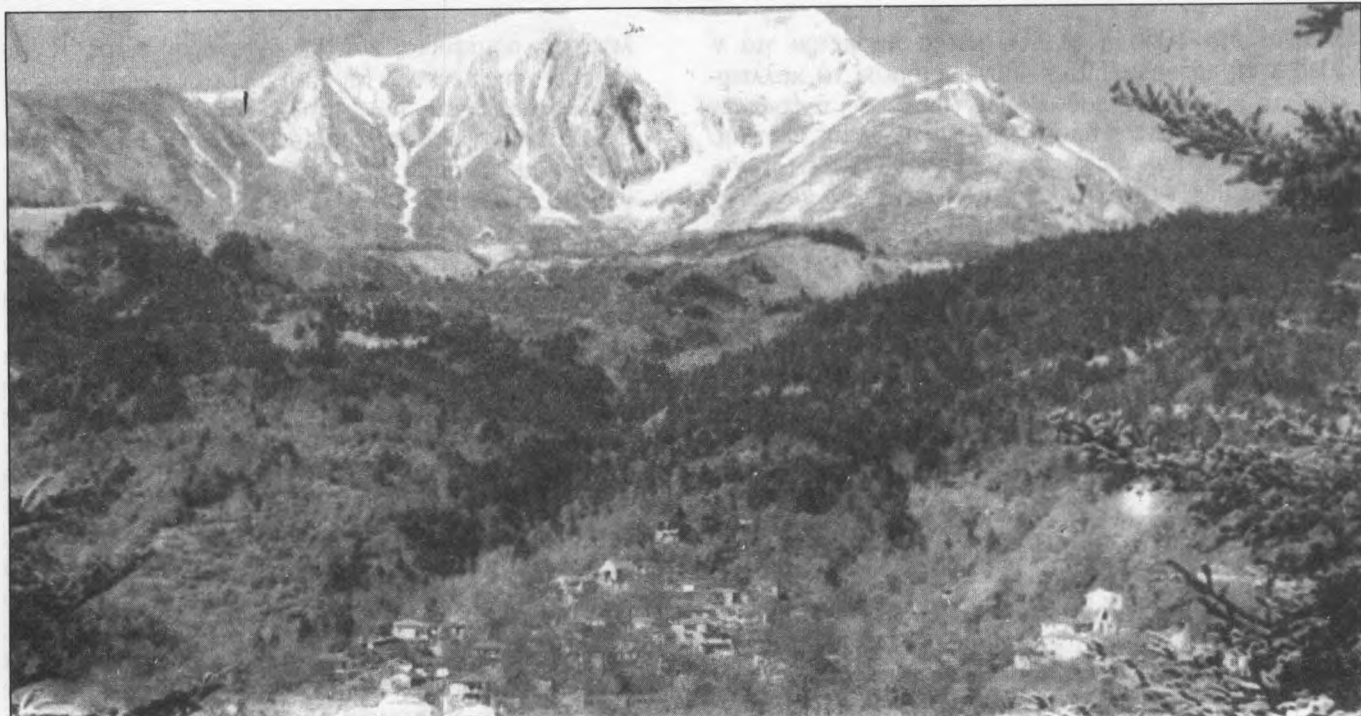
Αυτά τά πέντε στοιχεία συνιστοϋν μιά ένότητα ένός γενικότερου χώρου αλλά και διαφοροποιημένου ταυτόχρονα, όποιο επικοινωνοϋν άνθρωποι, γλώσσες, μηνύματα, έμπορεύματα, μορφές τέχνης, ήθη, έθιμα και θρησκείες άκόμη. Σ' αυτό τό πλαίσιο φτιάχεται ένας όρισμένος πολιτισμός πού φτάνει ώς εκεί πού άρχίζει ένας άλλος. Γιατί και οι πολιτισμοί έχουν όρια, σύνορα. Ωστόσο και τά πέντε στοιχεία του ελληνικού χώρου, ένω επικοινωνοϋσαν, διατηροϋσε τό καθένα τήν ιδιαιτερότητά του. Ο σύγχρονος κόσμος, ή πιό σωστά ό καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής, διέσπασε αυτό τό σχήμα, τείνει νά τό μετατρέψει σέ μονοπολικό, μέ μοναδικό σχεδόν πόλο τίς πόλεις. Λέω σχεδόν γιατί οι θάλασσες δέν περιφράσσονται, διατήρησαν τή σημασία τους χωρίς νά έχουν ύπαρχει άπολύτως τίς πόλεις.

Στή περίπτωση τής Ελλάδας κυρίαρχος πόλος έγινε ή Αθήνα πρός τήν όποία καταλήγουν όλες οι ροές.

Όλοι οι δρόμοι οδηγοϋν στήν Αθήνα. Μά θά άναρωτιόταν κανείς, ένas δρόμος πού έρχεται στήν Αθήνα δέν πάει κι απ' τήν Αθήνα στήν περιφέρεια, π.χ. στά βουνά; Όχι πάντα. Συχνά ό δρόμος είναι μονής κατευθύνσεως. Όταν τή δεκαετία του '50 και '60 οι δρόμοι, οι αυτοκινητόδρομοι, συνέδεσαν τά βουνά και τά βουνίσια χωριά μέ τίς πόλεις, τά βουνά και τά χωριά άδειασαν από τόν κόσμο τους και τά ζώα τους πού μετακόμισαν κι αυτά μαζί μέ τούς ανθρώπους. Δέν έπανήλθαν. Κάποτε στό Βελούχι γιά παράδειγμα και στά περίξ βουνά εκτρέφονταν πάνω από 30.000 γιδοπρόβατα, βοοειδή, άλογα, μουλάρια, γαϊδούρια, άπειρες κότες, γάτες, σκύλοι. Έφυγαν οι άνθρωποι, στά χωριά έμειναν δέκα είκοσι γερόντοι και γερόντισσες, όποτε έφυγαν άκόμα και τά κοτσούφια. Διότι αυτή ή έξημερωμένη και κατοικιδιοποιημένη πανίδα είναι ανθρωπογενής. Ζει μέ τόν άνθρωπο και από τόν άνθρωπο, παρόλο πού τόν τρέφει μέ τή σάρκα της, τόν ντύνει μέ τό δέρμα της και τό μαλλί της, τόν παπουτσώνει από τά χρόνια τής πρωτογεωργίας και τής πρωτοκτηνοτροφίας, κάπου στήν Μαγδαλήνεια εποχή, πριν δέκα-δώδεκα χιλιάδες χρόνια.

Έφυγαν μέ τούς δρόμους οι άνθρωποι απ' τά βουνά, μέ τήν ανάπτυξη πού θά λέγαμε διαφορετικά, άν και στήν πραγματικότητα τό άδειασμα τους έγινε κυρίως μέ τρόπο πολιτικό, όταν στόν Έμφύλιο 700.000 μέ 800.000 κάτοικοι τών όρεινών περιοχών μετακόμισαν διαίως τίς πόλεις γιά νά μήν έχουν οι άντάρτες πηγές άνεφοδιασμού, στρατολογίας και ύπηρεσιών. Λίγοι απ' αυτούς επέστρεψαν στά χωριά τους τό 1950 μέ τόν επαναπατρισμό, όπως είχε όνομαστεί.

Έκτοτε και μέσα σέ δυό δεκαετίες ό ανθρωπογεωγραφικός χώρος τών βουνών άλλαξε ριζικά. Έκλεισαν τά σχολεία, έλλείπει μαθητών, εκλεισαν εκκλησίες έλλείπει εκκλησιασματος, οι νεότερες ήλικίες μετανάστευσαν στήν πόλη και στό έξωτερικό, τά χωράφια ρήμαξαν, τά όπωροφόρα δένδρα και τ' άμπέλια άγρίεψαν

παρατημένα, τά μονοπάτια χάθηκαν ἀφοῦ δέν τά περπατοῦσαν πιά ἄνθρωποι καί κοπάδια, τά γεφύρια γκρεμίστηκαν, τά περισσότερα σπίτια ἐρειπώθηκαν, τά καφενεῖα ἐκλείσαν. Τά βουνά ἔπαψαν νά εἶναι τόπος ζωῆς, δέν εἶναι κἄν κτηνοτροφο-γεωργικά συγκροτήματα κι ἄς λένε π.χ. «φέτα Παρνασσού». Γίδια κι ἄνθρωποι βλέπουν τόν Παρνασσό μέ τό κανοκιάλι. Τά πολλά ζῶα ἐνοσταυλίστηκαν.

Τί ἦταν τά βουνά πρὶν ἀπ' αὐτή τή μεγάλη ἀλλαγῆ; Ἐκτός ἀπ' αὐτό πού λέει ἡ ἐν στενῇ ἐννοίᾳ ὀρεογραφία, πού ὀνομάζει μάλιστα πολλά ἀπ' αὐτά μέ τά ἀρχαῖα πελασγικά τους ὀνόματα, ὅπως Παρνασσός, Τυμφρηστός, Ὑμητός κλπ., τά βουνά ἦταν τόπος ζωῆς ἀνθρώπων. Χιλιάδες εἶναι τά χωριά στά ὄρεϊνά καί ἡμιορεινά, στόν χῶρο πού σήμερα περικλείεται ἐντός τῶν ἐλληνικῶν συνόρων. Πρὶν τόν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο οἱ ὄρεσιῖδοι ἀποτελοῦσαν μεγάλο μέρος τοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ τῆς χώρας. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί ὡστόσο, στήν ἄγονη καί λιγοστή γῆ τους, εἶχαν ἀναπτύξει μιάν ἀξιόλογη γεωργία, κτηνοτροφία, ἰδιάζουσες βιοτεχνίες ξύλου, πέτρας, μαλλιοῦ, ἦταν περίφημοι χτίστες, ὑλοτόμοι, σιδηρουργοί, εἶχαν στά χέρια τους τό ὄρεινό διαμετακομιστικό ἐμπόριο, τίς ζωοπανηγύρεις, μιάν ἀκμάζουσα ἀγορά. Στά ὄρεινά ἀναπτύχθηκαν τρόποι ζωῆς καί οἰκονομίας – ἐδῶ τά πάντα θά ἐπρεπε νά ἐξοικονομηθοῦν γιά τόν ἐπερχόμενο βαρῦ χειμῶνα – ἀλλιώτικη ἀπό ἐκεῖνη τοῦ κάμπου ἢ τῆς θάλασσας. Ἦταν ἀλλιώτικος καί ὁ ἀνθρώπινος ἰδεότυπος.

Καί, βέβαια, δέν συμερίζομαι τή ρουμेलιώτικη ἐπαρση πού θέσπιζε ὅτι «ὁ κάμπος φτιάχνει βόδια, ὄχι ἀνθρώπους». Νά πάρουμε ὅμως ὑπόψη ὅτι στά βουνά, τά νεότερα χρόνια, ἀναδείχθηκαν οἱ ἡγέτες πού προέκυπταν ἀπ' τό πνεῦμα τῆς ἀπειθείας, τῆς ἀνυπακοῆς στό νόμο τῆς Ὀθωμανικῆς Κατάκτησης. Ἡ ἐκφραση «θά πάρω τά βουνά» αὐτό ἀκριβῶς λέει. Τό βουνό, λοιπόν, εἶναι ὁ πολιτικός χῶρος τῆς ἀνυπακοῆς πού κάποια στιγμή ἐγίνε Ἐπανάσταση. Ἦταν καταφύγιο διωκομένων, ὀλόκληρων κοινωνικῶν ὁμάδων ἐνίοτε, πού ἔπαιρναν τά βουνά. Ἦταν ὁ τόπος τῶν ὀπλικῶν κοινωνιῶν, τῶν *sociétés d' armes*, τά ὀρητήρια τῶν ἀνθρώπων τῶν ὀπλων. Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 1821, ὁ ἐλληνοῖταλικός πόλεμος τοῦ '40-'41, ἡ Ἀντίσταση, ὁ Ἐμφύλιος, διεξάγονται κυρίως στά βουνά, ἦταν τό γῆπεδο, ἄς ποῦμε, τῶν ἀδύνατων. Στά βουνά ἦταν ἀλλιώτικη ἢ ἀρχιτεκτονική ἦταν τῆς πέτρας καί τοῦ ξύλου, ὄχι τοῦ πλινθόκτιστου καί τῆς καβαλίνιας. Ἐδῶ ἀναπτύχθηκε ὁ νομαδισμός, ὅπως καί ἡ ληστοκρατία, ἀπό ἐδῶ ἀρχίζει ἡ ἐδραιοποίηση τῶν νομάδων. Συχνά ἀνθισαν στά βουνά σημαντικά πνευματικά κέντρα ὅπως στά Ζαγόρια, τό Πήλιο, τόν Προυσσό, τή Φουρνά, τήν ὄρεινή Ἀρκαδία. Φτιάχτηκαν σ' αὐτά Σχολές καί σχολεῖα, ἀπ' αὐτά ξεκινοῦσε ἡ μόρφωση καί ἡ λογισύνη. Δέν ἦταν ὁ τόπος τῆς ἐλνοσσίας πού θέριζε τόν κάμπο. Ἡ κρατική ἐπιτήρηση ἦταν χαλαρή, τά στρατιωτικά ἀποσπάσματα καί ἡ χωροφυλακή μέ δυσκολία ἐπέβαλλαν τό νόμο τοῦ κράτους. Ἀλλιώτικες ἦταν καί οἱ μαγειρικές, βασίζονταν κυρίως στίς πίτες, τό κρέας, τήν μπομποτά, τά χόρτα. Πού νά βρεθεῖ

ντομάτα στά 1000 ἢ τά 800 μέτρα ὑψόμετρο γιά ν' ἀλλάξει τή μαγειρική! Στά βουνά μπόρεσε νά καλλιεργηθεῖ τό καλαμπόκι πού αὔξησε τήν τροφή ἀνθρώπων καί ζῶων καί ἐγινε ἡ βάση τῆς δημογραφικῆς ἐκρηξης. Τό κρασί ἐν πολλοῖς φερτικό. Οἱ ἄνθρωποι, οἱ γυναῖκες κυρίως, πέρασαν μίαν ὀλόκληρη ζωή χωρίς νά διαβοῦν τή γραμμή τῶν ὀριζόντων πού σχημάτιζαν οἱ πέριξ βουνοσειρές. Ἄλλιῶτικος κι ὁ τρόπος πού τραγουδοῦσαν καί χόρευαν, τά ἴδια πολλές φορές τραγούδια καί χορούς μ' ἐκεῖνα τοῦ κάμπου. Οἱ εἰδήσεις σπάνιες, προφορικές, τῆς φήμης. Στά ὄρεινά ἐπικρατοῦσε μιά ἰδιότυπη ἐνδογαμία· οἱ περισσότεροι γάμοι γίνονταν μέσα στό ἴδιο χωριό. Ἄν σχετικῶς συχνά ἡ νύφη ἦταν φερτική, ὁ σῶγαμπρος ἦταν σπάνιος καί γι' αὐτό ἀποσυνάγωγος, ξένος, ὡς τό τέλος τῆς ζωῆς του.

Σταματῶ αὐτόν τόν πρόχειρο καί ἱμπρεσιονιστικό κατάλογο ἰδιαιτεροτήτων γιά τίς ὁποῖες γνωρίζουμε πολλά ἀλλά καί πολλά ἄλλα περιμένουν τόν μελετητή τους.

Σήμερα πλέον τά βουνά ἐπαψαν νά εἶναι τόποι καί τρόποι ζωῆς, δέν ἀντιστοιχοῦν πιά σέ διωμένες πραγματικότητες. Λίγοι οἱ μόνιμοί κάτοικοι κι αὐτοί γερόντοι. Τά καλοκαίρια μετατρέπονται σέ ἰδιόμορφα ΚΑ-ΠΗ γιά τοῦς ἡλικιωμένους πού ἀποθέτουν τό γερασμένο βλέμμα τους στίς βουνοκορφές πού περπάταγαν στά νιάτα τους. Καί παιδικές χαρές. Τά μικρά παιδιά μαζί μέ τή γιαγιά· οἱ γονεῖς στήν Ἀστυπάλαια ἢ τή Σίφνο. Τά ἐπισκέπτεται δέβαια τό πλῆθος ποικιλόχρωμων παραθεριστῶν-τουριστῶν γιά λίγες μέρες, πού σύν τοῖς ἄλλοις «ἀναβιώνουν» ὅπως λέγεται τά παλαιά πανηγύρια κι ἀποχωρώντας ἀποθέτουν, διά ρίψεως, τίς νάλον σακοῦλες μέ τά σκουπίδια στό πρῶτο ρέμα πού θά βρεθεῖ μπροστά τους. Καί καθημερινά τσακώνονται γιά τό λιγοστό χῶρο παρκαρίσματος. Τά παλιά σπίτια ἀνακαινίστηκαν, χτίστηκαν καί καινούργια δεύτερης ἢ τρίτης κατοικίας, σέ περίεργο ἐλβετο-μεσοβιτικo-μυκονιάτικο στύλ. Ὡς πρὸς τό κύριο τά βουνά εἶναι τόποι εἰσπνοῆς καθαροῦ ἀέρα τῶν βεβαρυμένων ἀπό τοῦς ρύπους τῆς πόλης πνευμόνων, ὀρειθαλασσίας, φωτογραφίας, ράφτινγκ, χιονοδρομιῶν, ἕνα γραφικό ντεκόρ, ἕνα τοπίο σάν σκηνικό πού πλαισιώνει τήν ἔξοδο τοῦ Σαββατοκύριακου, τό «Πάσχα ἢ Χριστούγεννα στό χωριό».

Εἰλικρινά δέν ἀπορρίπτω ὅλα αὐτά, παρ' ὅλο πού μοιάζει νά τά ψιλοειρωνεύομαι. Ὡστόσο οἱ διαδικασίες εἶναι ἀναντίστροφες, ὅσα κι ἂν ὑπόσχονται οἱ περιφερειάρχες, οἱ βουλευτές καί οἱ καποδιστριακοί δήμαρχοι. Γι' αὐτό δέν πιάνουν οἱ οἰκολογικές ἐκκλήσεις περὶ ἐπιστροφῆς στή φύση. Ἄλλά δέν ὑπάρχει λόγος νά νοσταλγοῦμε τή ζωή τοῦ Κατσαντώνη, τοῦ Μπουκουβάλα, τοῦ Ξυλοκόπου, τοῦ Ἀρειμάνιου κλέφτη ἢ ἀντάρτη, οὔτε τήν πίτα τῆς γιαγιάς μας καί τά ἦθη τῆς Ἀπλῶς, σκέφτομαι, ὅπως γιά κάθε πράγμα πού ξεπεράστηκε ἱστορικά, ὅτι ἴσως θά μπορούσαμε νά δείχνουμε μιά κάποια εὐλάβεια γι' αὐτούς τοῦς τόπους πού ἔθρεψαν τοῦς παπποῦδες μας καί τίς γιαγιάδες μας,

λιγότερη ἀδιαφορία, κάποια κατανόηση τέλος πάντων πού θά χρησίμευε γιά τή δική μας αὐτογνωσία καί γιά λιγότερη ἀσέλγεια πάνω στίς ράχες τους.

Ὡραία εἶναι καί σήμερα τά βουνά καί τά χωριά τῶν βουνῶν μέ τά δάση τους, τίς χαράδρες τους, τά τσουγκάνια, τίς ψηλές χιονισμένες κορυφές, τίς βαθίσκιες ρεματιές, τίς ἀνηφορίες καί τίς κατηφορίες, ὅπου τό περπάτημα κάνει πολύ καλό στό μυϊκό καί τό ἀναπνευστικό σύστημα καί ρίχνει κιλά χωρίς δίαιτα. Δηλαδή ἐμεῖς τά βλέπουμε ὡραία· τά ἴδια δέν ἔχουν καμιά αὐτοσυνειδησία, ὅπως ἔλεγε ὁ Χέγκελ. Ἄλλά εἶπαμε: «ἔχετε γειά ραχοῦλες, λόγγοι, βουνά, βρουσοῦλες». Δέν χρειάζεται κανένας λυρισμός, καμιά νοσταλγία σ' αὐτόν τόν ἀποχαιρετισμό, πού θά ἦταν ψεύτικος πενθισμός ἄλλωστε. Μπορεῖ ὡστόσο νά ὑπάρξει ἕνα εἶδος ρέμβης, ἕνα εἶδος ἀναστοχασμοῦ γιά τό χρόνο πού χάθηκε καί τίς μορφές ζωῆς πού παρήλθαν ἀνεπιστρεπτι. Ἡ ἱστορία, ὅλων τῶν εἰδῶν τά ἱστοριογραφήματα, ἔχουν ἀνάγκη αὐτόν τόν ἀναστοχασμό. Δέν μπορούμε νά κατανοήσουμε ἀλλῶς αὐτόν τόν κόσμο, οὔτε νά τόν φανταστοῦμε. Τό νά ξαναπερπατήσουμε σήμερα ἕνα χαμένο ἀπό τό δάσος ἢ τίς νεροσυρμές μονοπάτι μοιάζει μέ τή διαδικασία τῆς ψυχανάλυσης γιατί πρέπει νά ἀνακαλύψουμε αὐτόν τόν χαμένο δρόμο, νά τόν φτιάξουμε σχεδόν ἀπ' τήν ἀρχή, προσέχοντας τά ἐλάχιστα σωζόμενα ἴχνη, σάν τά ἐλάχιστα θραύσματα μνήμης τοῦ ψυχαναλυόμενου κι αὐτά παρεφθαρμένα. Ἔτσι μέσα ἀπ' τό δικό μας λαχάνισμα στό πέρασμα τοῦ μονοπατιοῦ, ἴσως μπορούμε νά νοιώσουμε τήν ἀνάσα τῶν ἀνθρώπων πού φύλαγαν κάποτε τά κοπάδια, πολεμοῦσαν, ἔσκαβαν, συνόδευσαν τίς σαμαρίνες καί τίς γιδοβίτσες. Εἶναι ἕνα τεράστιο ἀρχαιοτάξιο ὀρεογνωσίας ὅλα αὐτά, καμιά φορά πιό εὐγλωττο ἀπό τοῦς σκονισμένους φακέλους τῶν ἀρχεῶν. Μᾶς βοηθαί κάπως ν' ἀκούσουμε τίς φωνές τοῦ σώματος, τά νοήματα τοῦ σώματος τῶν ἄλλοτε ζωντανῶν, ἀλλά νεκρῶν πιά, ἀνθρώπων. Γιατί τό σῶμα νοεῖ μέ τόν πιό ὑλικό κι ἀναντίλεκτο τρόπο. Ποιά νόηση τῆς πείνας εἶναι ἀκριβέστερη ἀπό ἐκείνη τοῦ πεινασμένου κορμοῦ ὅπου καί τό πιό ρωμαλέο δέν μπορεῖ νά τήν ἀντέξει πάνω ἀπό τρεῖς-τέσσερις μέρες; Ἄς φανταθοῦμε γιά παράδειγμα τό θάνατο ἀπό τήν πείνα καί τό κρῦο ἐκατοντάδων ἀνταρτῶν τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ Ἑλλάδας μέσα στοῦς πάγους καί τά χιόνια τοῦ Χελμού, τοῦ Πάρωνα, τοῦ Μαίναλου. Ἄς φανταθοῦμε τοῦς κολλημένους φαντάρους στό χιόνι καί στόν πάγο στό Τεπελένι τῆς Ἀλβανίας τό χειμῶνα τοῦ 1941.

Δέν ἦταν εἰδυλλιακή ἢ ζωή στά βουνά, ὅπως μᾶς τήν περιγράφει συχνά ἡ λαογραφία, οἱ λυρικές ἐξάρσεις τῆς βουκολικῆς ποίησης καί ὁ τουρισμός. Εἶχε μιά τραγικότητα ἢ ζωή σ' αὐτά, ἀκόμα καί στά χρόνια τῆς εἰρήνης πού δέν ἦταν ποτέ πολλά. Μόνο μ' αὐτή τήν αἴσθηση τοῦ τραγικοῦ μπορούμε νά ἱστορήσουμε τή ζωή στά βουνά. Οἱ ἄνθρωποι ὑπέφεραν στά βουνά, ἀλλά καί χωρίς αὐτά δέν μπορούσαν νά κάνουν...

Η ΠΡΟΣΛΗΨΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΙΚΗ ΑΡΙΣΤΕΡΑ

Ἡ ἰδεολογική ἀνάπλαση τοῦ παρελθόντος*

τοῦ Θανάση Καλαφάτη

Ἡ Ἀριστερά ἐρχεται ἀπό μακριά καί πάει μακριά. Σ' αὐτή τή διαδρομή ἐμπλέκεται μέ τή δική της ἱστορία καί τήν ἱστορία τῆς κοινωνίας μέσα στήν ὁποία δρᾷ καί θέλει νά τήν ἀλλάξει. Στή διάρκεια τοῦ 20οῦ αἰῶνα στήν Ἑλλάδα ἔχουμε δύο τέτοια φαινόμενα πού σχετίζονται μέ τήν Ἀριστερά καί τήν ἱστορία τῆς κοινωνίας, καί τήν Ἀριστερά καί τή δική της ἱστορία.

Τό πρῶτο ἀφορᾷ τήν προσπάθεια τῶν Ἑλλήνων ἀριστερῶν διανοουμένων καί πολιτικῶν τοῦ Μεσοπολέμου νά καταπιαστοῦν μέ τήν ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας, τοῦ νεότερου ἐλληνικοῦ κράτους καί τοῦ ἐλληνικοῦ καπιταλισμοῦ, γιά νά μπορέσουν νά φωτίσουν καλύτερα τά κοινωνικά φαινόμενα τῆς ἐποχῆς τους καί νά ἀπαντήσουν σωστότερα σέ προβλήματα πού ἔβαζε ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἀριστεροῦ κινήματος γιά τό στάδιο ἀνάπτυξης τοῦ καπιταλισμοῦ, τόν χαρακτήρα καί τίς κινητήριες δυνάμεις τῆς ἐπανάστασης στήν Ἑλλάδα.

Ὁ δρόμος αὐτός δέν ἦταν εὐκόλος, ἦταν γεμάτος παγίδες, καθῶς εὐκόλη ἦταν ἡ ὀλίσηση στήν ἰδεολογική χρήση τῆς ἱστορίας.

Θέμα τοῦ παρόντος κειμένου εἶναι οἱ οικονομικές, ἱστορικές ἐπεξεργασίες τοῦ Μεσοπολέμου.

Οἱ Ἕλληνες ἀριστεροί διανοοῦμενοι αὐτή τήν περίοδο δέν εἶναι ἐπαγγελματίες ἱστορικοί στήν πλειοψηφία τους. Εἶναι κοινωνικοί ἐπιστήμονες μέ τήν εὐρεία ἐν-

νοια καί ἔχουν ἐπηρεαστεῖ ἀπό τά πολιτικά κεντροευρωπαϊκά σοσιαλιστικά ρεύματα καί τίς θέσεις τῆς ἀριστερῆς ἀντιπολίτευσης στό Μπολσεβίικο κόμμα. Ἀνάμεσα στά βασικά ὀνόματα τῆς περιόδου εἶναι ὁ Σ. Μάξιμος, ὁ Π. Πουλιόπουλος καί ὁ Ι. Κορδάτος. Ἀργότερα σ' αὐτή τήν παράδοση θά ἀκουμπήσουν ἐπαγγελματίες ἱστορικοί ὡς ὁ Ν. Σβορώνος καί ὁ Ν. Ψυρούκης.

Ἡ περίοδος τοῦ Μεσοπολέμου εἶναι κρίσιμη καί γιά τή χώρα μας καί γιά τήν Εὐρώπη. Ἡ οικονομική κρίση, ἡ πτώση τῶν ἀξιών ὠθεῖ τούς ἀνθρώπους σέ ἓνα ξανακοίταγμα τῆς ἱστορίας τους. Δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι στήν Ἑλλάδα αὐτή τήν περίοδο ὑπάρχει μιᾶ μεγάλη ἀναζήτηση σ' ὅλα τά γνωστικά πεδία καί ἡ τοπική ἱστορία μαζί μέ τήν τοπική γεωγραφία γνωρίζουν σημαντική ἀνθιση.

Τί θέλει ἡ Ἀριστερά αὐτή τήν περίοδο ἀπό τήν ἱστορία; Ἀπέναντι στίς διάφορες θεωρήσεις γύρω ἀπό τή συνέχεια τοῦ ἔθνους-φυλῆς, ἡ Ἀριστερά ἔπρεπε νά δώσει τή δική της ἀπάντηση μέ νέα ἐρμηνευτικά καί ἱστορικά σχήματα: τί ἦτανε τό '21 καί ποιές κοινωνικές δυνάμεις τό στήριξαν. Ἐπρόκειτο γιά ἓνα μεγάλο θεωρητικό καί πολιτικό πρόβλημα πού χαρακτήρισε μιᾶ μεγάλη περίοδο τίς πνευματικές καί πολιτικές ἀναζητήσεις στό χῶρο τῆς Ἀριστερᾶς καί εὐρύτερα. Ἀλλά ἄς ἐρθοῦμε πῶς συγκεκριμένα στίς οικονομικές καί πολιτικές ἀντιπαραθέσεις στό χῶρο τῆς Ἀριστερᾶς τῆς συγκεκριμένης περιόδου.

Ἡ δημιουργία καί ἐπέκταση τοῦ νέου ἐλληνικοῦ κράτους, ἡ προσθήκη τῶν νέων χωρῶν, ἡ εἰσαγωγή νέων τεχνικῶν μεθόδων στήν παραγωγή, ἡ ἐνίσχυση τοῦ παρεμβατικοῦ ρόλου τοῦ κράτους στήν οἰκονομία καί ἡ δημιουργία νέων κοινωνικῶν καί οικονομικῶν θεσμῶν ἀλλάζουν τελείως τό οἰκονομικό καί κοινωνικό τοπίο στό τέλος τῆς δεκαετίας τοῦ 1910 καί ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1920· μιᾶς περιόδου κατά τήν ὁποία ἐπι-

* Τό κείμενο αὐτό στηρίζεται σέ μεγάλο βαθμό σέ παλιότερη ἐργασία τοῦ συγγραφέα μέ τίτλο «Οἰκονομολογικές καί κοινωνιολογικές θεωρήσεις στό ἔργο τοῦ Π. Πουλιόπουλου: «Δημοκρατική ἢ Σοσιαλιστική Ἐπανάσταση στήν Ἑλλάδα;»», *Τιμητικός Τόμος γιά τόν ὁμότιμο καθηγητή Μάριο Ραφαήλ*, Πανεπιστήμιο Πειραιῶς, Πειραιᾶς 2000.

χειρείται νά άνδρωθεῖ τό νεοσύστατο Σ.Ε.Κ.Ε. καί ἀργότερα Κ.Κ.Ε. Θά 'ναι στίς ἀρχές τοῦ 1923 καί μετά, ὅταν στούς κόλπους τοῦ νεοσύστατου ἑλληνικοῦ ἐργατικοῦ κόμματος θά ξεσπάσουν σοβαρές διαμάχες γιά τό χαρακτήρα τοῦ ἑλληνικοῦ καπιταλισμοῦ κατ' ἀρχήν καί τά αἷτια τῆς οικονομικῆς κρίσης ἀργότερα.¹

Ἡ διαμάχη γιά τό χαρακτήρα τοῦ ἑλληνικοῦ καπιταλισμοῦ πῆρε μιά συγκεκριμένη μορφή μέ τήν πάλη πού γινόταν στούς κόλπους τοῦ Κ.Κ.Ε. καί πού ὀδήγησε ἀπό τήν περίοδο 1922-23 στήν ἀπομάκρυνση τῆς ἀποκαλούμενης δεξιᾶς τάσης πού ἀντιπροσώπευαν οἱ Γ. Γεωργιάδης καί Α. Σίδερης. Ἡ τάση αὐτή, παρά τήν ἦττα της, ἄφησε ἀνοικτό τό πρόβλημα προσαρμογῆς τῆς θεωρίας σέ δύο ὄψεις: ἀφ' ἑνός στόν καθορισμό τῆς ιστορικῆς περιόδου πού διατρέχει τό ἐργατικό κίνημα στίς συγκεκριμένες συνθήκες στή λεγόμενη ἑλληνική πραγματικότητα καί ἀφ' ἑτέρου στόν προσδιορισμό τῆς ἀναλογίας καί τῶν σχέσεων τοῦ ἑλληνικοῦ ἐργατικοῦ κινήματος μέ τό διεθνές ἐπαναστατικό κίνημα, τῆς ιστορικῆς τους διαφορᾶς καί τῶν διαφοροποιημένων καθηκόντων τους.

Ἡ ἐμφάνιση καί ἐνταση αὐτῶν τῶν προβλημάτων δέν εἶναι τυχαία ὅτις συγκεκριμένες ἐσωτερικές καί διεθνείς οικονομικές καί πολιτικές συνθήκες πού περιγράψαμε παραπάνω. Στήν Ἑλλάδα ἔχομε τή Μικρασιατική καταστροφή, τή συνεχή πολιτική ἀστάθεια καί τή δημιουργία νέων συνθηκῶν γιά τήν οἰκονομία, ἐνῶ στό διεθνή χώρο τή μεταπολεμική ὕφεση καί τόν περιορισμό τῆς ἐπανάστασης σέ μιά χώρα.

Οἱ ἀπαντήσεις πού ἔδωσε ἡ λεγόμενη δεξιᾶ τάση στά προβλήματα αὐτά ὀρίζονταν τήν ιστορικῆ περίοδο τοῦ κόμματος καί τοῦ κινήματος σάν ἀπλή περίοδο ὀργανώσεως καί προπαγάνδας, ἀρνούμενη κάθε ἀναλογία της πρός τό διεθνές ἐργατικό κίνημα, τήν ὀδήγησαν στά γνωστά ἀπό τήν πολιτική βιβλιογραφία συμπεράσματα, δηλαδή στήν ἀνάγκη μακρόχρονης καί νόμιμης ὑπαρξῆς τοῦ Κ.Κ.Ε. καί τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῶν ἀποφάσεων τῆς Κομμουνιστικῆς Διεθνούς σάν ντοκουμέντων ιστορικῆς σημασίας.

Τήν ἴδια περίοδο οἱ Σεραφεῖμ Μάξιμος, Τάσος Χαϊνογλου καί Κώστας Σκλάβος ἀνάπτυξαν τίς δικές τους θεωρήσεις.

Ὁ Κώστας Σκλάβος γράφει συγκεκριμένα στό «Σπάρτακος»:

«...συνεπῶς τήν σημερινή ιστορικῆ περίοδο τῆς χώρας μας τήν καθορίζομε ἐμεῖς σάν μιά σύνθετη περίοδο τῆς ὁποίας τό ἕνα σκέλος εἶναι ἡ ὀργάνωση καί ἡ προπαγάνδα καί τό ἄλλο ὅλα τά καθήκοντα τῆς μεταπολεμικῆς ἐποχῆς δηλαδή τά Λενινιστικά συνθήματα...».²

καί συνεχίζει στό ἴδιο περιοδικό: «... ἡ μικροαστική Ἑλλάδα διακρίνεται ἀπό τήν μεγαλοκαπιταλιστική Γερμανία ὄχι μόνο ἀπό τήν ὄλη διαφορετική σύνθεση τοῦ πληθυσμοῦ, τήν ἄνιση ἀνάπτυξη τῆς βιομηχανίας στίς δύο χώρες κ.λ.π. ἀλλά καί ἀπό τό ἀναμφισβήτητο γεγονός ὅτι ὁ ἑλληνικός καπιταλισμός μέσα στήν

περίοδο τῶν μεταπολεμικῶν κρίσεων καί τῶν τεράστιων δυσκολιῶν, οἱ ὁποῖες ἦταν καί εἶναι γι' αὐτόν ἀναπόφευκτες, περνᾶ μιά περίοδο ὀργανικῆς ἀνάπτυξης...».³

Ἄλλά δέν πρόκειται γιά περίοδο καθαρῆς ὀργανικῆς ἀνάπτυξης. Ἐτσι ὁ Κ. Σκλάβος συνεχίζει: «...ὁ ἑλληνικός καπιταλισμός ἀναπτυσσόμενος ἐντός τῆς μεταπολεμικῆς ἐποχῆς προσκόπτει σ' ὅλες τίς δυσκολίες τίς ὁποῖες δημιούργησε ἡ παγκόσμια αἰματοχυσία. Ἀφ' ἑνός ὀργανική ἀνάπτυξη, ἀφ' ἑτέρου δέ πτώση τοῦ ἐθνικοῦ νομίματος, πρωτοφανῆς ἐξόγκωση τοῦ δημοσίου χρέους καί δημοσιονομική κρίση μεταπολεμικῆς μορφῆς, πτώση τῆς ἀγοραστικῆς ἰκανότητος τοῦ πληθυσμοῦ, ἀνεργία...⁴ ὀργανική ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ ἀφ' ἑνός καί ἀφ' ἑτέρου "σταθεροποίηση", ὅρος ἄγνωστος προπολεμικῶς μέ τό σημερινό τουλάχιστον περιεχόμενο. Ὀργανική ἀνάπτυξη καί σταθεροποίηση: ἡ πρώτη χαρακτηριστικό τῆς προπολεμικῆς ἀνάπτυξης τοῦ Δυτικοευρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἡ δεύτερη χαρακτηριστικό κυρίαρχο τῆς ἑλληνικῆς οικονομικῆς ἀνάπτυξης, ἕνα κράμα προπολεμικῶν καί μεταπολεμικῶν συνθηκῶν, μιά ἀλληλοπλοκή δύο ἐποχῶν, ιστορικῶς κεχωρισμένων διά τά πρωτοπόρα ἔθνη τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης...».⁵

Ἡ ἐμφανισμένη αὐτή οικονομική ἀνάπτυξη ὅπως περιγράφηκε παραπάνω σφράγισε τούς πολιτικούς ἀγῶνες τῆς χώρας καί ἔθεσε καθήκοντα στό ἐργατικό κίνημα διαφορετικά ἀπό αὐτά πού θά ἔθετε ἐάν ὁ ἑλληνικός καπιταλισμός εἶχε νά ἀντιμετωπίσει μόνον τά προβλήματα τῆς οικονομικῆς σταθεροποίησης. Πρέπει λοιπόν στό σημεῖο αὐτό νά ὑπογραμμίσουμε ὅτι ἡ ἀναζήτηση τῶν αἰτιῶν τοῦ παράδοξου αὐτοῦ φαινομένου στήν πολύ καθυστερημένη ἀνάπτυξη τῆς ἑλληνικῆς κεφαλαιοκρατίας προώθησε τήν ιστορικῆ ἐρευνα γύρω ἀπό τίς ρίζες ἢ τίς ἀπαρχές τοῦ ἑλληνικοῦ καπιταλισμοῦ ἢ τῆς ἑλληνικῆς κεφαλαιοκρατίας.

Σχετικά πρός αὐτή τήν κατεύθυνση εἶναι τά ἄρθρα τοῦ Σεραφεῖμ Μάξιμου στό «Σπάρτακος» τό 1928 (Μετρικά προβλήματα ἀπό τήν ἐξέλιξη τοῦ καπιταλισμοῦ στήν Ἑλλάδα, *Σπάρτακος*, 1-2, 1928), τά ὁποῖα ἂν καί σύντομα, εἶναι πολύ σημαντικά γιά τή διαφοροποίηση τοῦ συγγραφέα ἀπό τόν τριτοδιεθνιστικό πολιτικό λόγο. Ταυτόχρονα θέτουν βασικά ἐρωτήματα γύρω ἀπό τή σχέση θεωρίας καί πολιτικῆς πράξης καί οὐσιαστικά ἀποτελοῦν τά πρῶτα ἐναύσματα γιά τή συγγραφῆ ἀργότερα ἀπό τόν ἴδιο τῶν «Ἡ Αὐγή τοῦ

1. Γιά μιά λεπτομερειακή ἀναφορά στίς διαμάχες αὐτές βλ. Θ. Καλαφάτης, ὁ.π.

2. Κ. Σκλάβος, «Θεωρητικές δεισιδαιμονίες καί Ἑλληνική πραγματικότητα», *Σπάρτακος* 1 (1928), σ. 20.

3. Κ. Σκλάβος, «Ἡ μικροαστική στενοκεφαλιά καί ἡ θεωρία τῶν δύο σκελῶν», *Σπάρτακος*, 3-4 (1928) σ. 132.

4. *Αὐτόθι*.

5. *Αὐτόθι*.

ἐλληνικοῦ καπιταλισμοῦ»⁶ καὶ «Τὸ Ἑλληνικὸ Ἐμπορικὸ Ναυτικὸ κατὰ τὸν XVIII αἰώνα».⁷

Στὰ ἐσωτερικὰ κείμενα τῆς ομάδας «Σπάρτακος» θὰ περιληφθοῦν πολλές ἀπὸ τὶς ἐπεξεργασίες τῶν ἡγετῶν τοῦ ἐλληνικοῦ κεντρισμοῦ καὶ φυσικὰ τοῦ ἴδιου τοῦ Π. Πουλιόπουλου. Ἰδιαίτερη δὲ μνεία πρέπει νὰ γίνει γιὰ τὰ κείμενα πάνω στὴ φύση καὶ τὸ χαρακτῆρα τοῦ ἐλληνικοῦ καπιταλισμοῦ. Θὰ θέλαμε νὰ ἀναφέρουμε ἰδιαίτερα τὰ ἑξῆς:

- Οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ κατάσταση. Θέσεις τῆς Ἀντιπολίτευσης τοῦ Κ.Κ.Ε. (Σπάρτακος 1/1928)

- Θέσεις τῆς κομμουνιστικῆς Ἀντιπολίτευσης (ομάδα Σπάρτακος), οἰκονομικὴ κατάσταση (Σπάρτακος 6/1928)

- Πρὸς τὴν πρώτη Ἐθνικὴ Συνδιάσκεψη καὶ εἰσηγήσεις τῆς Π.Κ.Γ. τῆς Ἀντιπολίτευσης τοῦ Κ.Κ.Ε. (Σπάρτακος 24-25/1928).

Τὰ κείμενα αὐτὰ, συνεκτικὰ καὶ συστηματικὰ, θὰ πρέπει νὰ θεωρηθοῦν, σέ ὄ,τι ἀφορᾷ τουλάχιστον τὴν ἀνάλυση τῆς οἰκονομικῆς κατάστασης, σάν κλασσικὰ κείμενα τῆς οἰκονομικῆς ἱστορίας. Ἰδιαίτερα τὸ τρίτο ἀποτελεῖ μιά σπουδαία μαρτυρία τοῦ ὑψηλοῦ ἐλληνικοῦ προβληματισμοῦ πού εἶχε ἀναπτυχθεῖ σέ μιά πολὺ παρωχημένη περίοδο στοὺς κόλπους τῆς ἐνιαίας Ἀντιπολίτευσης τοῦ Κ.Κ.Ε. γιὰ ζητήματα σημαντικὰ, ὅταν ἡ ἐπίσημη οἰκονομικὴ ἐπιστῆμη στὴ χώρα μας μόλις ἔκανε τὰ πρῶτα τῆς δεξιὰ βήματα στὴν προσέγγισή τους.

Χωρὶς νὰ θέλουμε νὰ ἐπεκταθοῦμε σέ ἀξιολόγηση, πού ἄλλωστε ἔχει γίνει, τοῦ ἱστορικοῦ ἔργου τῶν ἀριστερῶν διανοουμένων τῆς περιόδου τοῦ Μεσοπολέμου καὶ τῶν μεταγενέστερων, θὰ θέλαμε νὰ τονίσουμε ὅτι τὰ ἔργα αὐτὰ, ἄλλοτε ρητὰ κι ἄλλοτε ἄρρητα, εἰσάγουν τὶς ἀναλυτικὲς κατηγορίες τῆς μαρξιστικῆς ἀνάλυσης, μέ ὁρατὴ βέβαια τὴν ἐπίδραση τοῦ οἰκονομικοῦ σέ μεγαλύτερο ἢ μικρότερο βαθμὸ καὶ διατυπώνουν τοὺς ὅρους μιά γενικῆς θεωρίας καὶ ἐρμηνείας τοῦ ἐλληνικοῦ οἰκονομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ γίγνεσθαι, ἐκείνης τοῦ δύσμορφου καπιταλισμοῦ σέ ἀντίθεση μέ τὴ θεωρία τῆς ἐξάρτησης, ἐνῶ ἀργότερα μέσα σέ ἄλλο πλαίσιο θὰ ἀναπτυχθεῖ τὸ ἐρμηνευτικὸ σχῆμα πού περιέχεται στὴ «Μικρὴ Ἱστορία τοῦ Νεοελληνικοῦ Ἔθνους» τοῦ Νίκου Σβορώνου.

Σέ μιά ἐποχὴ πού ἡ θεωρία ὠθεῖται στό περιθώριο στό χωρὸ τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης, ἔργα ὅπως ἐκεῖνα τῶν Σ. Μάξιμου, Ι. Κορδάτου, Ν. Σβορώνου καὶ Ν. Ψυρούκη χρειάζονται μιά ἐκ νέου μελέτη, κριτικὴ θεώρηση, διεύρυνση καὶ ἐπανασύνδεσή τους μέ τὴν ἐπικαιρότητα τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητας.

Καὶ ἔρχομαι τώρα στό δεύτερο φαινόμενο πού ἀφορᾷ τὴν Ἀριστερά καὶ τὴ δική της ἱστορία. Δέ θέλω νὰ ἀναφερθῶ στὰ προβλήματα πού ἔχουν προκύψει στίς διάφορες προσπάθειες νὰ καταγραφεῖ καὶ νὰ ἀποδοθεῖ αὐτὸ τὸ ἱστορικὸ παρελθόν μέ τὶς γνωστές κάθε φορὰ προσθαφαιρέσεις τῶν στοιχείων ἀνάλογα μέ τὶς ἐκάστοτε πολιτικὲς σκοπιμότητες.

Θὰ θέλα νὰ ἀναφερθῶ ἰδιαίτερα στὴν τελευταία προσπάθεια νὰ μιλήσει ἡ Ἀριστερά γιὰ τὸ κοντινὸ της παρελθόν. Οἱ ἐκδηλώσεις τιμῆς καὶ μνήμης γιὰ τὰ 50 χρόνια τῆς Ε.Δ.Α. συνιστοῦν ἕνα ἰδιαίτερο παράδειγμα καθὼς καὶ ἄλλες προσπάθειες πού γίνονται μέσω τῆς ἀξιοποίησης τῶν Ἀρχείων τῆς Σύγχρονης Κοινωνικῆς Ἱστορίας ἀκόμη καὶ τῆς Ε.Μ.Ι.Α.Ν.

Ὅλες αὐτὲς οἱ προσπάθειες καταδειχνουν μιά ἀνάγκη καὶ μιά σχέση τῆς ἱστορίας μέ τὴν Ἀριστερά.

Δέν εἶναι ἀπλῶς ἡ ψυχολογικὴ ἀνάγκη τῶν ἀγωνιστῶν τῆς Ἀριστερᾶς νὰ βροῦν μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἱστορία τὸν ἑαυτό τους καὶ τὴ συμβολὴ τους στό κοινωνικὸ γίγνεσθαι. Εἶναι κυρίως ἡ ἀνάγκη τῶν καινούριων πολιτικῶν γενιῶν νὰ ἀντλοῦν, νὰ στηρίζονται καὶ νὰ ἀξιοποιοῦν τὶς πλούσιες ἀγωνιστικὲς παραδόσεις τοῦ χῶρου τους.

Τὸ ὅτι αὐτὴ ἡ προσπάθεια εἶναι γεμάτη παγίδες καὶ κινδύνους δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία, τὸ ὅτι ὅμως οἱ κίνδυνοι ἔχουν ἐπισημανθεῖ καὶ σήμερα ἔχει δημιουργηθεῖ μιά καινούρια γενιά ἀριστερῶν ἱστορικῶν ἀπαλλαγμένων ἀπὸ τὶς σκοπιμότητες τοῦ παρελθόντος καὶ τὶς ἀγκυλώσεις σέ προκατασκευασμένα σχήματα, εἶναι ἕνα ἀναμφίβολο καὶ ἐλπιδοφόρο γεγονός.

6. Σ. Μάξιμος, *Ἡ Αὐγὴ τοῦ ἐλληνικοῦ καπιταλισμοῦ*, Στοχαστής, Ἀθήνα 1973.

7. Σ. Μάξιμος, *Τὸ Ἑλληνικὸ Ἐμπορικὸ Ναυτικὸ κατὰ τὸν 18ο αἰώνα*, Στοχαστής, Ἀθήνα 1976.

ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

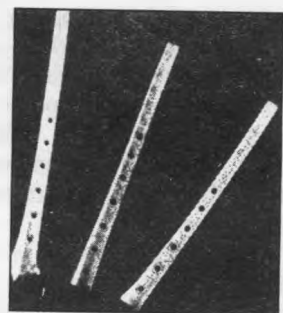
Ἔθνικ καὶ παράδοση, ταξινομήσεις καὶ μουσική ψυχὴ

τῆς Μαριάννας Τόλια

«Ἡ παραδοσιακὴ μουσικὴ δὲν εἶναι ὅπως ἐνίστε πιστεύεται ἀπλῶς καὶ μόνον κάτι προερχόμενο ἀπὸ τὸ παρελθόν. Εἶναι πολὺ περισσότερο. Ὅπως ὑπάρχουν χιλιάδες γλώσσες στὸν κόσμον καὶ μεταξύ ἄλλων, ἡ δική μας ἢ ἑλληνικὴ γλῶσσα, εἶται γίνεται καὶ μὲ τὴ μουσικὴ πού συνιστᾶ ἀπὸ μόνη τῆς γλῶσσας. Ἡ δική μας μουσικὴ, ἢ δική μας μουσικὴ γλῶσσα δὲν μπορεῖ παρά νὰ ξεκινᾷ ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὄργανα πού εἶναι πιὸ κοντὰ σὲ μᾶς, ἀπὸ ἐκεῖνους τοὺς ἤχους πού εἶναι πιὸ κοντὰ σὲ μᾶς, τίς κοντινότερες σὲ μᾶς κλίμακες καὶ τοὺς κοντινότερους ρυθμούς».

Χρῆστος Τσιαμούλης

«Ἔθνικ» καὶ «Μουσικὴ τοῦ Κόσμου»: ὄροι συνώνυμοι ὑποτίθεται. Ἐμφανίζονται δευτέρω στη δεκαετία τοῦ '80 γιὰ νὰ καθιερωθοῦν ἀργότερα περιγράφοντας, κυρίως, μιὰ γοργὰ ἀναπτυσσόμενη δισκογραφικὴ ἀγορὰ. Τὸ ἔθνικ, κατὰ τὸν ὄρισμό τοῦ ἐθνομουσικολόγου Λάμπρου Λιάδα, ἀποτελεῖ «πολιτισμικὸ προϊόν τῆς παγκοσμιοποίησης» καὶ ἔχει ὡς βασικὸ χαρακτηριστικὸ τὴν «μετάπλαση τοῦ παραδοσιακοῦ ὕλικου τῶν κατὰ τόπους πολιτισμῶν μέσα ἀπὸ τοὺς κανόνες καὶ τίς τεχνικὲς τοῦ μάρκετινγκ», τελικὸ, δέ, στόχο, θὰ προσθέταμε, τὴ μετατροπὴ του σὲ εὐπώλητους δίσκους ἢ CD. Ἡ ἐθνομουσικολογία ὀρίζει σήμερα τὸ ἔθνικ ὡς κάτι τὸ διακριτὸ ἢ τὸ διακριτέον κατὰ τίς φόρμες του ἀπὸ τὴν παράδοση, διατυπώνοντας τὴ θέση ὅτι ναὶ μὲν ἢ ἔθνικ μουσικὴ προϋποθέτει τὴν ἐνσωμάτωση καὶ ἐπεξεργασία τῆς παράδοσης, ἀλλὰ ἐπιζητᾷ τὴ μείξη τῶν παραδοσιακῶν δημιουργημάτων καὶ τὸν συνδυασμὸ τους μὲ ἄλλες, ἐντελῶς διαφορετικὲς μουσικὲς φόρμες καὶ ἰδιώματα. Ὁ ὅρος «Μουσικὴ τοῦ Κόσμου» ἀπὸ τὴν ἄλλη, μολονότι γιὰ τὴν ἐθνομουσικολογικὴ ταξινόμηση εἶναι τυπικὰ συνώνυμος τοῦ ἔθνικ, γιὰ τοὺς φίλους τῆς μουσικῆς

περιγράφει μᾶλλον πολὺ περισσότερα πράγματα. Οἱ τελευταῖοι συχνὰ ρωτοῦν καὶ ἀναρωτιοῦνται: ἂν ἐπιμείνουμε τίς αὐστηρὲς ταξινομήσεις τίς ὅποιες τοπικὲς, μὲ παραδοσιακὴ ρίζα καὶ ἐνδιαφερόμενες νεωτερισμοὺς μὲν, ἀλλὰ λιγότερο ἐνδιαφερόμενες γιὰ περιέργες μείξεις ἐνίστε «βιτρίνας», μουσικὲς τῶν λαῶν τῆς γῆς, πού προϋπήρχαν καὶ παραμένουν, ἀνεξαρτήτως ἐταιρειῶν καὶ ἐθνομουσικολόγων, ἂν δὲν τίς λέμε μουσικὲς τοῦ κόσμου, πῶς δηλαδὴ θὰ τίς λέμε;

Εἴκοσι χρόνια πρὶν, οὔτε ὄρος ἔθνικ ὑπῆρχε, οὔτε καὶ σχετικὴ ἀγορὰ. Οἱ μουσικὲς τοῦ κόσμου, ὅμως, πού τὸ ἔθνικ ἐμελλε ἀργότερα νὰ συμπεριλάβει, ὑπῆρχαν. Ἀπὸ τὸ σιτάρ τοῦ Ραβί Σανκάρ ὡς τὴν βιετναμέζικη μουσικὴ, ἀπὸ τὸν Αἰγύπτιο Σολιμάν Γκαμίλ ὡς τὴν Λιβανέζα Φεϊρούζ, ἀπὸ τὸν Μαροκινὸ Ἄμπν Ἐλ Χαμίντ ὡς τὰ κρουστά τοῦ Χαμισού Χάν, ὅλοι καὶ ὅλα τοῦτα δὲν τὰ γέννησαν οἱ μάνατζερ καὶ ἡ θεωρία, προϋπήρχαν αὐτῶν μαγεύοντας τοὺς ἐλάχιστους πού τὰ ἀναζητοῦσαν καὶ τὰ ἀκουγαν, κυκλοφορῶντας χέρι μὲ χέρι.

Πέρασαν τὰ χρόνια μέχρι πού ἡ παγκόσμια μουσικὴ βιομηχανία, στὰ πλαίσια τῆς γνωστῆς καπιταλιστικῆς ἀπαιτήσεως γιὰ ἀέναη ἀνάπτυξη, εἰσῆλθε στό χωρὸ τῶν

μουσικῶν τοῦ κόσμου «ἀνακαλύπτοντας» τό ἔθνικ καί δημιουργώντας τήν πιό ἰδιόμορφη, γιά τά ὡς τότε δεδομένα, μουσική κατηγορία. Πράγματι, ἐνῶ ὅ,τι εἶχε κωδικοποιηθεῖ ὡς ρόκ ἢ πόπ ὡς τότε ἐμφάνιζε κοινά μουσικά χαρακτηριστικά, ὁ ὄρος ἔθνικ ἢ μουσικές τοῦ κόσμου ἀποτελέσαν ταμπελίτσα, πού εἰσήχθη ἀπό τή μουσική βιομηχανία, μεσοῦντος τῆς δεκαετίας τοῦ '80. γιά νά περιγράψει ὡς ὑποτίθεται σύνολο ἕνα πλῆθος ἀπό μουσικά πράγματα πού τό μόνο τους κοινό στοιχεῖο ἦταν ἀκριβῶς πῶς δέν εἶχαν καμία ἀπολύτως σχέση μεταξύ τους!

Μεγαλύτερο ἴσως ἐνδιαφέρον ἀπό τόν ἐθνομουσικολογικό λόγο περί τό ἔθνικ παρουσιάζει ὁ περιρρέων, μιντιακός λόγος γι' αὐτό· λόγος πού ἄλλοτε ἀναπτύσσεται σέ σύμπνοια μέ τίς δισκογραφικές ἐταιρεῖες καί ἄλλοτε σέ ἀντιπαράθεση μαζί τους. Γενικά ὑπάρχουν δύο θέσεις γιά τό ζήτημα, ἕνας ἀθῶος ἢ «ἀθῶος» λόγος κι ἕνας καχύποπτος ἀντίλογος.

Ὁ ἀθῶος ἢ «ἀθῶος» λόγος ὑποστηρίζει γενικῶς καί κάπως ἀπλοποιημένα ὅτι:

- πρῶτον τό ἔθνικ εἶναι κάτι τό καλό, ἐπειδή διασῶζει τίς παραδόσεις τῶν λαῶν πού δίχως αὐτό καί ἐξαιτίας τῆς ἐπέλασης τῆς ἀγγλοσαξονικῆς μουσικῆς θά χάνονταν

- δεύτερον ἀποτελεῖ κάτι σάν «θετικό» πρόσωπο τῆς «κακιᾶς» οικονομικῆς παγκοσμιοποίησης - στήν οἰκονομία τῆς σχετικῆς ἀντίληψης ἔχει συμβάλει καί ἡ μουσική κινητικότητα καί δράση ὀρισμένων καλλιτεχνῶν στό πλευρό διαφόρων κινήματων ἐνάντια στήν παγκοσμιοποίηση καί γιά ζητήματα τοῦ Τρίτου Κόσμου, εἰλικρινέστερος ἐκ τῶν ὁποίων μοιάζει νά εἶναι ὁ Μανού Τσαό καί

- τρίτον εἶναι «προοδευτικό» καί ζωντανό, ὡς μουσική ἐξελικτική δημιουργία στή βάση τῆς παράδοσης.

Ὁ καχύποπτος ἀντίλογος ἀπαντᾷ στόν λόγο ὅτι:

- πρῶτον, οἱ παραδόσεις ἐπιβιώνουν σέ τελική ἀνάγλυση χάριη στούς ἀνθρώπους καί μέσα ἀπό αὐτούς, ἐξελίσσονται δέ ἐσωτερικά ἀπό τίς διασταυρώσεις μεταξύ ἀνθρώπων καί πολιτισμῶν καί ὄχι μέσα ἀπό τεχνικές μείξεις

- δεύτερον, πρέπει νά προσέχουμε νά μή ρίχνουμε νερό στό μύλο τῶν ἐταιρειῶν οἱ ὁποῖες ἔχουν ἔρθει ἐκ τῶν ὑπέρτερων στήν ὑπόθεση τῆς ἔθνικ μουσικῆς γιά νά καρπωθοῦν κάτι πού κατά τύχη ἔπιασε χάριη σέ ἄοκνες προσπάθειες μουσικῶν, ἄσε πού οἱ πολιτικοί καί κοινωνικοί ἀγῶνες δέν κερδίζονται μέ τραγούδια καί

- τρίτον, ἡ εἰσαγωγή τοῦ ὄρου ἔθνικ ἢ «μουσικές τοῦ κόσμου» ὡς πεδίου ἀναφερόμενου σέ ὅλες ἀνεξαιρέτως τίς μουσικές τῆς γῆς κατ' ἀντιδιαστολή πρὸς μιά κυρίαρχη ἀγγλοσαξονική μουσική ἢ ὁποία παράγεται στά μεγάλα μητροπολιτικά καπιταλιστικά κέντρα καί ἐξάγεται παντοῦ, ἐγκαθιδρύοντας τήν ἰδιότυπη πολιτιστική ἡγεμονία της, ἐν τέλει παγώνει κι ἐνισχύει τή θέση τῆς δευτέρας.

Ἄν τό ἔθνικ σήμερα εἶναι μόδα, ἐμπεριέχει ὅμως καί οὐσία. Ἀποτελεῖ μουσικό χώρο ὑπό διαρκή ἀνάπτυξη

οἱ δίσκοι, οἱ κυκλοφορίες καί τά CD τῶν Μουσικῶν τοῦ Κόσμου αὐξάνονται χρόνο μέ τόν χρόνο, τό ἴδιο καί τά φεστιβάλ. Τό περασμένο καλοκαίρι εἶχαμε τό πρῶτο WOOMAD στήν Ἀθήνα, μέ τή συμμετοχή ἀπό ἑλληνικῆς πλευρᾶς τῆς Ἐλευθερίας Ἀρβανιτάκη, τοῦ Ἀλκίνοου Ἰωαννίδη καί τοῦ Διονύση Σαββόπουλου. Οἱ σχετικές συναυλίες μαζί μέ τόν ἔθνικ, ὑποτίθεται, δίσκο «Ἐκπομπή» τῆς Ἐλ. Ἀρβανιτάκη πού μόλις εἶχε κυκλοφορήσει εἶχαν τροφοδοτήσει μάλιστα καί τίς πρῶτες ἐκτεταμένες περί ἔθνικ συζητήσεις στίς ἑλληνικές ἐφημερίδες. Καί εἶχε πολύ σωστά ἐπισημανθεῖ τότε ὅτι ὁ συγκεκριμένος πολυαναμενόμενος καί πολυδιαφημισμένος δίσκος, ἀπό τήν ἀγωνία τῆς τραγουδίστριας γιά ξένες συνεργασίες καί μεῖξεις γιά τήν ἐξυπηρέτηση μιᾶς διεθνούς καριέρας, κατέληγε ν' ἀποτελεῖ ἰδιότυπο νεκρό κατάπλασμα τό ὁποῖο δέν ἀκουγόταν, ἕνα παράδειγμα ἄψυχης τεχνητῆς μουσικῆς πρὸς ἀποφυγήν!

Ἡθικό δίδαγμα: καλή ἢ ἐθνομουσικολογία καί τά μίντια, ἀλλά καλύτερη ἢ μουσική. Καλά ἐν τέλει τά λόγια περί μουσικῶν συμπράξεων, μεῖξεων, καλές κι οἱ ταξινομήσεις, ἀλλά καλύτερη ἢ μουσική ψυχή· ὁ ἀληθινός μόχθος κι οἱ ὠραῖες ἱστορίες τῶν μουσικῶν, οἱ ὁποῖοι ἀνοίγουνε δρόμους μέσα ἀπό τήν παράδοση, ἀνακαλύπτουν ἤχους, γράφουν τραγούδια, βιβλία ἢ μεταδίδουν τήν τέχνη στούς νεότερους, κάνουν ἐν πάση περιπτώσει τή ἀληθινή δουλειά, πίσω ἀπό τίς ἐταιρεῖες καί τίς διεθνεῖς καριέρες. Μιά τέτοια περίπτωση μουσικῶν, ἂν ὄχι τοῦ ἔθνικ, σίγουρα τῆς «γόνιμης» παράδοσης, ἴσως ἦταν ἐκεῖνο τῶν παλιῶν καί πρόσφατα ἐπανασυνδεδεμένων Δυνάμεων τοῦ Αἰγαίου.

Χρήστος Τσιαμούλης, Νίκος Γράψας, Μιχάλης Κλαπάκης, Γιάννης Ζευγώλης και Πέτρος Ταμπούρης. Πέντε άνθρωποι που είχαν πρωτοσυναντηθεί πολλά χρόνια πριν, περί το '80. Τότε που τα παραδοσιακά όργανα ήταν εξοβελισμένα από τις λαϊκές ορχήστρες, μουσικά γυμνάσια δεν υπήρχαν, ο πρόσφατα τεθνεώς Αριστείδης Μόσχος δεν είχε ανοίξει το Λαϊκό του Σχολείο Παραδοσιακής Μουσικής, η σύλληψη και η μόδα του τόν κυκλοφορούσαμε χέρι χέρι. Μιά παρέα στην εργασία, τις εμφανίσεις και τους δίσκους της οποίας, κάπου μεταξύ '85 και '90, προσγράφεται εν τέλει μία αξιοσημείωτη μουσική μεταβολή αυτήν της επαναφοράς των παλιών και ξεχασμένων οργάνων – κανονάκι, νεί, ούτι, ήχουν και πάλι στο ελληνικό μουσικό προσκήνιο: αυτήν της αποσύνδεσης της ελληνικής δημοτικής παράδοσης από τις μνήμες των συνταγματαρχικών τσάμικων μιας αποκατάστασης εν τέλει, της χαμένης τιμής της ελληνικής μουσικής παράδοσης.

Ο πρώτος σπόρος για την αποκατάσταση αυτή ήταν προγενέστερος: προερχόταν από την εξαιρετική μοναχική δουλειά του Σίμωνα Καρρά. Ο δεύτερος πιστώνεται στις Δυνάμεις του Αιγαίου. Είναι αλήθεια ότι καιρός και συνθήκες είχαν ωριμάσει αρκετά περί το '80 διευκολύνοντας τους πέντε μουσικούς να επιστρέψουν στον δρόμο της παράδοσης, ή ωρίμανση αυτή όμως, δέ μειώνει σε τίποτα ούτε την αξία της μετάβασης από τα ρόκ και έντεχνα κυρίαρχα ακούσματα της εποχής στην επαναανακάλυψη της μουσικής παράδοσης, ούτε, πολύ περισσότερο, τον κόπο των ανθρώπων, οι οποίοι δούλεψαν στην αρχή σιωπηλά, από μεράκι κι αγάπη για τον άλλο ήχο, χωρίς να προσδοκούν την εποχή εκείνη άμεσο κέρδος - τό έθνικ ήταν υπόθεση μακρινή.

Ο Χρήστος Τσιαμούλης θυμάται εκείνα τα χρόνια κι αφηγείται.

«Γεννήθηκα τό 1961 στό Περιστερί, λαϊκή γειτονιά. Ξεκίνησα τή μουσική μέ κλασική κιθάρα στό Έθνικό Ώδειο κι άκουγα ό,τι άκούγαμε όλοι. Μπίτζς, Ρόλινγκ Στόουνς, Μπόμπ Ντύλαν από ξένη ρόκ και Θεοδωράκη, Χατζιδάκι, Σαβδόπουλο από έλληνικά. Λόγω γειτονιάς έρχόμουν σέ έπαφή και μέ τά λαϊκά και ρεμπέτικα... κάπως έτσι. Μετά ήρθαν τά πρώτα ακούσματα που έμελλε νά μέ στρέψουν στά παραδοσιακά όργανα από τόν άδερφό μου που πήγαινε στή σχολή του Σίμωνα Καρρά. Και διάφορες άλλες μουσικές του κόσμου, ινδικά, πέρσικα τις όποιες άκουγα. Και σιγά σιγά δέν ήθελα πιά τό δυτικοευρωπαϊκό μουσικό δρόμο, ήθελα τόν παραδοσιακό. Φτάνοντας λοιπόν δεκαοχτώ δεκαεννιά χρονών, πέρασα μία βόλτα από τήν πλατεία Έξαρχείων. Κι εκεί είδα ένα ούτι, από τά δυσκολότερα όργανα της ανατολικής παράδοσης. Τό πήρα κι άρχισα νά τό ψάχνω. Και βάλθηκα σιγά σιγά νά μαθαίνω όλα τά όργανα της Ανατολής. Τό ούτι, τό λαούτο, τόν ταμπούρά, τό νεί, τή λύρα, τόν γεμεντζέ (πο-

ντιακή λύρα), τό καθάλι (πνευστό). Η ανακάλυψη των οργάνων κράτησε κάπου δέκα χρόνια. Έπειδή δέν υπήρχαν δάσκαλοι, δούλευα μόνος από δίσκους, κασέτες, βιβλία. Έκανα και κάποια ταξίδια στην Κωνσταντινούπολη, άκουσα μεγάλους μουσικούς, δασκάλους - αν καθήσεις από δίπλα ν' ακούσεις τόν μουσικό είναι σά νά κάνεις μάθημα. Άκουσα πολύ. Και καθώς δούλευα όλα αυτά τά χρόνια σάν επαγγελματίας σέ ορχήστρες, σταδιακά όπου πήγαινα αντικαθιστούσα τό μαγνολίνο και τήν κιθάρα μέ τό νεί, τό ούτι και τό λαούτο».

Κάπως έτσι ξεκίνησε. Και βρέθηκαν μαζί μέ τό Χρήστο Τσιαμούλη ο Νίκος Γράψας, η γνωστή ταξιδιάρικη φωνή των Δυνάμεων αργότερα, επίσης Περιστεριώτης μέ μουσική δυτικοευρωπαϊκή παιδεία που άφησε τήν κιθάρα για τό λαούτο. Και βρέθηκαν μαζί ο Μιχάλης Κλαπάκης μέ τά κρουστά που είχε δουλέψει μέ τόν Χρήστο στή χορωδία του βυζαντινογενούς και μαθητή του Σίμωνα Καρρά άδερφού του Γιάννη Τσιαμούλη. Και βρέθηκαν οι φίλοι Γιάννης Ζευγώλης μέ τό βιολί και Πέτρος Ταμπούρης μέ τό κανονάκι. Κι οι πέντε αποτέλεσαν μία μουσική παρέα που, αφού πειραματίστηκε πρώτα πάνω στα παραδοσιακά όργανα κι επαναανακάλυψε τά παραδοσιακά τραγούδια, άρχισε νά γράφει νέα τραγούδια πάνω σέ δρόμους παραδοσιακούς μέχρι που παίζοντας κάπου, σέ ένα πανηγύρι του Άγιου Πνεύματος περί τό '83, έπεσε πάνω στο Διονύση Σαβδόπουλο. Αυτός της άνοιξε τόν δρόμο μέσα από τόν όποιο κυκλοφορεί και γίνεται γνωστή η μουσική, τό δρόμο της δισκογραφίας.

Οι Δυνάμεις του Αιγαίου είχαν προτείνει τό '85 ήχο διαφορετικό κι άπρόσμενο για τήν εποχή. Αναγνωρίσαμε οι επιρροές από τήν μεγάλη γενιά του έντεχνου, Χατζιδάκι, Θεοδωράκη, Σαβδόπουλο μέν, αλλά η έμφασή τους δοσμένη στην ελληνική λαϊκή μουσική παράδοση σέ ένα χώρο μεγάλο και πλατύ που έκκινούσε από τά μικρασιατικά και τά ρεμπέτικα, περνούσε από τούς δρόμους και τούς ρυθμούς όλων των παλιών δημοτικών, μακεδονικών, θρακιώτικων, νησιωτικών, κρητικών, δωδεκανήσιων ρυθμών και μελωδιών κι εκτεινόταν εν τέλει στή μουσική και τά τραγούδια όλης της Ελλάδας. Μέ όργανα παραδοσιακά κι αγάπη για τό τραγούδι. Ίσως από θέση, γιατί, όπως παρατηρεί ο Χρήστος Τσιαμούλης «τό τραγούδι εκφράζει καλύτερα τόν άνθρωπο, από τό Νούρο ή τόν Νταλγκά ως τούς σύγχρονους τραγουδοποιούς μπορείς νά δεις τήν αδιάσπαστη συνέχεια του ελληνικού τραγουδιού, που εκφράζεται μέν μέ ύφος διαφορετικό, όργανα άλλα, όμως διατηρεί τό στίγμα της λαϊκής ψυχής αναλλοίωτη». Ίσως γιατί, όπως έχει έπισημάνει ο Νίκος Γράψας, τό ανατολίτικο στοιχείο «κρατά τούς Έλληνες εν τέλει κοντά στον λόγο, στον άρχιερέα - τραγουδιστή που ιεραουργεί».

Τό 1990 οι πέντε μουσικοί των Δυνάμεων χώρισαν. Συνέχισε ο καθένας μόνος, χωρίς κανείς νά βγει από τό χώρο της παραδοσιακής μουσικής και των οργάνων.

Όλοι έγιναν δάσκαλοι, όπως μπορούσαν και καταλάβαιναν, αφού ούτε σύστημα εκπαίδευσης, ούτε βιβλία ή προγράμματα σπουδών υπήρχαν τότε στην παραδοσιακή μουσική. Έκαναν μαθήματα ατομικά σε έναν κόσμο που πιά ενδιαφερόταν ή έκτακτους κύκλους στο Ίδρυμα Γουλανδρή Χόρν, τό Μουσείο Λαϊκών Όργανων στην Πλάκα κι αργότερα στά μουσικά σχολεία. Συμμετείχαν ως μουσικοί με τά όργανά τους σε λαϊκές όρχήστρες και σχήματα ή μουσικές παραστάσεις, σάν, άς πούμε την τρέχουσα της Μ. Σπυράτου «Μιά μέρα χωρίς γέλιο είναι μιά χαμένη μέρα». Στήριξαν εκτελεστικά δίσκους παραδοσιακής μουσικής ή έκαναν δίσκους προσωπικούς. Συμμετείχαν ακόμη σε συναντήσεις δεξιοτεχνών - θυμάμαι τή συνάντηση Τσιαμούλη-Πάκο Πένια. Ο ίδιος ήταν μάλιστα που έγραψε κι ένα βιβλίο με τόν Παύλο Έρεννίδη τούς «Ρωμικούς Συνθέτες της Πόλης», που στίς 300 σελίδες τους περιλαμβάνουν κομμάτια και βιογραφίες τών Ρωμίων συνθετών που έζησαν κι έκαναν μουσική στην Κωνσταντινούπολη από τόν 17ο ως τόν 20ό αιώνα, απόρροια τών ταξιδιών του Τσιαμούλη στην Κωνσταντινούπολη.

Οι Δυνάμεις του Αιγαίου πριν λίγο καιρό ξαναβρέθηκαν. Χαλαρά, μετά από έρωτήσεις φίλων που ρώταγαν παιχνιδιάρικα «τί θά γίνει, θά παίξετε πάλι μαζί». Μέ τά ίδια όργανα, τραγούδια παραδοσιακά, παλιά, νέα κι έναν δίσκο με τίτλο «Όλες οι μέρες που έλειπα»

Αν ή επανασύνδεση τών πέντε μουσικών τών Δυνάμεων και ή κυκλοφορία του νέου δίσκου τους είχε γί-

νει πέρυσι τέτοια εποχή θά τούς είχαν προσκαλέσει άραγε στο περσινό WOOMAD οι διοργανωτές; Άγνωστο. Οι Δυνάμεις του Αιγαίου έχουν παίξει μουσική του κόσμου πολύ πριν εμφανιστεί ο όρος «Μουσική του Κόσμου». Τήν έχουν εξερευνήσει, διδάξει, τήν παίζουν ακόμη. Από άληθινή αγάπη προς τόν παραδοσιακό μουσικό ήχο τόν όποιο και έχουν υπηρετήσει με απόλυτη συνέπεια. Είναι, αν μή τί άλλο, γνήσιοι. Ο Χρήστος Τσιαμούλης καταλήγει:

«Η παραδοσιακή μουσική δέν είναι όπως ένιστε πιστεύεται απλώς και μόνον κάτι προερχόμενο από τό παρελθόν. Είναι πολύ περισσότερο. Όπως υπάρχουν χιλιάδες γλώσσες στον κόσμο και μεταξύ άλλων, ή δική μας ή ελληνική γλώσσα, έτσι γίνεται και με τήν μουσική που συνιστά από μόνη της γλώσσα. Η δική μας μουσική, ή δική μας μουσική γλώσσα δέν μπορεί παρά νά ξεκινά από εκείνα τά όργανα που είναι πιο κοντά σε μās, από εκείνους τούς ήχους που είναι πιο κοντά σε μās, τίς κοντινότερες σε μās κλίμακες και τούς κοντινότερους ρυθμούς. Για νά εκφράσει έν τέλει συναισθήματα που ταιριάζουν σε μās, που ταιριάζουν περισσότερο στους μεσογειακούς λαούς. Η καλλιέργεια της ελληνικής παραδοσιακής μουσικής στά μουσικά σχολεία σήμερα, τά τόσα νέα παιδιά που βγαίνουν γνωρίζοντας τά όργανα, φτιάχνοντας συγκροτήματα και κάνοντας πειραματισμούς, ακόμη κι αν παίζουν τώρα μοναχικά και χωρίς ευρύ κοινό, πιστεύω ότι μπορούν σταδιακά νά μās οδηγήσουν ακόμη και σε μιά άληθινή αναγέννηση της ελληνικής μουσικής».

Ο ΘΕΙΟΣ ΟΣΚΑΡ ΑΓΑΠΑ ΤΟΝ ΤΖΟΝ ΝΑΣ, ΟΧΙ ΤΟΝ ΜΟΧΑΜΕΤ ΑΛΙ

του Νίκου Γρύπα

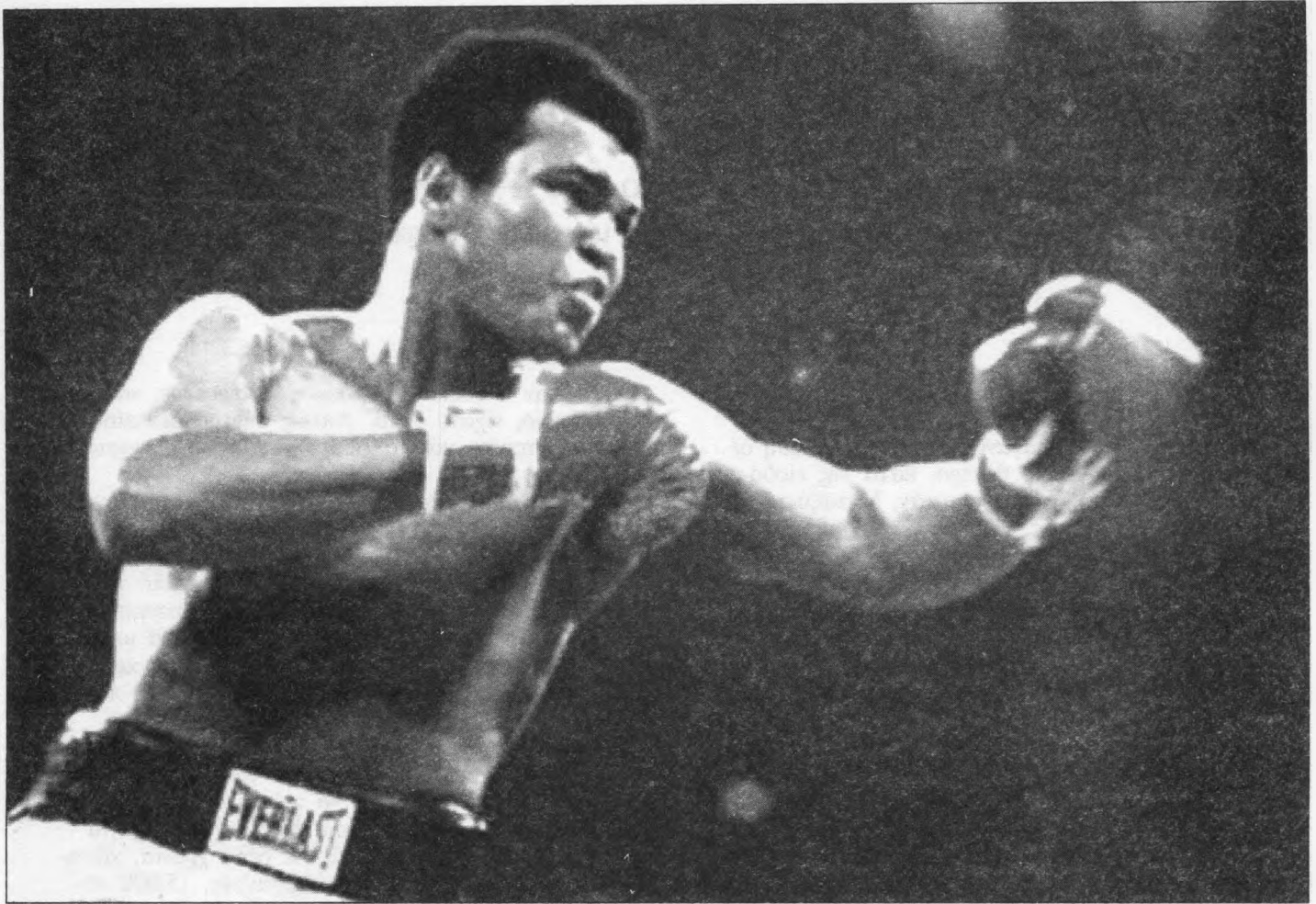
Καί νά πού ή πρώτη κρίση καί άπονομή τών Όσκαρ μετά τήν 11η Σεπτεμβρίου ολοκληρώθηκε. Τήν ήμέρα, μάλιστα, τής δικής μας εθνικής γιορτής 25ης Μαρτίου. Οί παριστάμενοι στήν τελετή, άφού κράτησαν ενός λεπτού σιγή γιά τά θύματα τής Νέας Υόρκης, άνοιξαν τήν κάλπη. Καί νά τί έβγαλε: τά μεγάλα βραβεία καλύτερης ταινίας καί σκηνοθεσίας καί όρισμένα μικρότερα άπονεμήθηκαν στόν «Υπέροχο Άνθρωπο» του Ρόν Χάουαρντ, κανένα στόν «Άλι» του Μάικλ Μάν καί τών δυό πρώτων έρμηνειών σέ μέλη τής άφροαμερικανικής κοινότητας τής χώρας.

Η βράβευση του Ντέιντζελ Ουάινγκτον ήταν άναμενόμενη, τής Χάλι Μπέρι, όμως, πρώτης Άφροαμερικανίδας πού παίρνει Όσκαρ γιά πρώτο γυναικείο ρόλο, άποτέλεσε έκπληξη. Γράφτηκε πώς ή πρώτη αυτή διπλή βράβευση Άφροαμερικανών ήθοποιών γιά πρώτους ρόλους στήν ιστορία του θεσμού ήταν ή έπίσημη, καθυστερημένη άναγνώριση τής συμβολής τής μαύρης κοινότητας στήν υπόθεση του άμερικανικού κινηματογράφου. Στήν πραγματικότητα έπρόκειτο γιά ξεπλύμα πολύ βαρύτερων ένοχών άπέναντι στήν άφροαμερικανική κοινότητα.

Τά μέλη τής έπιτροπής βράβευσαν τούς μαύρους ήθοποιούς γιάτί είχαν, πράγματι, νά ξεπλύνουν πολλές καί διάφορες ένοχές. Η μή άναγνώριση τής εργασίας τών μαύρων ήθοποιών κατά τό παρελθόν ήταν ή έλάχιστη. Πολύ σημαντικότερη αυτής ήταν ή ένοχή καί ή «ντροπή» γιά τήν τύχη πού έπιφυλάσσει τό Χόλυγουντ σέ όσα σενάρια του προτείνονται είτε μέ Άφροαμερικανούς κεντρικά πρόσωπα, είτε κυρίως μέ προβληματισμό άναφερόμενο στά άσφυκτικά κοινωνικά προβλήματα τής μαύρης κοινότητας καί τών μειονοτήτων έν γενεί. Άπλως τ' άπορρίπτει δίχως συζήτηση, έπισήμως στό όνομα του χρήματος. Οί μαύροι ήθοποιοί δέν άποτελούν, λένε οί παραγωγοί στά ειδικά περιοδικά καί στήλες τών άμερικανικών έφημερίδων, παγκόσμια άστέρια τύπου Τόμ Κρούζ, ικανά νά μās έγγυηθούν

μόνο μέ τό όνομά τους κόσμο καί εισπράξεις γιά μās, άσε πού τά κοινωνικά προβλήματα τών ΗΠΑ δέν ένδιαφέρουν τό έξωτερικό όπου καί πραγματοποιει τό 50% τών εισητηρίων του ό άμερικανικός κινηματογράφος. Τά σχετικά έπιχειρήματα, όμως, είναι διάτρητα. Θα είχαν βάση μόνον άν «μαύρες» ταινίες είχαν ύπάρξει καί είχαν οδηγήσει σέ οικονομικές καταστροφές. Δέν πρόκειται γιά κάτι τέτοιο καί στήν πραγματικότητα ή άπόρριψη φαίνεται νά όφείλεται σέ φόβο καί έπιφυλακτικότητα άπέναντι στόν κινηματογράφο κοινωνικού προβληματισμού, τόν κοινωνικό προβληματισμό γενικότερα καί τόν διάχυτο, έπίμονο, ύφέρποντα στήν άμερικανική κοινωμία ρατσισμό.

Η τρίτη κινηματογραφική ένοχή άπέναντι στή μαύρη κοινότητα πού έπιζητήσε τό «ξεπλύμα» της, ένδεχομένως νά ήταν ό πλήρης παραγκωνισμός του «Άλι» του Μάικλ Μάν από τίς ύποψηφιότητες καί τά βραβεία τών Όσκαρ πρός όφελος του «Υπέροχου Άνθρώπου» του Ρόν Χάουαρντ, ό όποιος σάρωσε. Οί δυό ταινίες εμφάνιζαν ένδιαφέρουσες άναλογίες καί άποκλίσεις. Άνήκαν έξίσου στό χώρο του λεγόμενου καλού έμπορικού κινηματογράφου κι είχαν θέμα τό έπίσης έμπορικό καί πολυαγαπημένο στό Χόλυγουντ τής «βιογραφίας διάσημου προσώπου». Ο «Άλι» του Μάικλ Μάν ήταν βιογραφία του μαύρου Μοχάμετ Άλι, διάσημου πυγμάχου αρχικά, άγωνιστή γιά τά δικαιώματα τών μαύρων σταδιακά καί στό πλευρό, μολονότι διακριτικά, του Μάλκολμ Χ καί τών Μαύρων Πανθήρων, πού ένοχλούν άκόμη καί σήμερα ως ιστορική μνήμη τόν Άμερικανό λευκό συντηρητικό. Ο «Υπέροχος Άνθρωπος» του Ρόν Χάουαρντ, από τήν άλλη, άποτελούσε βιογραφία του λευκού Τζόν Νας, μαθηματικής ιδιοφυίας καί εισηγητή τής Θεωρίας τών Παιγνίων αρχικά, ταλαιπωρούμενο επί δεκαετίες από παρανοϊκή σχιζοφρένεια άργότερα καί βραβευμένο μέ Νόμπελ τό '94. Η βασική άπόκλιση μεταξύ τών δυό ταινιών έντοπιζόταν στό χειρισμό τών γνωστών στερε-

ότυπων του αμερικανικού όνειρου και μύθου. Ο Ρόν Χάουαρντ υπήρξε καταφατικός σε αυτά και τὰ ἀποθέωσε σε βάρος τῆς ἱστορίας, ὁ δὲ Μάικλ Μάν τὰ ἀρνήθηκε καὶ τὰ ἀπογύμνωσε προκλητικὰ πρὸς ὄφελος τῆς ἱστορικότητας καὶ τῆς σύνδεσης ἀτομικοῦ-κοινωνικοῦ.

Ὁ Ρόν Χάουαρντ πῆρε τὴν ἀληθινὴ ἱστορία τοῦ Τζόν Νάσ, ἰδιοφυοῦς ἀνθρώπου πού δούλευε στὴν κρυπτογράφηση σὲ ἀμερικανικὰ ἀμυντικὰ ἰδρύματα καὶ ζοῦσε μέσα στὸν ἐξίσου σχιζοφρενικὸ μὲ τὴν ἀσθενεία του μακαρθισμό τῆς ἐποχῆς, πού καταδίωκε φανταστικούς κομμουνιστές, ὁ ὁποῖος κάποια στιγμή τρελάθηκε κι ἐγκαταλείφθηκε ἀπὸ τὴ γυναίκα του. Καὶ τὴ μετέτρεψε σὲ μὴ ἀκόμη ἐκδοχὴ τοῦ τυπικοῦ ἀμερικανικοῦ μύθου μὲ τὸν μοναχικὸ ἥρωα νὰ νικᾷ μόνος ὅλες τὶς ἀντιξοότητες, τὴν ἀφοσιωμένη σύζυγο πλάι, τὴ δὲ ἀμερικανικὴ σχιζοφρενικὴ κοινωνία καὶ πολιτεία τῆς ἐποχῆς ἀπούσα, ἄρα καὶ προστατευμένη ἀπὸ τὴν ὅποια-δήποτε κριτικὴ ἐπίσημανση.

Ὁ Μάικλ Μάν, ἀντίθετα, κινήθηκε ἀνάποδα. Ξεκί-

νησε τὴν ἱστορία τοῦ Μοχάμετ Άλι ἀπὸ τὸν μύθο τοῦ μοναχικοῦ ἥρωα πού τείνει νὰ ξεχωρίσει ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς καταπιεσμένης μειονότητας χάρις σὸ ἀτομικὸ χάρισμα, ἀλλὰ τὴν ἀνέπτυξε ἀνατρέποντας κι ἀπογυμνώνοντας προκλητικὰ τοὺς κοινούς τόπους τοῦ ἀμερικανικοῦ μύθου καὶ όνειρου ἐστιάζοντας, δηλαδή, στοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποῖους ἐργάστηκε ὁ ρατσισμὸς στὴν ἀμερικανικὴ κοινωνία τῆς δεκαετίας τοῦ '60 καὶ τὶς διαδικασίες ἐκεῖνες μέσα ἀπὸ τὶς ὁποῖες πολιτικὸ κατεστημένο καὶ μυστικὲς ὑπηρεσίες τῶν ΗΠΑ δούλεψαν γιὰ νὰ συντρίψουν τὴ μαύρη μειονότητα, ὅταν αὐτὴ μαζί μὲ τοὺς ἥρωές της ἐγέρθηκαν ζητώντας βασικὰ δικαιώματα.

Ὅπως διαφάνηκε ἀπὸ τὸν δημόσιο λόγο πού ἀναπτύχθηκε στὶς ΗΠΑ μετὰ τὶς 11 Σεπτεμβρίου γιὰ τὰ διότι καὶ τὰ δεῖ γενέσθαι τοῦ τρομοκρατικοῦ χτυπήματος τῆς Άλ Κάιντα, ὅπως διαφάνηκε ἀπὸ τὴν πάντα ἔχουσα πολιτικὴ σημασία ἀπονομῆ τῶν φετινῶν Όσκαρ, οἱ ἡγετικὲς ὁμάδες τῶν ΗΠΑ παραμένουν ἀλλεργικὲς στὸν κοινωνικὸ προβληματισμό.

ΣΒΕΤΛΑΝΑ ΑΛΕΞΙΕΒΙΤΣ

Μολυβένιοι Στρατιῶτες

Μαρτυρίες Σοβιετικῶν γιά τόν Πόλεμο στό Ἀφγανιστάν.

Πρόλογος Φραγκίσκη Ἀμπατζοπούλου, μτφρ. Γιάννης Κότσιφας,
ἐκδ. Σύγχρονοι Ὁρίζοντες, 2002

Τό 1980 τήν ἀνοιξη – πιθανόν νά ἦταν τό 1981, ὄχι ὅμως ἀργότερα, – τό τότε ΚΚΕ ἑσωτερικοῦ εἶχε ὀργανώσει μιάν ἐκδήλωση σέ κάποιο κεντρικό ἀθηναϊκό θέατρο, κατά τῆς εἰσβολῆς τῶν Σοβιετικῶν στό Ἀφγανιστάν. Μεταξύ τῶν ὁμιλητῶν ἦταν ὁ Κώστας Φιλίνης, ὁ μακαρίτης πιά Μιχάλης Ράπτης καί ὁ ὑποφαινόμενος. Ὅλοι, ὅπως καί τό πυκνό ἀκροατήριό, εἴμασταν κατά τῆς εἰσβολῆς καί ὁ καθένας ὑποστήριξε τή θέση αὐτή μέ τόν τρόπο του. Δέν θυμάμαι τί ἀκριβῶς εἶχα πει· δέν κράτησα τό μικρό μου χειρόγραφο. Μπορῶ ὅμως σήμερα νά τό ἀνασυστήσω, ἐν πνεύματι ἀληθείας ἀλλ' ὄχι κατά γράμμα, ἀπλῶς καί μόνο γιά νά ὑπενθυμίσω ὅτι ἐμεῖς τότε, οἱ κομμουνιστές τῆς ἀνανέωσης ἢ εὐρωκομμουνιστές, εἴχαμε ταχθεῖ κατά τῆς στρατιωτικῆς εἰσβολῆς, τήν ὁποία οἱ Σοβιετικοί προσπαθοῦσαν νά νομιμοποιήσουν στό ὄνομα τοῦ διεθνιστικοῦ καθήκοντος, τοῦ προλεταριακοῦ διεθνισμοῦ καί τῆς υπεράσπισης τῶν ιδεωδῶν τοῦ σοσιαλισμοῦ, εἴχαμε λοιπόν ταχθεῖ κατά τῆς εἰσβολῆς διότι πιστεύαμε – καί εἴχαμε δίκιο – ὅτι κανένα σοσιαλιστικό διακύβευμα δέν κινδύνευε στό Ἀφγανιστάν διότι ἀλλωστε στήν ἴδια τήν Σοβιετική Ἐνωση τό σοσιαλιστικό ιδεῶδες εἶχε πιά πρό πολλοῦ ἐνταφιασθεῖ, διότι καμιά χώρα σοσιαλιστική ἢ μὴ σοσιαλιστική δέν ἔχει δικαίωμα νά ἐπεμβαίνει στρατιωτικά στά ἑσωτερικά μᾶς ἄλλης χώρας – τά ἴδια εἴχαμε πει καί γιά τήν εἰσβολή τῶν Σοβιετικῶν στήν Τσεχοσλοβακία τό 1968 – καί τέλος αὐτή ἡ ἐπιχείρηση δέν ἦταν παρά στρατιωτική κατοχή τοῦ Ἀφγανιστάν πού ὑπαγορευόταν ἀπό τά συμφέροντα, οικονομικά καί γεωπολιτικά τῆς στρατιωτικῆς ὑπερδύναμης, κι ὅτι, τέλος ἐμεῖς οἱ κομμουνιστές τῆς ἀνανέωσης εἴμασταν ἐναντίον καί τῶν δύο ὑπερδυνάμεων πού διαφέντευαν τόν κόσμο καί δέν εἴχαμε νά διαλέξουμε τούς σοβιετικούς SS20 ἐναντι τῶν ἀμερικανικῶν Πέρσινγκ καί Κρούζ. Λίγοι εἴμασταν τότε πού λέγαμε καί πιστεύαμε τέτοια πράγματα, ἀτελειστικῶς λίγοι. Οἱ πολλοί ἀριστεροί τότε θαύμαζαν τήν οἰκοδόμηση τοῦ μπρεζνιεφικοῦ σοσιαλισμοῦ στήν ΕΣΣΔ καί τήν κοσμοσωτήρια δράση τῆς σέ ὅλο τόν κόσμο. Ἡ ἱστορία ἀποφάσισε ὅ,τι ἀποφάσισε γιά ἐκεῖνη τή μεγάλη διένεξη. Δέν ἔχει σημασία ἀν μᾶς δικαίωσε· ἀλλωστε κανεῖς δέν ἦρθε μετά τό

1989, ὅταν ὁ σοβιετικός κόσμος κατέρρευσε, νά μᾶς πει μπράβο, εἶχατε δίκιο. Ἀπλῶς σήμερα δέν αἰσθανόμαστε ντροπή, κάτι ἀλλωστε πού, πάλι, ἐλάχιστους ἐνδιαφέρει.

Οἱ Μολυβένιοι στρατιῶτες. Τί εἶναι; Ἡ ἴδια λέγει εἶναι «ένα εἶδος λογοτεχνίας. Εἶναι μαρτυρίες καί ταυτόχρονα ἡ δική μου ἀντίληψη τῆς ἐποχῆς (...) Μάρτυρες εἶναι οἱ ἄνθρωποι πού μιλοῦν ἀλλά κι ἐγώ ἡ ἴδια ὡς ἄνθρωπος μέ τή δική μου κοσμοθεωρία, τά δικά μου συναισθήματα». Καί δέν θά μπορούσε ἀλλωστε νά εἶναι ἀλλιῶς: οἱ μαρτυρίες καί ἐπιλέγονται καί ἀνασυγκροτοῦνται, πιστεύω ἐν πνεύματι ἀληθείας – καί δέν ἔχουμε κανένα λόγο νά ἀμφισβητήσουμε τήν προσκομιζόμενη ἀλήθεια.

Ποιά εἶναι αὐτή ἡ ἀλήθεια; Γιά νά μιλήσουμε γιά τήν ἀλήθεια πρέπει πρῶτα νά κατανοήσουμε καί νά ἀποδιώξουμε τό ψεῦδος. Ποιό ἦταν τό ψεῦδος γιά ἐκεῖνον τόν πόλεμο πού κράτησε δέκα χρόνια, κόστισε ἓνα ἑκατομμύριο νεκρούς Ἀφγανούς, 15.000 νεκρούς Σοβιετικούς, 35.000 τραυματίες καί ἀνήκουστες καταστροφές; Τό ψεῦδος ἦταν ἡ ἐπίσημη σοβιετική ρητορική, αὐτά πού ὀνόμαζαν τότε διεθνιστικό καθήκον, υπεράσπιση τῆς πατρίδας, υπεράσπιση τῆς Ἀφγανικῆς Ἐπανάστασης τοῦ Καρμάλ, συμβολή τοῦ σοβιετικοῦ στρατοῦ στήν οἰκοδόμηση τοῦ Ἀφγανιστάν, συναδέλφωση Ἀφγανῶν καί Σοβιετικῶν φαντάρων. Ψεῦδος ἦταν αὐτά πού ἐδειχνε ἡ σοβιετική τηλεόραση, φαντάρους νά χτίζουν σχολεῖα καί νοσοκομεῖα, ἡ πλήρης συσκότιση τῆς πραγματικότητας, ὅτι πρόλαβαν γιά μία μέρα τούς Ἀμερικανούς πού θά εἰσέβαλαν στό Ἀφγανιστάν, ὅτι χάρη στόν πόλεμο αὐτό, ἐκτός ἀπό τό Ἀφγανιστάν, υπεράσπιζαν τά νότια σύνορα τῆς ΕΣΣΔ. Λέξη γιά τό μακελειό, λέξη γιά τίς ἐκατέρωθεν ἀπώλειες, λέξη γιά τό γεγονός ὅτι οἱ Ἀφγανοί ὑποδέχτηκαν τό σοβιετικό στρατό σάν κι αὐτό πού πραγματικά ἦταν: ὡς στρατό κατοχῆς. Καί τόν πολέμησαν μέ πείσμα. Αὐτή εἶναι ἡ ἀλήθεια πού προσκομίζουν οἱ μαρτυρίες πού συνέλεξε ἡ Ἀλεξίεβιτς.

Ἐνας στρατός κατοχῆς πού μέ ὑπερσύγχρονα ὀπλικά συστήματα κατέστρεφε, σκότωνε ἀδιακρίτως ἄνδρες, γυναῖκες, παιδιά, πολεμιστές καί ἀμάχους, ἐκαίγε, ἐρήμωνε. Ἀλλά οἱ ἀφηγήσεις τῶν φαντάρων

καί τῶν ἀξιωματικῶν, πού ἐκ τῶν ὑτέρων ὀνομάστηκαν «Ἀφγανοί», μαρτυροῦν καί γιά μιάν ἄλλη ἀλήθεια. Μιλοῦν γιά μακελειό πού ὑπέστησαν καί οἱ ἴδιοι οἱ σοβιετικοί φαντάροι. Πρέπει νά ἔχει κανεῖς γερό στομάχι γιά νά διαβάσει τό βιβλίο τῆς Ἀλεξίεβιτς: χέρια κομμένα, πόδια κομμένα, ἄντερα βγαλμένα, μάτια ἐξορυγμένα, ἄνθρωποι παγιδευμένοι, κρέας γιά κανόνια, πείνα, δειψία, φόβος στά ἄγωνα ὑψίπεδα τοῦ Ἀφγανιστάν, ἐχθρός ἀόρατος κι ἀποτελεσματικός, στρατός εὐάλωτος καθόσον ἀπροετοιμαστος. Ἔλεγαν καί στούς φαντάρους καί τούς ἀξιωματικούς ψέμματα. Τό ὑπαινίσσεται ἄλλωστε ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου τῆς Ἀλεξίεβιτς: μολυβένιοι εἶναι οἱ στρατιῶτες πού λιώνουν εὐκόλα σάν τό μολύβι, πού τούς χειραγωγοῦν ὡς ἄβουλους, ὅπως τά παιδιά κάνουν ὅτι θέλουν τά μολυβένια στρατιωτάκια τους. Ἄλλοι, ἐθελοντές οἱ περισσότεροι, ἐπήγαιναν ὡς ράμπο γιά νά καταξιοθοῦν, ἄλλοι γιά νά μοιάσουν στούς ἥρωες παμπούδες τους τοῦ Μεγάλου Πατριωτικοῦ Πολέμου, ἄλλοι γιατί θά εἶχαν καλή ἄμοιβή, ἄλλοι γιατί νόμιζαν ὅτι ἐκτελοῦν τό καθήκον τους ἀέναντι στή Σοβιετική πατρίδα, ὅλοι ὅμως μὴ ὑποψιαζόμενοι ὅτι μπαίνουν στό τοῦνελ ἐνός ἀδυσώπητου πολέμου. Ἡ διάφηση γιά ὅλους ἔρχονταν ἀργότερα. Ἦταν ἡ ἴδια ἡ διωμένη πραγματικότητα πού ἔφερε τήν ἀποκάλυψη. Ἀλλά αὐτός ὁ ἠθικά, ἰδεολογικά καί πολιτικά ἄοπλος στρατός, αὐτοὶ οἱ μολυβένιοι στρατιῶτες, ὅπως τούς χαρακτηρίζει ἡ Ἀλεξίεβιτς, παιδιά 18-20 χρονῶν οἱ περισσότεροι, βουτηγμένοι στό ψέμμα, στήν ἰδιοτελέια καί στό παράλογο, τόν κνισμό καί τόν ψευδορητορισμό τῆς κυβέρνησης καί τῶν ἡγητόρων τους, ἀντέδρασε θά ἔλεγα – δηλαδή μου τό λένε οἱ μαρτυρίες – ἀντίστοιχα: μέ κνισμό, βιαιότητα, πανικό, πλιάτσικο, χασίσωμα, γιά λεφτά (πουλοῦσαν ἀκόμη καί τά ὄπλα τους), θάναυσα, ὁ καθένας γιά τήν πάρτη του, προσδοκώντας τή στιγμή τῆς ἀπόλυσης, τῆς ἀπόδρασης ἀπό τό κολαστήριο. Τά μόνα αἰσθήματα ἀπ' αὐτά πού θά μπορούσαμε νά ὀνομάσουμε ἀνθρώπινα, ἦταν μιὰ κάποια ἀλληλεγγύη γιά τόν συστρατιῶτη, τόν συνάδελφο ἐν ὄπλοις. Εἶδα καί τήν ἀκόλουθη ἀλήθεια στό βιβλίο τῆς Ἀλεξίεβιτς, ἐκτός ἀπό τή φρίκη, τήν κτηνωδία. Ὅτι δηλαδή αὐτός ὁ στρατός δέν πίστευε, δέ μπορούσε νά πιστέψει σέ κάποιο δίκιο, δέ μπορούσε νά δικαιολογήσει τήν ἀποστολή του. Ὡσπου τά σιδερένια κιβώτια, τά ἑφτασφράγιστα, πού μέσα τους ἔκρυβαν πολτοποιημένη ἀνθρώπινη μάζα, ἐπλήθυναν, ἔγιναν τόσα πολλὰ ὥστε τά ὑψηλά ἐπιτελεῖα, μετά ἀπό δέκα χρόνια, κατάλαβαν ὅτι ἡ συνέχιση τοῦ πολέμου δέν θά ἦταν παρά ὁ πολλαπλασιασμός στό διηνεκές τῶν σιδερένιων κιβωτίων. Κι ἔτσι, τήν ἀνοιξη τοῦ 1989, ἀργά πολύ ἀργά, ἦρθε ἡ ἀπαγγίστρωση πού διέταξε ὁ Γκορμπατσώφ: οἱ νεκροὶ προστάτευσαν τούς ζωντανούς πού ἔφυγαν ἀπ' τό Ἀφγανιστάν ταπεινωμένοι, σκορπίζοντας ὡστόσο μιὰ τεράστια ἠθική κρίση σ' ὀλόκληρη τήν σοβιετική κοινωνία, πού δέ μπορούσε νά τήν συγκαλύψει ἡ συνήθης ρητορεία.

Μίλησαν τότε γιά λάθος. Μετά τήν κατάρρευση τοῦ Ὑπαρκτοῦ μίλησαν γιά ἐγκλημα. Ἀλλά ἂν ἦταν ἐγκλημα αὐτός ὁ πόλεμος ποιοί ἦταν οἱ ἐγκληματίες; Οἱ φαντάροι ἢ ἐκεῖνοι πού τούς διέταξαν, ἐκεῖνοι πού τούς ἔστειλαν νά σκοτώσουν καί νά σκοτωθοῦν; Ἀπ' ὅ,τι ξέρω οὔτε ὁ Γκορμπατσώφ οὔτε ἡ ἡγετική ὁμάδα τῆς Περεστρόικα, οὔτε οἱ στρατιωτικοὶ ἐπιτελεῖς, οὔτε ἐκεῖνοι πού τό 1979 ἄρχισαν τήν εἰσβολή, κατηγορήθηκαν γιά ἐγκληματίες πολέμου, οὔτε πλήρωσαν γιά τό ἐγκλημά τους. Ἐπλήρωσαν μόνο οἱ ράμπο, οἱ φαντάροι, ἐκεῖνοι πού βρέθηκαν στά σιδερένια κιβώτια, οἱ μανάδες τους καί οἱ πατεράδες τους, κι ἐκεῖνοι πού περιφέρουν τά σακατεμένα μέλη τους, προσπαθώντας νά βροῦν ἓνα νέο θηματισμό στή ζωή, μέ κομμένα πόδια.

Ἔτσι, βέβαια, γίνεται σέ ὅλους τούς πολέμους. Οἱ ἄνθρωποι, καί οἱ ἐπώνυμοι ἥρωες καί οἱ ἀφανεῖς, σκοτώνουν καί σκοτώνονται. Αὐτός εἶναι ὁ σκοπός τοῦ πολέμου. Τό νά σκοτωθεῖς εἶναι μιὰ ἐνδεχομενικότητα, τήν ὅποια ὅλοι ἐλπίζουν ὅτι θά ἀποφύγουν. Νά σκοτώσεις ὅμως εἶναι μιὰ βεβαιότητα. Πᾶς στόν πόλεμο ἢ σέ πηγαίνουν γιά νά σκοτώσεις, γι' αὐτό ἀπ' τά πανάρχαια χρόνια, τοῦ Ὁμήρου καί τοῦ Ἡσίοδου, μαζί μέ τούς ὕμνους γιά τόν γενναῖο πολεμιστή ἀκούγονταν καί οἱ καταρές γιά τόν πόλεμο.

Ἀέναντι σ' αὐτό τό ἀκραῖο ὄντολογικό πρόβλημα τοῦ πολέμου βρέθηκε μιὰ γιαιρεία: ὁ δίκαιος πόλεμος, ἡ ἄμυνα δηλαδή. Ὡστόσο ξέρουμε ὅτι, ἀπό πάντα, ὅλοι οἱ ἐμπόλεμοι προσπαθοῦν νά πείσουν καί νά πειθοῦν ὅτι ὁ πόλεμός τους ἦταν δίκαιος. Κι ἐπάνω σ' αὐτό τό δίκαιο ἢ τό ἀδικο τοῦ πολέμου διεξάγονται ἄλλοι σκληροὶ ἰδεολογικοὶ καί ἠθικοὶ πόλεμοι, ἀσταμάτητα, ὅπου ἔρχονται συνεχῶς τά ἐπάνω κάτω. Κανεῖς δέν μπορεῖ νά ξεφύγει ἀπ' αὐτή τήν διελκυστίνδα.

Ἡ Σβετλάνα Ἀλεξίεβιτς νομίζει ὅτι ξεφεύγει μέ μιὰ ὄντολογικοῦ τύπου ἀποστροφή: ρίχνει τόν πόλεμο στή φύση, βιολογικοποιεῖ τόν πόλεμο, τόν κάνει ἔκφραση τοῦ ἐνστίχτου. Γράφει: «εἶναι ἀδύνατο νά πάρεις ἀπό τούς ἄνδρες τό πιό ἀγαπημένο, τό πιό ἀκριβό τους παιχνίδι, τόν πόλεμο. Αὐτόν τόν μῦθο. Αὐτό τό ἀρχαῖο ἐνστίχτο...».

Ἀγαπητή Σβετλάνα, σέ καταλαβαῖνω. Ἀλλά δέν συμφωνῶ καθόλου μὰ καθόλου μαζί σου, ἀκριβῶς γιατί εἶμαι, θέλω νά εἶμαι ἀντιμιλιταριστής, ἐχθρός τοῦ πολέμου, κι ἄς λέει ὁ μέγας Ἡράκλειτος «πόλεμος πατήρ πάντων».

Τήν ἀνοιξη τοῦ 1980, πού ὅπως ἔλεγα στήν ἀρχή εἶχαμε ἀντιταχθεῖ στήν εἰσβολή τῶν Σοβιετικῶν στό Ἀφγανιστάν, δέν μᾶς εἶχαν ἐξωθήσει σ' αὐτή μας τή θέση τά ἐνστίχτά μας ἀλλά οἱ ἰδέες μας, οἱ ἀντιπολεμικές καί οἱ σοσιαλιστικές πού ἔρχονται ἀπό μακρὰ καί θά πᾶνε μακρὰ.

Ἄγγελος Ἐλεφάντης